

MONOGRÀFIC

ASSOCIACIÓ INTERNACIONAL DE CIUTATS EDUCADORES
2014

CIUTAT,
INCLUSIÓ SOCIAL
I EDUCACIÓ

CIUTAT, INCLUSIÓ SOCIAL I EDUCACIÓ

Índex

4 Editorial

Xavier Bonal

Josep Roig

6

Marcio Araujo de Lacerda

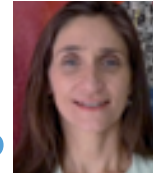
10

Michel Destot

20

Camilla Croso

26

Yannis Vardakastanis

30

36 La ciutat, té veu?

Saskia Sassen

44 Guetos i antiguetos: la nova marginalitat urbana del segle XXI

Loïc Wacquant

50 Participació ciutadana per a construir ciutadania i cohesionar la societat

Quim Brugué

58 Inclusió i dret a la ciutat. L'exercici dels drets ciutadans de les dones

Ana Falú

69 Bolonya: entre la història i la innovació. El projecte Cases Zanardi

Inti Bertocchi, Ajuntament de Bolonya

73 La cultura com a mecanisme d'integració social: l'experiència de la Fàbrica d'Arts i Oficis d'Orient

Agustín Estrada Ortiz i José Luis Galicia Esperón, Govern de la Ciutat de Mèxic

76 El CoTRE, una comissió participativa al servei de la població estrangera provinent de països no comunitaris

Ajuntament de Tolosa

79 La formació permanent a Gunsan

Moon Dong Shin, Ajuntament de Gunsan

83 Orquestra Creativa de Santa Maria da Feira

Emídio Sousa, Ajuntament de Santa Maria da Feira

Editorial

Les ciutats del segle XXI són l'espai on es condensen les contradiccions de la globalització. Han esdevingut, com ens recorda Saskia Sassen, el centre d'operacions d'unes relacions econòmiques cada cop més globalitzades. Són gairebé l'única part visiblement localitzada d'una economia fortament deslocalitzada i amb més projecció virtual que física. Alhora, la ciutat és també l'espai on s'evidencia la màxima fragmentació, la polarització social i les desiguals condicions de vida dels ciutadans que aconsegueixen ser dins del sistema i els que se'n queden fora. Avui no hi ha dubte que aquesta segona expressió pren unes dimensions extremes. Com assenyala encertadament el controvertit llibre de Thomas Piketty sobre la distribució de la renda i la riquesa en les economies capitalistes al llarg dels darrers cent anys, les desigualtats han experimentat (amb l'excepció del període d'entreguerres) una tendència creixent, fins al punt de situar-se a nivells dels inicis del capitalisme.

A les ciutats, com enlloc, es palpa la traducció d'aquesta desigualtat en exclusió i en un creixent afebliment dels mecanismes que en altres moments podien generar cohesió social. Les desigualtats es projecten en les estadístiques, i també s'observen en la vida quotidiana als barris, en l'aïllament físic i relacional de les perifèries respecte al centre, en les dinàmiques de generació del que Loïc Wacquant anomena hiperquetos o antiguetos, espais de concentració de grups ètnicament homogenis o heterogenis, però que ja no són ni tan sols "exèrcit de reserva" i que concentren un gran nombre de problemes socials.

La segregació urbana és, així, molt més que l'expressió de la separació física. Esdevé la imatge dels múltiples descosits provocats per un model de creixement econòmic que és capaç de continuar generant bosses d'exclusió i que, en lloc de canviar de rumb, busca constantment fórmules discursives, polítiques o policials per a frenar el desengany i el descontentament social. Aquestes fórmules combinen de vegades la dispersió i la concentració, però no aconsegueixen mai impedir les alteracions socials quan la precarietat i la pauperització són extremes.

Però la ciutat és també l'espai de les paradoxes polítiques. Hi poden conviure mecanismes de control social i d'estat d'emergència amb les millors experiències d'inclusió social. És precisament en l'àmbit de la ciutat on podem observar les millors experiències inclusives, d'atenció a col·lectius desfavorits i marginats, des de la formació, la integració i la creació d'oportunitats. Així, de la mateixa manera que la ciutat és escenari de múltiples fragmentacions, és també un espai de rescat, de generació de mecanismes de solidaritat i

d'intel·ligència col·lectiva. Independentment de qui fa les polítiques, de si són institucionalitzades o no ho són, la ciutat és un espai de generació de capacitat urbana i de parla, com ens diu Sassen. Genera prou intersticis per a fer visibles els desposseïts de poder i per a evidenciar altres formes d'inclusió. Les ciutats són també, doncs, un escenari de producció educativa per a la inclusió, un espai d'aprenentatge sobre com potencialment es poden assegurar els drets d'accés, de reconeixement i de participació. És, paradoxalment, l'espai de manifestació màxima de les múltiples expulsions i de condensació d'experiències que ens recorden que és perfectament possible una altra manera de viure, des de la justícia social.

El present monogràfic, "Ciutat, inclusió social i educació", és un reflex d'aquestes pulsions contradictòries que conviuen a la ciutat. Combina anàlisis acurades de com funciona la fragmentació social i reflexions sobre les direccions de canvi. Visibilitza la tasca que fan diverses organitzacions a favor de la inclusió ciutadana i aporta valuoses experiències de ciutat caracteritzades per atendre, des de diferents aproximacions, les necessitats dels més desfavorits.

La primera part recull cinc entrevistes a representants destacats d'organitzacions amb una clara vocació de treball en benefici de la inclusió educativa i els drets de ciutadania. Josep Roig, secretari general de Ciutats i Guberns Locals Units (CGLU), descriu en què consisteix el "dret a la ciutat" i les iniciatives que aquesta organització duu a terme a favor de la inclusió amb els governs locals a escala global. Marcio Araujo de Lacerda, alcalde de Belo Horizonte (Brasil), exposa les iniciatives d'urbanisme integrador desenvolupades a la seva ciutat, les quals inclouen polítiques d'infraestructures i transport, com també polítiques socials dirigides a les bosses de pobresa situades a la perifèria. Michel Destot, ex-alcalde de Grenoble, relata l'experiència d'aquesta ciutat francesa en la lluita contra el racisme i la xenofòbia, la qual inclou accions a diferents nivells, incloent-hi la sensibilització de la ciutadania i dels mateixos funcionaris de l'administració local. Camilla Croso ens explica la tasca de la Campanya Mundial per l'Educació (CME) i les diverses accions per assegurar el compliment del dret a l'educació per part dels estats nació i per a comprometre's amb els objectius de desenvolupament educatiu (i, en especial, amb l'agenda post-2015). Finalment, tanca aquest bloc l'entrevista a Yannis Vardakastanis, president del Fòrum Europeu de les Persones amb Discapacitat (EDF), en la qual es destaca la tasca d'aquesta organització en la defensa dels drets de les persones amb discapacitat, especialment pel que fa a la seva inclusió en les diferents polítiques i lleis europees.

El segon bloc inclou quatre articles de reflexió. Un primer text de Saskia Sassen, sobre la ja esmentada "capacitat de parla" de les ciutats, proporciona un interessant marc analític per a descobrir les mancances del sistema que permeten donar poder i visibilitat als sectors més desfavorits. Sassen ens mostra com a la ciutat sempre resten espais físics i simbòlics per a respondre a la necessitat de fer front a les forces de desurbanització, cada vegada més fortes en l'anomenada ciutat global. En el segon article, Loïc Wacquant ens proporciona eines per a entendre les noves dinàmiques de generació de pobresa urbana, els mecanismes de fragmentació i les noves formes d'estigmatització territorial derivades d'una imparable segregació urbana. Lúcidament, Wacquant ens ajuda a entendre els nexes entre la marginalitat econòmica, física i simbòlica que condemna amplis sectors de la població. D'altra banda, el text de Quim Brugué reforça el nexa entre ciutadania, participació i democràcia per a reivindicar canvis cap a una democràcia més deliberativa que superi les evidents limitacions actuals de la democràcia representativa. Es tracta d'una proposta gens utòpica, sinó clarament possibilista des de la reivindicació de la política entesa com a espai de debat compartit i de generació d'intel·ligència col·lectiva. Finalment, el bloc es tanca amb un article d'Ana Falú. Partint del concepte de "dret a la ciutat" d'Henri Lefebvre, l'autora mostra les persistents desigualtats de gènere que encara avui limiten la veritable inclusió de les dones i que vulnereu tota mena de drets de ciutadania. Falú aporta experiències que demostren un possible canvi de paradigma fonamentat en la incorporació de la dona com a subjecte de ple dret.

L'últim bloc del monogràfic recull diverses experiències dutes a terme amb èxit en diferents ciutats en l'àmbit de la inclusió social i educativa de diferents col·lectius. La primera experiència correspon al projecte Cases Zanardi de Bolonya. Inspirat en un model de lluita contra la fam i la pobresa en la postguerra de la Primera Guerra Mundial, aquesta iniciativa coordina l'acció col·lectiva ciutadana per a optimitzar oportunitats d'ocupació i alimentàries i per a enfortir el capital social de la ciutat. L'ajuntament col·labora així amb les organitzacions locals per a possibilitar el desplegament de projectes compartits amb

una elevada rendibilitat social. L'experiència de la Fàbrica d'Arts i Oficis d'Orient, a Mèxic DF, situada en una àrea amb un alt nivell de marginació a l'est de la ciutat, fa evident que l'accés gratuït i obert a la producció artística i cultural és una eina de cohesió social comunitària fonamental. D'altra banda, la creació del CoTRE a Tolosa, una comissió participativa al servei de la població estrangera privada del dret a vot, demostra la possibilitat de generar espais alternatius per a lluitar contra la discriminació tot donant veu a la població estrangera. A més, el CoTRE impulsa diverses iniciatives integradores encaminades a reforçar la cohesió entre la població autòctona i estrangera. La quarta experiència se situa a la ciutat de Gunsan, a Corea del Sud. Des de l'any 2007 aquesta ciutat promou nombroses iniciatives de formació permanent, especialment adreçades a la població més desfavorida i que han aconseguit una àmplia cobertura gràcies a la descentralització de l'oferta formativa als diferents barris de la ciutat i a la seva gratuïtat o baix cost. Finalment, l'experiència de l'Orquestra Creativa, de Santa Maria da Feira, ens mostra com, a partir de mecanismes de màxima inclusió, la música pot esdevenir un art de creativitat col·lectiva i un espai d'enfortiment de llaços intergeneracionals, interculturals i de reforç de l'autoestima de la ciutadania. Una orquestra que combina l'ús d'instruments convencionals amb d'altres construïts a partir de materials quotidians reciclats, com ara tubs, ampolles, llaunes o galledes, i en la qual infants, joves, adults i gent gran sense formació en el camp de la música participen en un mateix procés de creació musical. Amb aquesta diversitat de contribucions, el monogràfic és una bona il·lustració tant de la duresa de les dinàmiques d'exclusió que es concentren a les grans metròpolis del món com de les iniciatives esperançadores que es localitzen en la creativitat dels actors locals. La combinació entre les reflexions teòriques i les experiències pràctiques és el que, sens dubte, pot contribuir a la creació d'eines sòlides de política local a favor de la inclusió i la justícia social, un repte amb el qual estan especialment compromeses les ciutats educadores.

Xavier Bonal

Professor de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona

A portrait of Josep Roig, a middle-aged man with glasses, wearing a suit and tie, sitting at a desk with his hands clasped. The image is overlaid with a blue tint.

Josep Roig

Secretari general de Ciutats i Governes Locals Units (CGLU)

ENTREVISTA

Josep Roig va ser nomenat secretari general de Ciutats i Governes Locals Units (CGLU) el mes de setembre de 2011.

Membre fundador de Metropolis l'any 1985, va passar a ser-ne secretari general l'any 1999. A més, va exercir els càrrecs de secretari adjunt i de director executiu de Metropolis'99 entre els anys 1997 i 1999.

Secretari de Barcelona Quality Network fins a l'any 1997, va ser també coordinador de qualitat del Pla Estratègic de Barcelona 2000 i consultor en diferents organitzacions públiques.

Així mateix, ha treballat a la Corporació Metropolitana de Barcelona (1983-1990, 1996-2000, 2009-2011) en matèria de promoció econòmica i gestió d'actius, finances i planificació, com a coordinador de Parcs Tecnològics i Industrials, posteriorment com a director adjunt i, en el darrer període, com a director financer i director general adjunt en els sectors esmentats.

En l'àmbit acadèmic, Josep Roig fou director general de la Universitat de Barcelona de 1990 a 1994 i, abans, de 1977 a 1985, professor de Planificació Urbana i Regional al Departament d'Economia de la mateixa universitat.

Ens podria explicar quins són els principals objectius de CGLU?

Ciutats i Governes Locals Units és l'organització mundial de governs locals i regionals, com també de les seves associacions representatives. Va ser creada l'any 2004, quan les autoritats locals i regionals d'arreu del món van decidir unir-se i dotar-se d'una veu unificada en l'escena internacional, hereva de dues organitzacions: IULA (*International Union of Local Authorities*) i FMCU (*Fédération mondiale des cités unies*), fundades, respectivament, el 1913 i el 1957.

Actualment, CGLU és present en 155 dels 192 estats membres de les Nacions Unides i compta amb un miler llarg de ciutats i associacions nacionals entre els seus membres directes.

La finalitat primera de CGLU és representar a nivell mundial els governs locals i regionals promovent-ne els valors, objectius i interessos davant la comunitat internacional, mitjançant la cooperació entre ells.

CGLU es compromet a promoure, per mitjà de l'acció dels seus membres, una societat més justa, sostenible i solidària, basada en la democràcia local, l'autonomia i la descentralització, defensora de l'interès general de la ciutadania.

CGLU defensa el "dret a la ciutat". En què consisteix aquest dret?

Efectivament, en els últims anys els membres de CGLU han fet seu el concepte de "dret a la ciutat". Amb aquest dret es vol instaurar un nou model polític i cultural per a fer del territori local un espai de construcció col·lectiva i d'exercici dels drets de ciutadania. És a dir, concebem el dret a la ciutat com una eina per a la construcció de ciutats més democràtiques, sostenibles, justes i humanes

que permetin aprofitar d'una manera equitativa i sostenible els recursos, els serveis i les oportunitats que ofereixen els territoris urbans.

L'any 2011, CGLU es va mostrar clarament a favor d'aquest paradigma amb l'adopció de la Carta-Agenda Mundial dels Drets Humans a la Ciutat, un text que fou elaborat per membres reunits en la Comissió d'Inclusió Social, Democràcia Participativa i Drets Humans.

La finalitat de la Carta-Agenda és animar els governs locals a dissenyar polítiques públiques que contribueixin a materialitzar el dret a la ciutat al seu territori. En aquest document, el dret a la ciutat es tradueix en el respecte, la protecció i la implantació d'un conjunt de drets (a la democràcia participativa, als serveis públics bàsics de proximitat, a l'habitatge, a la igualtat de gènere, al desenvolupament urbà sostenible, etc.) a través de polítiques públiques locals elaborades en diàleg permanent amb la societat.

El valor afegit del text, i que el diferencia dels documents anteriors (com ara la Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans a la Ciutat), rau en el fet que cadascun d'aquests drets va acompanyat d'una proposta de pla d'acció amb què es vol ajudar els governs locals signants a traduir els compromisos jurídics en programes o polítiques municipals.

En l'actual context de globalització i d'accentuació de les desigualtats socials, quins són els reptes més importants que han d'afrontar les ciutats? Hi ha recomanacions per part de CGLU en l'impuls de la lluita contra la desigualtat?

Pel que fa a les desigualtats i a l'exclusió social, és especialment preocupant el fet que alguns col·lectius

vulnerables no tinguin accés als drets bàsics de ciutadania (drets civils, polítics, econòmics, socials i culturals).

L'any 2008, els membres de CGLU van debatre aquesta qüestió i elaboraren el document "Per un món de ciutats inclusives", en el qual es proposa que les polítiques d'inclusió social figurin en un lloc destacat de l'agenda dels governs locals, com també els recursos humans, d'infraestructures i financers necessaris per a la implementació d'aquestes polítiques.

Quins són els principis i les polítiques que han d'orientar una ciutat inclusiva?

En el document "Per un món de ciutats inclusives" hi trobem quatre principis fonamentals per a la construcció de ciutats més cohesionades: les polítiques socials han de constituir una política global, és a dir, han de ser una prioritat per al conjunt de governs locals d'arreu del món; han de garantir l'afirmació de drets i no ser concebudes com a meres polítiques de caràcter assistencialista; han de contribuir a promoure la diversitat, i, finalment, a impulsar la democràcia local i una ciutadania activa.

Pel que fa al tipus de polítiques que permeten avançar cap a aquesta direcció, ens trobem davant un ventall molt ampli ja que lluitar contra les desigualtats socials exigeix incidir en múltiples àmbits: social, econòmic, polític, cultural, relacional, digital, generacional, de gènere.

Sense ànim de ser exhaustius, podem esmentar les polítiques següents: de reducció de la pobresa, de generació d'ocupació i renda; de promoció de la salut i l'autonomia personal; d'atenció a la dependència i suport a les famílies; de conciliació entre el temps de treball remunerat, el temps de cura i criança dels infants i el de lleure; de protecció a la infància i a la gent gran que ho necessita; de democratització de l'accés a la cultura, a la informació i a la formació permanent; polítiques urbanístiques basades en les relacions de proximitat i en una mobilitat accessible i sostenible, amb un transport públic de qualitat; polítiques d'enfortiment de la democràcia i d'una ciutadania crítica, participativa i

corresponsable; o polítiques de rehabilitació integral dels barris que dotin d'espais i equipaments públics de qualitat les zones urbanes més degradades.

Un dels objectius de CGLU, expressat en la Declaració de Rabat, és fer sentir la veu de les ciutats en la Definició dels Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni post-2015 i en els objectius que emanaran de la Conferència Hàbitat III del 2016. Quines són les principals reivindicacions?

CGLU creu en el principi que recull la Cimera de Rio+20, en què s'especifica que la nova agenda del desenvolupament internacional ha de reconèixer el paper de les esferes subnacionals de govern com a actors principals del desenvolupament, atesa la seva capacitat de trobar solucions innovadores als reptes globals. En aquest sentit, la nostra voluntat és aconseguir que la futura agenda de desenvolupament se centri en les persones i que doti de més poder els actors i les institucions que tenen la capacitat de transformar la societat cap a un model més equitatiu i sostenible, en particular els més pròxims a la ciutadania.

Amb aquesta finalitat, els governs locals i regionals d'arreu del món han impulsat la creació d'un grup internacional que tracta d'establir les prioritats i els missatges comuns amb vista a la futura agenda de desenvolupament. L'anomenat Grup de Treball Internacional de Líders Locals i Regionals post-2015 i Hàbitat III proposa un objectiu de desenvolupament sostenible específic sobre urbanització que reconeix la importància cada vegada més gran de les ciutats, de les regions, de la cohesió territorial i de la col·laboració entre l'àmbit urbà i l'àmbit rural en el disseny d'estratègies i accions per a un món més sostenible.

El desenvolupament sostenible no serà possible si no s'aborden les desigualtats cada cop més evidents en l'actual context mundial de crisi econòmica i social, una situació que es fa palesa en moltes ciutats del planeta. En aquest sentit, la futura agenda ha de potenciar el

© Beatriz Galindo

Reunió del Consell Mundial de CGLU a Rabat © CGLU

desenvolupament econòmic local incidint en l'accés universal als serveis bàsics de qualitat, en les polítiques d'eradicació de la pobresa i en la creació de llocs de treball dignes. A més, cal fomentar una economia urbana sostenible que promogui un consum i una producció responsables, com també la solidaritat i l'aprenentatge entre iguals, amb la cultura com un element integrador i global determinant.

La futura agenda de desenvolupament ha de confiar en la governança a tots els nivells, incloent-hi l'àmbit local i regional, i promoure un partenariat internacional en què tots els grups d'interès treballin en col·laboració. A aquest efecte, la descentralització hi ha de tenir un paper cabdal i la futura agenda de desenvolupament s'haurà de veure reforçada amb una nova agenda urbana l'any 2016.

En la Declaració de Rabat, CGLU va donar suport a la creació d'una única agenda de desenvolupament global post-2015 en comptes de decantar-se per la creació de diverses agendas sectorials. Per què?

Arran de la Cimera de Rio+20, van sorgir dos grups d'interès respecte als Objectius de Desenvolupament Sostenible. D'una banda, els qui creien que calia desenvolupar aquests separatament dels Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni i, de l'altra, els qui creien que el desenvolupament i la sostenibilitat van junts i que, per tant, els nous objectius de sostenibilitat han d'anar plegats amb els de desenvolupament per a conformar un nou conjunt d'objectius.

Els membres de CGLU consideren que l'agenda post-2015 ha de ser una i universal, atès que no es pot entendre el desenvolupament sense la sostenibilitat i tampoc no es poden determinar objectius a nivell mundial sense responsabilitats diferenciades que responguin a les capacitats i realitats de les diferents parts del planeta. Els nous objectius han de ser inclusius, des de la seva definició fins a la seva implantació, i demanen la implicació de tots els actors, no únicament la dels estats membres. D'aquesta manera, serà més fàcil garantir-ne la consecució.

Quines línies de treball conjunt es poden establir entre l'AICE i CGLU per a incidir en aquesta agenda

internacional aportant-hi les inquietuds i potencialitats de les ciutats educadores?

Com a xarxa de xarxes, CGLU és una plataforma privilegiada per a desenvolupar noves idees i consensuar estratègies globals. Pel que fa a l'educació a les ciutats, volem fomentar la col·laboració entre elles i la realització d'accions específiques, i també aprofundir en el discurs sobre inclusió social i ciutats educadores, a més de promoure'n les manifestacions més directes.

La documentació d'experiències que puguin servir d'exemple per a fomentar certs aspectes de la construcció d'una agenda internacional podria tenir un gran valor estratègic. Es tracta que en el futur siguem capaços de convèncer moltes més ciutats i xarxes per a compartir coneixement i que les polítiques mundials recullin les lliçons apreses en l'àmbit local.

Quin paper poden jugar els governs locals en la recerca de solucions globals a les dinàmiques d'exclusió presents a les ciutats?

Com he dit abans, l'agenda global ha de recollir la diversitat d'experiències de les ciutats i autoritats, i CGLU, amb els membres i socis que en formen part, vol crear aquest pont entre les polítiques mundials i les polítiques locals.

La nostra xarxa ofereix l'oportunitat als líders locals d'aprendre d'altres experiències i, alhora, de fer arribar els seus punts de vista als diferents organismes internacionals. Cal que les solucions de base es tradueixin en polítiques d'àmbit nacional i internacional. Per tant, hem de crear un intercanvi real entre membres que permeti reaccionar amb rapidesa davant les noves propostes nacionals i internacionals i treballar en estreta col·laboració amb altres socis importants, com ara la societat civil i el sector privat.

No volem pas unificar les veus dels governs locals, sinó assegurar-nos que la nostra diversitat i la nostra experiència arribin a l'agenda internacional amb la força que proporciona una xarxa mundial ben articulada. El nostre repte serà, doncs, tenir un millor coneixement de la nostra realitat, desenvolupar noves formes d'aprenentatge i construir coneixement en xarxa per al benefici de les comunitats representades pels nostres socis. ●

Marcio Araujo de Lacerda

Alcalde de Belo Horizonte (Brasil)

ENTREVISTA

Marcio Araujo de Lacerda, administrador d'empreses, va néixer a Leopoldina i passà la infantesa i l'adolescència a Inhapim. Amb 17 anys, es va mudar a Belo Horizonte, on estudià a l'Escola Tècnica Federal; també aquí, va aconseguir, l'any 1965, la seva primera feina, a la Companyia Telefònica de Minas Gerais. Durant la dictadura militar, va ser un activista polític i, a conseqüència de la repressió d'aquest règim, va estar empresonat prop de quatre anys. Sense possibilitat de recuperar la feina, va iniciar una trajectòria ascendent com a empresari, i creà dues empreses de telecomunicacions, presents en 16 estats brasilers i també a Xile i Bolívia. L'any 2003 va assumir el càrrec de secretari executiu del Ministeri d'Integració Nacional. De l'abril de 2007 al maig de 2008 va ser secretari d'estat de Desenvolupament Econòmic de Minas Gerais. El 2008 fou elegit alcalde de Belo Horizonte i, el 2012, va ser reelegit a la primera volta. Ha estat considerat, tres vegades consecutivament, el millor alcalde del Brasil pels instituts Datafolha i Ibope.

Quins són els principals reptes urbanístics de Belo Horizonte i de les grans ciutats en general?

Belo Horizonte, la capital de l'estat de Minas Gerais, és una ciutat jove, planificada a la darrereria del segle XIX sota el signe de la modernitat, que simbolitza l'ambició de progrés de la llavors tot just proclamada República brasilera. Al llarg d'aquests 116 anys d'existència, el municipi ha crescut i s'ha transformat en la tercera àrea metropolitana més gran del Brasil, i, per tant, es tracta d'una important metròpoli llatinoamericana.

La comissió liderada per l'urbanista Arão Reis va pensar en el Belo Horizonte del futur per a 200.000 habitants. Avui, però, Belo Horizonte té una població de 2.400.000

habitants, cosa que planteja reptes socials i urbanístics que orienten la formulació i l'execució de polítiques públiques locals, les quals esdevenen més complexes en integrar-se en els altres 34 municipis de l'àrea metropolitana, amb prop de cinc milions de persones.

Pel fet d'haver estat planificada, la capital de Minas Gerais té, des del seu origen, una característica fundacional important a l'hora d'establir les seves relacions internacionals: la solidaritat. Al capdavant, quan va ser creat, Belo Horizonte comptava amb enginyers, arquitectes i obrers i, més endavant, amb treballadors dels oficis més diversos, tots ells procedents d'altres municipis i estats i, sovint, d'altres països. A aquesta característica

Vista panoràmica de Pampulha © Breno Pataro

de ciutat d'acollida, de fraternitat, cal sumar-hi també la de ciutat d'esperança, ja que bona part dels qui van venir somiaven una vida millor.

El repte de les grans ciutats, sobretot en el cas de les llatinoamericanes, té l'origen en el creixement desordenat que experimenten en la segona meitat del segle XX, i que en molts casos encara persisteix avui dia. A l'Amèrica Llatina i a l'Àsia, principalment, hi ha un ús excessiu del transport privat i poca inversió en infraestructures viàries. L'habitatge és, així mateix, una altra qüestió molt important.

Què entén per urbanisme inclusiu? En podria donar breument alguns exemples?

Per urbanisme inclusiu entenc el fet que la planificació urbana i el creixement tinguin com a element principal la percepció que els interessos col·lectius de la ciutat han de prevaler sobre els interessos individuals.

El Belo Horizonte que volem per al futur el comencem a construir avui: totes les accions, els projectes, els programes i les intervencions que s'adoptin avui tindran repercussions a llarg termini. Partint d'aquesta lògica, paràmetre de qualsevol administració orientada cap a l'eficiència i la modernitat, l'Ajuntament ha desplegat una planificació estratègica anomenada BH 2030, que és una visió del Belo Horizonte que volem per a d'aquí a 16 anys. Així, planificant el futur i actuant en el present, l'Ajuntament busca la construcció d'un Belo Horizonte de tots i per a tots.

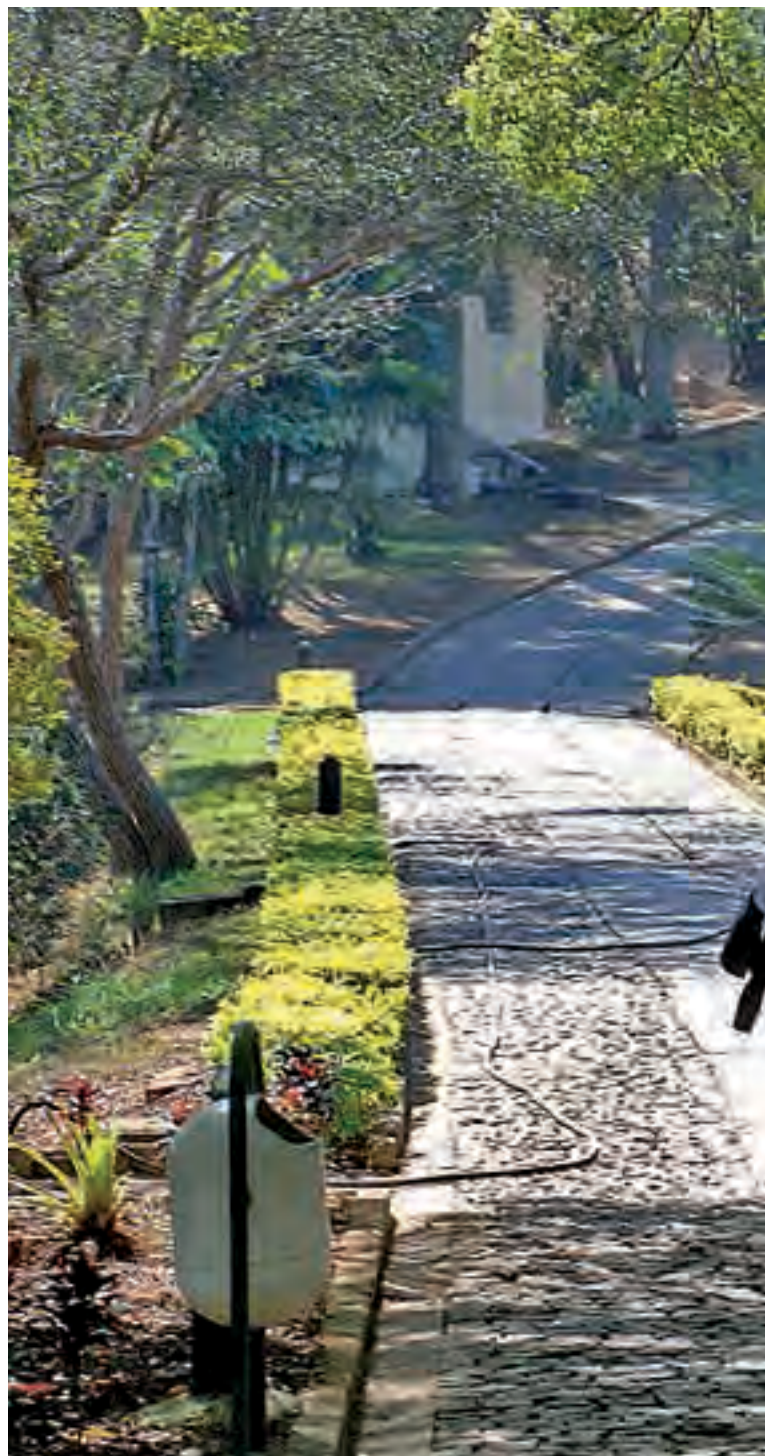
Amb un nou model de gestió estratègica, el BH Metes i Resultats, es fa una avaluació contínua dels resultats de les polítiques públiques, dels programes i dels projectes en curs. Aquest nou model de gestió adopta un enfocament gerencial, amb l'objectiu d'assolir les transformacions socials, econòmiques, ambientals i institucionals previstes en el pla de govern.

D'aquesta manera, fem un pas importantíssim per a millorar encara més la vida de les persones i construir una ciutat d'oportunitats, sostenible i amb qualitat de vida.

Pel que fa a l'urbanisme inclusiu, cal destacar el Programa Global Específic (PGE), un estudi exhaustiu de la realitat de les vilas i favelas de Belo Horizonte, amb participació directa de la comunitat i que es desplega en tres etapes: recollida de dades, elaboració d'un diagnòstic integrat dels principals problemes de l'àrea estudiada i, finalment, definició de les prioritats locals i de les accions necessàries per a dur-les a terme. El PGE és un instrument de planificació que orienta les intervencions de reestructuració urbanística, ambiental i de desenvolupament social en les vilas, favelas i barris populars. Consisteix en un estudi detallat de la realitat d'aquestes àrees, tenint en compte els aspectes urbanístics i socioeconòmics i la situació jurídica del territori, que té com a objectiu apuntar solucions per a

millorar la qualitat de vida en aquestes àrees i integrar-les al conjunt de la ciutat. El PGE promou l'eficiència i l'organització a l'hora d'executar les inversions per a evitar-ne el malbaratament. Un altre aspecte positiu del programa és la captació de recursos provinents d'organismes financers. A partir de projectes del PGE, el municipi ha obtingut un volum considerable de recursos per a invertir en vilas i conurbacions, procedents del Govern federal de Brasil i d'organismes financers

Parc Lagoa do Nado © Adão de Souza.

nacionals i internacionals. Igualment, cal destacar la participació dels habitants en les etapes d'elaboració del programa, fet que ha ajudat a definir i establir l'ordre de prioritats de les intervencions que han de permetre millorar l'entorn en què viuen. Ja s'han dut a terme 63 plans que han beneficiat 90 comunitats, en les quals hi viuen prop de 312.000 persones, i actualment estan en fase de elaboració cinc plans més, que afecten nou vilas i uns 6.400 habitants.

L'Ajuntament de Belo Horizonte, com garanteix la participació ciutadana en la planificació urbana de la ciutat?

La participació de la ciutadania de Belo Horizonte en la planificació urbana es duu a terme de diferents maneres. Podem destacar, per exemple, la Conferència Municipal de Política Urbana, que es convoca cada quatre anys arran de l'aprovació del Pla Director de Belo Horizonte (Llei núm. 7165/96). La Conferència té com a objectiu valorar

Inici de l'activitat del Sistema BRT © Adão de Souza

Accessibilitat als vehicles © Breno Pataro

l'evolució i els impactes que es deriven de l'aplicació de les normes establertes en el Pla Director i la Llei de parcel·lació, ocupació i ús del sòl, a més de suggerir modificacions i esmenes en el calendari d'inversions prioritàries en obres.

Un altre instrument de participació ciutadana és el Consell Municipal de Política Urbana (COMPUR), que és una instància de discussió i deliberació de polítiques de planificació urbana i gestió del territori de Belo Horizonte, instituïda l'any 1996 pel Pla Director. El COMPUR és format per 16 membres i els suplents respectius: vuit representants de l'Administració municipal, dos representants del Consell Municipal (poder legislatiu) i sis representants de la societat civil. Els representants són elegits en assemblees sectorials i els mandats són de dos anys.

Cal destacar també que, des de l'any 1993, l'Ajuntament compta amb el Pressupost Participatiu, que afavoreix una manera democràtica d'administrar el municipi, ja que involucra la ciutadania en la definició de les obres i inversions que cal dur a terme a la ciutat. Actualment, el Pressupost Participatiu té dues modalitats: el Pressupost Participatiu de Districte i el Pressupost Participatiu Digital. A través del primer es determinen les inversions que cal fer en cadascun dels nou districtes de la ciutat. Cada dos anys, els habitants es reuneixen als barris i en assemblees de districte per a escollir, a partir dels seus interessos i mitjançant el vot directe, les obres que haurà d'executar l'Ajuntament. El Pressupost Participatiu Digital, per la seva banda, va ser creat l'any 2006 per tal que la ciutadania pogués escollir per Internet obres per a fer a la ciutat. Se n'han fet quatre edicions (2006, 2008, 2011 i 2013), amb un total de 390.000 vots vàlids per Internet, telèfon o aplicacions d'Android i iOS. En la primera edició s'hi va destinar una inversió de 20 milions de reals i, en les altres tres, 50 milions. En total, s'han aprovat 48 actuacions urbanístiques a la ciutat per mitjà d'aquest pressupost.

Cal dir que el Pressupost Participatiu, tant en la modalitat presencial com en la digital, té un àmbit geogràfic definit, orientat a la població dels diferents districtes de la ciutat. D'entre les grans obres dutes a terme gràcies al Pressupost Participatiu, podem esmentar la revitalització de la plaça de Raul Soares, a la zona centre-sud de la ciutat, aprovada l'any 2006, primera obra del Pressupost Participatiu Digital lliurat a la població. Altres obres aprovades han estat: la revitalització de carrers i avingudes, la instal·lació de càmeres de videovigilància, la construcció de ponts, la recuperació de línies de transport públic i la requalificació de places i el seu entorn. L'any 2013, el Pressupost Participatiu Digital va anar destinat a la urbanització i revitalització d'espais públics als nou districtes de la ciutat.

Quines accions s'han dut a terme per a millorar el transport públic a la ciutat? Des de l'Ajuntament, se n'incentiva l'ús?

A Belo Horizonte prop del 50% de la població fa servir cada dia el transport públic per a desplaçar-se. La ciutat disposa d'una flota de més d'un milió de vehicles, el 71% dels quals són cotxes. Aquestes xifres il·lustren la importància de la mobilitat en el desenvolupament sostenible de la capital de Minas Gerais. No és casual, doncs, que garantir la mobilitat i l'accessibilitat en tot l'espai metropolità sigui una de les prioritats de l'estratègia a llarg termini de Belo Horizonte. La integració de les xarxes, la gestió de la demanda i la qualitat dels serveis de transport públic són els punts més importants per a una mobilitat sostenible.

El Pla de Mobilitat de Belo Horizonte (PlanMob-BH) reuneix les orientacions que l'Ajuntament ha de seguir per atendre les necessitats, actuals i futures, de mobilitat de la població. El concepte que orienta aquest treball integra, a més, altres preocupacions, com ara la inclusió social, la sostenibilitat mediambiental, la gestió participativa

Vila Viva São José © Isabel Baldoni

i la democratització de l'espai públic. Amb aquestes referències, el Pla de Mobilitat de Belo Horizonte s'ha elaborat a partir de l'anàlisi de les condicions actuals, tant de la ciutat com de la seva connexió amb la resta de municipis de l'àrea metropolitana. Per a millorar el servei de transport públic, l'Ajuntament de Belo Horizonte implantarà, fins a finals de 2014, el nou sistema BRT (Bus Rapid Transit o Transport Ràpid amb Autobús), un sistema eficient, d'alta capacitat i qualitat, que funciona d'una manera semblant al metro, capaç d'atendre els usuaris amb rapidesa i comoditat. Aquest model de transport ja funciona amb molt d'èxit en grans ciutats d'arreu del món, com ara Curitiba (Brasil), Pequín (Xina), Johannesburg (Sud-àfrica), Bogotá (Colòmbia) o Los Angeles (EUA).

Els seus vehicles tenen una capacitat de transport de passatgers més gran que els autobusos convencionals i circulen per vies exclusives en les què s'hi estan instal·lant estacions modernes i on els passatgers poden comprar el bitllet abans de pujar-hi, proporcionant així més seguretat i agilitat. Les estacions tenen una plataforma a l'altura de les portes del bus que en facilita l'accés. D'aquest model de transport se'n beneficiaran diàriament 700.000 persones.

A més de la implantació del nou sistema BRT, l'Ajuntament de Belo Horizonte ha signat un conveni amb el Govern de l'estat de Minas Gerais i el Govern federal per a la implantació de dues línies addicionals a la xarxa de metro de la capital. I dins d'aquest any 2014 hi haurà un procés de licitació per a l'ampliació i la modernització del metro.

Abans ha dit que l'estratègia de transport públic a llarg termini és garantir la mobilitat i l'accessibilitat en tot l'espai metropolità. Quines accions hi ha previstes per a millorar la connexió de les favelas i vilas amb el centre i integrar-les a la ciutat?

Primer de tot, m'agradaria puntualitzar que ningú, cap gestor públic, no es pot relaxar mentre al seu municipi hi hagi habitatges en males condicions o bé manca d'habitatge i on els ciutadans visquin d'una manera precària en termes de sanejament bàsic i infraestructura urbana i sense accés als serveis socials bàsics, com ara l'educació i la salut. A Belo Horizonte s'ha fet un veritable esforç per a integrar les vilas i les conurbacions a la ciutat, mitjançant el desenvolupament de la infraestructura urbana necessària en aquestes àrees i el desplegament de polítiques socials adreçades a la seva població, preservant al màxim la seva història i el seu capital social.

Amb aquesta finalitat, s'ha engegat un programa, anomenat Vila Viva, que inclou tasques de sanejament, el trasllat de famílies, la construcció d'habitatges, l'eliminació d'àrees de risc, la reestructuració del sistema viari, la urbanització de carrerons i la creació de parcs i equipaments per a la pràctica d'esports i activitats lúdiques. Un cop acabada la urbanització, l'àrea es legalitza amb l'expedició de les escriptures dels lots als ocupants.

Les intervencions previstes en el programa han ajudat a millorar la qualitat de vida de prop de 165.000 habitants de les vilas i conurbacions de Serra, Morro das Pedras i Santa Lúcia; de les vilas Califòrnia, São José, Pedreira Prado Lopes, Taquaril, São Tomás, Aeroporto, Cemig, Alto das Antenas; a més dels habitants de l'entorn de l'avinguda Belém i del Córrego Santa Terezinha, i del Complex Várzea da Palma, la qual cosa representa el 35% del total de la població de les vilas i favelas. Els recursos econòmics per a les obres -1,16 bilions de reals- s'han obtingut gràcies al Pla d'Acceleració del Creixement, impulsat pel Govern federal, i al finançament per part del Banc Nacional de Desenvolupament Social i la Caixa Econòmica Federal.

Un aspecte cabdal del programa Vila Viva és la participació ciutadana i l'adopció d'una nova actitud en el procés de conservació d'àrees protegides. L'establiment

d'una via de diàleg amb la comunitat, per mitjà del Programa d'Educació Sanitària i Ambiental, assegura el caràcter coparticipatiu de la iniciativa i afavoreix, així, la sostenibilitat mediambiental. L'objectiu de l'Ajuntament és fer de Belo Horizonte una ciutat amb totes les seves vilas vives i estendre el programa a altres comunitats.

Pel que fa a l'accessibilitat i la mobilitat, amb el programa Vila Viva s'han construït 6 quilòmetres de vies de connexió i s'han urbanitzat 30 quilòmetres de carrerons. El mes de desembre de 2008 es va inaugurar l'avinguda de Cardoso (Vila Viva de la conurbació de Serra), amb 1,6 quilòmetres de traçat, que interconnecten les vilas de la conurbació i aquesta amb els barris propers. Amb l'obertura d'aquestes avingudes, s'ha ampliat el trajecte d'algunes línies d'autobús per tal d'atendre la població de les noves àrees beneficiades amb les intervencions.

L'Ajuntament ha invertit en programes educatius per a sensibilitzar els nens i nenes sobre el desenvolupament urbà sostenible?

La Secretaria Municipal d'Educació, en consonància amb la política municipal, concep l'espai públic com una escola de ciutadania i, a l'hora de desplegar la seva política pedagògica, duu a terme accions amb l'objectiu de transformar els diferents indrets de la ciutat en espais educatius.

La política d'educació infantil incorpora les qüestions de sostenibilitat, començant per l'edificació de les Escoles Municipals d'Educació Infantil. És important que, des de ben petits, els infants es facin preguntes i investiguin altres maneres de ser i d'estar al món, a fi de poder garantir, cada vegada més, la sostenibilitat dels espais que ocupen.

El Programa BH per a la Infància permet de traslladar els nens i nenes als espais culturals i naturals de la ciutat. Circulant per la ciutat, els infants, a més de conèixer-la, prenen contacte amb realitats diferents del lloc on viuen i es fan seus els diferents espais; es reconeixen com a part d'aquest context, descobreixen els reptes i les possibilitats que ofereix, i prenen consciència de la responsabilitat de mantenir la ciutat neta i endreçada.

Millores urbanístiques a través del Programa Vila Viva a la conurbació de Serra © Isabel Baldoni

El projecte Educant la Ciutat per a Educar permet als nens i nenes establir una relació més estreta amb els espais culturals de la ciutat, incloent-hi els museus.

D'altra banda, la Gerència d'Educació Integral, Drets Humans i Ciutadania, per mitjà del Nucli Ciutat i Medi Ambient, reforça els projectes ambientals en les escoles municipals ampliant l'espai educatiu més enllà d'aquestes. En col·laboració amb la Secretaria Municipal de Serveis Urbans, el projecte Cura i Preservació del Patrimoni Públic i Lluita contra les Pintades anima les escoles municipals a enfortir les identitats i les memòries que van ser i són fonamentals en la construcció de la identitat social.

L'espai públic és un lloc de trobada i de relació. Ens podria explicar alguna acció municipal orientada a fomentar la convivència harmònica entre diferents col·lectius de població, grups d'edats, cultures, etc.?

La trobada entre els ciutadans de Belo Horizonte, de procedència i classes socials diferents, es promou tenint en compte diversos aspectes. Així, es fomenta la convivència social des dels equipaments culturals

i socials, a través de programes per a la tercera edat, d'activitats esportives i lúdiques, de programes de generació d'ingressos, etc. i, en especial, a través d'esdeveniments culturals, des dels grans festivals

Escola Municipal d'Educació Infantil Curumins © Divino Advincula

Escola Municipal d'Educació Infantil Minaslândia © Divino Advincula

Estació de tren © Alessandro Carvalho

nacionals i internacionals fins als actes descentralitzats que afavoreixen un espai de trobada a través de l'art, la música i la convivència social i fraternal.

L'Ajuntament de Belo Horizonte gestiona 16 centres culturals, repartits per la majoria dels districtes de la ciutat, seguint les línies polítiques de la Fundació Municipal de Cultura i afavorint la descentralització dels serveis i la consolidació de la política cultural de la ciutat. Amb l'objectiu de disposar d'espais per a crear i exposar béns culturals que contribueixin a la formació d'identitats locals, els centres culturals ofereixen tallers diversos, presentacions artístiques, sessions de cinema, etc. Aquestes activitats són gratuïtes, la qual cosa permet d'ampliar l'intercanvi d'experiències entre les comunitats. A més dels centres culturals, la ciutat compta amb dos teatres municipals, una gran biblioteca pública i tres biblioteques locals, dos museus (un museu de la ciutat i un museu d'art), l'Arxiu Públic de Belo Horizonte, el Centre de Referència de la Moda, el Centre de Dansa i la Casa Kubitschek. L'accés als diferents equipaments culturals, oberts al públic en general, és gratuït.

D'entre els grans festivals, que serveixen d'espai de trobada i de descentralització de l'art, el més important és el Festival Internacional de Teatre "Palco & Rua" (Escenari & Carrer) de Belo Horizonte (FIT-BH), creat

l'any 1994 i del qual ja se n'han fet dotze edicions. Es tracta d'un festival biennal, totalment descentralitzat, amb espectacles de teatre, conferències, seminaris i activitats paral·leles repartits pels nou districtes de la ciutat. Hi assisteixen, de mitjana, entre 150.000 i 160.000 persones per edició. Cal assenyalar també el Festival d'Art Negre (FAN), que va sorgir de la necessitat de mostrar la potent producció cultural dels africans i dels seus descendents, residents al país o a l'estranger, fins i tot amb una presència destacada en l'escena artística de Belo Horizonte. Celebrat per primer cop l'any 1995, ha esdevingut el principal festival de cultura negra al Brasil i reforça la vocació de la ciutat d'acollir esdeveniments que respecten la diversitat cultural i que democratitzen l'accés a l'art. Es fa en diversos espais de la ciutat i l'entrada a les activitats és gratuïta. D'altra banda, la ciutat acull, des de l'any 1997, el Festival Internacional del Còmic (FIQ). Considerat el principal del gènere a l'Amèrica Llatina, es tracta d'una cita biennal obligada per als amants del còmic. Igualment d'accés gratuït, l'any 2011 va rebre 145.000 visitants.

A banda dels equipaments culturals, a la ciutat hi ha més de trenta Centres de Referència d'Assistència Social (CRAS): es tracta d'equipaments públics d'assistència social situats en zones marginals que tenen com a

Pampulha. Casa JK i Museu d'Art © Divino Advincula

objectius principals enfortir la funció protectora de la família i contribuir a millorar-ne la qualitat de vida per mitjà d'activitats col·lectives com ara conferències, tallers o grups de reflexió. Cada CRAS atén un mínim de mil famílies l'any. Hi ha també uns espais reservats al Programa BH Ciutadania, que posa l'accent en la inclusió social, per tal de garantir l'accés per part de la població més vulnerable als béns i serveis socials públics. El programa parteix d'un model de gestió basat en la

descentralització, l'articulació i la participació dels diversos departaments de l'Ajuntament, i situa la família com a nucli de referència. Actualment, els 33 centres atenen més de 17.500 persones, on les famílies participen en cursos orientats a la generació de renda i treball, assisteixen a espectacles culturals o prenen part en classes de gimnàstica gratuïtes en els gimnasos de la ciutat, a més de tenir accés a Internet i a altres serveis. ●

Michel Destot

Diputat de la circumscripció de l'Isère i ex-alcalde de Grenoble (França)

ENTREVISTA

Michel Destot és enginyer titulat per l'Escola Nacional Superior d'Arts i Oficis, llicenciat en enginyeria atòmica i doctor en física nuclear (tesi presentada durant la presidència del Premi Nobel Louis Néel). És també llicenciat en ciències polítiques per l'Institut de Ciències Polítiques de Grenoble.

Va començar la seva carrera com a enginyer investigador en física nuclear en la Comissió de l'Energia Atòmica, primer a Saclay i, seguidament, a Grenoble. Més tard, va fundar –i en va ser director general– CORYS, una empresa de nova creació d'alta tecnologia especialitzada en la fabricació de simuladors per a la formació i en la concepció de sistemes complexos aplicats als camps de l'energia i els transports.

L'any 1977, va entrar a formar part de l'equip municipal d'Hubert Dubedout com a regidor i el 1985, va ser nomenat conseller general. Des de l'any 1988 és diputat per la circumscripció de l'Isère i, entre 1995 i el mes de març de 2014, ha estat alcalde de Grenoble.

A nivell estatal, ha presidit el *Conseil National des Missions Locales* (1998-2002), l'Agrupació d'Autoritats Responsables del Transport (2001-2008) i l'Associació d'Alcaldes de Grans Ciutats de França (des del 2007). Dins el Partit Socialista, Michel Destot és president del Consell Nacional i membre de l'executiva. D'altra banda, ha estat secretari nacional d'Indústria i Empreses i, des de gener de 2009 presideix el cercle europeu de reflexió reformista *Inventer à Gauche*.

Des de l'any 1995 Grenoble ha esdevingut un referent en la lluita contra el racisme i la discriminació. Ens pot explicar els orígens de l'activisme en aquesta ciutat?

Grenoble es caracteritza per la seva voluntat de superació i d'innovació en tots els àmbits. Capital dels Alps, és una ciutat de 160.000 habitants situada al cor d'una àrea urbana de 600.000 persones que passarà a ser una metròpolis l'any 2015. Ciutat olímpica l'any 1968, centre científic i universitari reconegut a escala internacional, Grenoble és capdavantera en els camps del desenvolupament sostenible i les polítiques socials. La nostra ciutat és també rica gràcies a la composició de la seva població: cosmopolita i multicultural, formada per persones de més de setanta nacionalitats que contribueixen, juntes, al seu desenvolupament i a la seva projecció.

Des del primer dia he basat el meu compromís i la meua acció política en dos valors que esmento tot sovint: la reducció de les desigualtats i l'obertura als altres, al món i a les diverses cultures. Crec que aquests valors es corresponen perfectament amb la imatge de Grenoble. És lògic, doncs, que, des de l'any 1995, un dels eixos prioritaris de la política municipal hagi estat la lluita per la igualtat i contra qualsevol forma de discriminació. Centrat primerament en accions a favor de la integració i en la lluita contra el racisme i l'antisemitisme, el govern de la ciutat ha treballat per anar enriquint i enfortint, a poc a

poc, la seva política per tal d'arribar a tots els àmbits de l'actuació pública.

L'any 2010, Grenoble va aprovar el Pla Municipal de Prevenció contra les Discriminacions. Ens el pot explicar? Quins avantatges i quines dificultats va comportar la posada en marxa d'aquest pla transversal?

Efectivament, l'Ajuntament de Grenoble va engegar, amb el suport de l'Agència Nacional per a la Cohesió Social i la Igualtat d'Oportunitats (Acsé), el Pla Municipal de Prevenció contra les Discriminacions per a donar continuïtat als seus compromisos anteriors.

El pla englobava totes les accions municipals que tenien per objecte promoure la igualtat de tracte i combatre els prejudicis. A més, aquest pla va permetre convertir la lluita contra la discriminació en l'eix transversal principal de les polítiques públiques en diferents àmbits: recursos humans, inserció laboral, habitatge, educació...

Les diverses accions dutes a terme van guiar-se per la voluntat de l'Ajuntament d'actuar com a:

- agent generador d'ocupació, en benefici dels treballadors municipals i dels aspirants a ocupar les places vacants.
- agent públic, per a continuar les accions de sensibilització i intensificar-les.
- administració, al servei de tots els habitants de Grenoble, en els diferents àmbits en què es puguin veure afectats per accions discriminatòries.

Vista panoràmica de Grenoble © Laurent Espitallier

La riquesa d'aquest pla rau precisament en la seva transversalitat i en la multiplicitat d'accions desplegades, i en el fet de no limitar-se únicament a identificar fenòmens aïllats, sinó a lluitar d'una manera global i coherent contra tots els mecanismes de discriminació. La presa de consciència generada va permetre demostrar a bastament que la política de lluita contra qualsevol forma de discriminació és un dels fonaments de la nostra cohesió social, necessària per a aconseguir la igualtat de tracte que tant desitgem.

L'Ajuntament col·labora amb les ONG locals i amb altres actors de la societat civil? Quins sistemes de col·laboració s'han fet servir?

És evident que aquest pla no es pot dur a terme eficaçment d'una manera aïllada. Per aquest motiu, vam treballar en estreta col·laboració amb tots els agents del territori, tant institucionals com econòmics o del teixit associatiu. La lluita contra la discriminació exigeix la sensibilització de tota la ciutadania i la mobilització dels diferents agents de la vida pública. Amb la participació d'aquests, cada any s'han organitzat accions de sensibilització coincidint amb dates assenyalades: el Dia

Internacional de la Dona, la Setmana de l'Educació contra el Racisme o el Dia Mundial contra l'Homofòbia.

L'Administració local ha donat suport a les associacions i ONG territorials que lluiten contra les discriminacions i els prejudicis, per mitjà de subvencions destinades al seu funcionament i a projectes, i de la cessió de locals municipals. Així, en les convocatòries de projectes es va incloure un apartat específic sobre les accions a favor de la igualtat.

Aquest pla dóna importància a la formació del personal de l'Administració local per a prevenir la discriminació. Quina resposta han tingut entre els funcionaris?

El programa intern del pla tenia com a objectiu la prevenció i l'actuació davant de possibles casos de discriminació envers el personal de l'Ajuntament o els aspirants a llocs de treball municipals i, en aquest sentit, es va coordinar amb les organitzacions sindicals.

Des de l'any 2010, centenars de treballadors municipals han rebut formació sobre prevenció de les discriminacions, principalment a través de programes de sensibilització, tant en el moment d'accedir a un lloc de

treball com al llarg de la seva carrera professional, que inclouen un mòdul sobre la igualtat de tracte. Aquesta formació ha permès difondre en el si dels serveis municipals una "cultura de la igualtat" i identificar situacions o pràctiques potencialment problemàtiques.

La formació ha tingut un acolliment excel·lent entre els treballadors municipals. Així, per exemple, es va fer una enquesta sobre la lluita contra les discriminacions que va rebre més de 1.200 respostes per part del personal municipal. Això demostra l'interès que desperta aquest tema entre el col·lectiu i la seva voluntat d'implicar-se en les accions programades.

La lluita contra la discriminació a l'Ajuntament de Grenoble, s'ha traduït en accions de discriminació positiva a l'hora d'accedir a la funció pública?

A l'Ajuntament de Grenoble no existeix una política de discriminació positiva pròpiament dita. Tanmateix, es treballa per a garantir la igualtat d'oportunitats a tots els aspirants a ocupar llocs de treball municipals, així com la igualtat de tracte a tot el personal. D'altra banda, m'agradaria assenyalar que, tot i no parlar de discriminació positiva, el govern municipal aposta per contractar persones que tenen alguna discapacitat, amb un índex de contractació entorn del 6,7%.

En l'actual context de crisi econòmica, s'ha accentuat el rebuig a la diferència i, concretament, als immigrants? Quina resposta provoquen en la ciutadania les iniciatives de lluita contra la discriminació?

Malauradament, en època de crisi, la temptació de replegar-se sobre un mateix és molt gran. Això fa que l'acció municipal sigui encara més important, ja que la lluita contra les desigualtats i les discriminacions permet unir-se i contribueix a créixer col·lectivament.

Ara bé, com ja he dit abans, la mateixa composició de la població fa que els ciutadans i ciutadanes de Grenoble estiguin oberts als altres i acceptin la diferència, la qual consideren com un enriquiment. I això no ho podem deixar escapar. Per aquest motiu, les polítiques per a lluitar contra la discriminació no s'han adreçat a un sector concret de la població –cosa que seria precisament discriminatòria–, sinó que el que es vol és identificar les pràctiques a eradicar per tal que ningú no se senti estigmatitzat, fet que, d'altra banda, garanteix l'apropiació i, en definitiva, l'èxit d'aquestes polítiques.

Com s'ha abordat la prevenció de la discriminació en l'àmbit educatiu? De quina manera s'hi impliquen les escoles?

El problema de la discriminació en l'àmbit educatiu ha estat durant molt de temps un tema tabú, ja que qüestionava el mite d'una escola republicana integradora i igualitària. Per mitjà d'estudis empírics sabem, però, que hi

A la part superior:
Setmana de l'Educació contra el Racisme

A la part inferior:
Dia Internacional de la Dona

pot haver discriminació en l'orientació escolar, en la relació amb els alumnes o les famílies, en els règims de sancions o, fins i tot, en l'assignació d'alumnes en pràctiques.

Per això Grenoble participa en el pla de lluita contra la discriminació en l'àmbit educatiu i de sensibilització dels agents socioeducatius, elaborat per l'àrea metropolitana i la Inspecció d'Educació. En aquesta línia, dos centres de Grenoble (l'institut Mounier i l'escola Aimé Césaire) treballen, per la seva banda, a favor de la igualtat en les pràctiques educatives.

Paral·lelament a les accions que duu a terme directament l'Ajuntament, es fa una crida a associacions i centres socioculturals juvenils a fi que intervinguin en l'àmbit escolar, en benefici tant del professorat com del conjunt d'alumnes.

S'ha fet una valoració de les accions dutes a terme? Hi ha indicadors que permetin conèixer la repercussió dels programes de lluita contra la discriminació?

Efectivament, se n'han fet dues, d'avaluacions. La primera, l'any 2012, en el marc d'una deliberació del Consell Municipal per a justificar les accions dutes a terme i els resultats obtinguts, els quals van servir de base a la candidatura de Grenoble al distintiu Diversitat (*Label Diversité*).

D'altra banda, un equip d'investigadors en ciències socials del laboratori PACTE va elaborar un estudi sobre les polítiques municipals i les millores, tant quantitatives com qualitatives, que han resultat de la seva aplicació.

Totes dues valoracions van permetre, mitjançant els criteris i indicadors seleccionats, avaluar la incidència real de la política en el dia a dia del personal de l'Administració i de la ciutadania. Així, per exemple, es va observar:

- Un augment continuat del nombre d'agents sensibilitzats en la prevenció de la discriminació.
- Una millora a l'hora d'identificar, en col·laboració amb els sindicats, situacions i pràctiques que podrien resultar problemàtiques, i la posada en marxa d'accions de prevenció.
- Un augment en la contractació de persones amb alguna discapacitat, contractació que ja representa prop del 7% del personal municipal.
- La prioritat donada a les persones que provenen de zones urbanes vulnerables (ZUS, de les sigles en francès), considerablement afectades per la discriminació a l'hora de trobar feina, perquè puguin accedir a llocs de treball públics municipals i de les empreses participades (SEM).
- L'eficàcia dels programes d'acompanyament en la inserció laboral, com ara "100 oportunitats, 100 llocs de treball", adreçats especialment als habitants de les ZUS i al jovent.
- L'èxit dels mecanismes emprats per a promoure la igualtat de tracte amb relació a l'accés a l'habitatge

social, des de la recepció de la sol·licitud del demandant fins a l'adjudicació de l'habitatge.

- La millora de les pràctiques a favor de la infància i les famílies, en el marc dels dispositius municipals d'educació, mitjançant la formació de la plantilla i una implicació més gran de les famílies, sobretot dels pares, per a lluitar eficaçment a favor de la igualtat entre dones i homes en el si de la unitat familiar.

Aquest pla de prevenció de les discriminacions, es va inspirar en iniciatives d'altres ciutats? Ha despertat interès entre altres ciutats?

Aquest pla és capdavanter a França pel seu caràcter transversal. Hem sabut innovar en aquest camp, la qual cosa concorda perfectament amb l'ADN de Grenoble. Sovint s'ha destacat la capacitat d'innovació científica i universitària de la ciutat; tanmateix, aquesta capacitat nostra d'innovar és potser fins i tot superior en l'àmbit social.

Aquest pla, d'altra banda, ha esdevingut un referent en l'àmbit municipal, ja que s'ha generat una dinàmica a

Acte amb motiu de l'exposició internacional Dones

l'àrea metropolitana i, fins i tot, a escala nacional. Moltes ciutats s'han desplaçat a Grenoble per a estudiar-ne els resultats i prendre'l com a model.

Creu que s'han establert les bases per a garantir la durabilitat d'aquest pla?

N'estic del tot convençut. La tasca de formació, sensibilització i informació està donant resultats. Cada dia podem veure'n exemples concrets en els diferents àmbits: recursos humans, accés a l'habitatge, educació, pel que fa a la convivència... I si Grenoble és oficialment candidata al distintiu Diversitat, és precisament per a garantir la continuïtat d'aquesta política irrenunciable.

Què considera que pot aportar l'Associació Internacional de Ciutats Educadores en aquesta lluita contra la discriminació?

Al meu parer, l'Associació ha d'impulsar, a través de la xarxa de ciutats membres, les polítiques de lluita contra la discriminació a les escoles. Cal que participi en el procés de sensibilització col·lectiva, juntament amb les ciutats que ja han manifestat el seu compromís, perquè aquesta política no es pot dur a terme d'una manera aïllada. Les solucions passen per contrastar situacions i pràctiques. L'Associació podria facilitar l'intercanvi de bones pràctiques i promoure la col·laboració entre les ciutats. ●

Camilla Croso

Presidenta de la Campanya Mundial per l'Educació (CME)

ENTREVISTA

Camilla Croso és brasilera, graduada en biologia per la Universitat de São Paulo, va fer el màster de Política i Planificació Social per la London School of Economics. Coordinadora general de la Campanya Llatinoamericana pel Dret a l'Educació, és també la presidenta de la Campanya Mundial per l'Educació. Pertany a diversos consells sobre el dret a l'educació, entre ells la Iniciativa Mundial "l'Educació en Primer Lloc" (*Global Education First Initiative*), del secretari general de les Nacions Unides, el Comitè de Direcció de "l'Educació per a Tothom", coordinat per la UNESCO, i el Consell Assessor Metes 2021 de l'Organització d'Estats Iberoamericans. Els seus estudis i publicacions estan relacionats particularment amb la no-discriminació.

Ens podria explicar què és la Campanya Mundial per l'Educació, els seus objectius i el perfil dels membres que en formen part?

La Campanya Mundial per l'Educació (CME) és una xarxa plural de la societat civil que promou, en els àmbits internacional, regional, nacional i local, la defensa de l'educació com un dret humà fonamental a favor d'una vida digna, en què prevalgui la justícia social i ambiental. Amb aquesta finalitat, té dos objectius bàsics que orienten tant la seva reflexió com la seva acció: d'una banda, promoure una educació inclusiva que permeti superar qualsevol forma de discriminació en l'educació i més enllà d'aquesta; i, de l'altra, promoure l'enfortiment dels sistemes públics d'educació amb un finançament adequat, tot fent prevaler l'interès comú, la promoció de la ciutadania, l'ètica de la cooperació, la resolució no violenta de conflictes i la valoració de la diversitat com un fet positiu.

Pel que fa al perfil dels seus membres, es tracta, com hem dit, d'una xarxa plural, amb fòrums nacionals d'educació en més de cent països, i que compta també amb xarxes regionals, sindicats d'educació, ONG internacionals i moviments de defensa dels drets de les dones, dels infants, dels joves i de la gent gran.

Quin valor aporta el treball en xarxa en el si de la Campanya Mundial per l'Educació?

El treball en xarxa és una part constitutiva i fonamental de la identitat de la CME, ja que els principis que el regeixen són coherents amb l'agenda política promoguda per la Campanya. També implica horitzontalitat, relacions basades en el diàleg, la reflexió i l'acció col·lectives, la cooperació i, finalment, el reconeixement de la diversitat de cultures.

El dret a l'educació requereix avui una visió ampliada que s'estén al llarg de la vida i que va més enllà de l'educació escolar. La CME, com entén actualment el dret a l'educació?

La CME entén que totes les persones són titulars de drets, incloent-hi ineludiblement el dret a l'educació. Aquest dret acompanya les persones al llarg de la seva vida, independentment de l'edat. També entén que els estats són garants del dret a l'educació, el qual té múltiples dimensions que cal respectar, protegir i realitzar, considerant els àmbits formals, no formals i informals. Perquè el dret es compleixi, l'educació ha de ser promotora de la resta de drets humans i anar acompanyada de valors i principis de dignificació de la vida, de no-discriminació, de cooperació, de ciutadania i de pau.

Quines són les accions més destacades dutes a terme per la CME a favor de l'educació inclusiva en els últims anys?

La CME té com un objectiu principal treballar per la no-discriminació i, en aquest context, la promoció d'una educació inclusiva ha orientat la tasca duta a terme en els últims anys. La CME ha apostat activament per la promoció de la igualtat de gènere a tots els nivells des de l'àmbit de l'educació i, en aquest sentit, ha presentat una investigació i un conjunt de recomanacions específiques sobre aquesta qüestió en una audiència pública davant el Comitè per a l'Eradicació de la Discriminació de la Dona (CEDAW). La CME aposta, a més, per la inclusió des d'una perspectiva intergeneracional i també per reforçar l'educació de persones que acostumen a ser discriminades per la seva edat, com és el cas dels infants, dels joves i de la gent gran. Entre altres accions, la CME impulsa la Setmana d'Acció Mundial per l'Educació, que aquest 2014 ha tractat justament de l'educació inclusiva, fent un èmfasi especial en el dret a l'educació de les persones amb discapacitat, amb mobilitzacions arreu del món¹. Així mateix, en el

1. Més informació a: <http://www.campaignforeducation.org/es/semana-de-accion-global/semana-de-accion-mundial-2014>

Nens i nenes elaboren un gran dibuix per a reclamar l'educació i l'atenció a la primera infància © CAMPE, Bangladesh

procés de definició de l'Agenda de Desenvolupament i Educació Post-2015, l'educació inclusiva hi figura com una de les principals qüestions que cal abordar.

Amb l'actual crisi econòmica, els països donants han reduït d'una manera dràstica l'ajut al desenvolupament. De quina manera se'n veu afectada l'educació? Com es poden aconseguir recursos alternatius per al desenvolupament educatiu? Quin paper hi poden jugar els governs locals, independentment que tinguin competències o no en educació formal?

La CME vol subratllar, en primer lloc, que hi ha recursos, tot i l'escenari actual de crisi econòmica, i que la prioritització de l'ús que se'n fa és una qüestió de voluntat política. Això és evident si veiem, per exemple, les grans aportacions fetes per a "salvar" sistemes bancaris arreu del món. En segon lloc, cal recordar que la cooperació internacional és part del sistema de garanties de drets humans; en aquest sentit, l'observació general onzena del PIDESC (Pacte Internacional de Drets Econòmics,

Socials i Culturals) assenyalava que "quan un estat no tingui els recursos financers i els coneixements necessaris per a 'elaborar i adoptar' un pla detallat per a garantir el dret humà a l'educació, la comunitat internacional tindrà l'obligació inexcusable d'intervenir". Val a dir que la disminució de recursos de la cooperació internacional cap a l'educació representa un pas enrere molt greu que cal superar. A més de treballar per a revertir la tendència regressiva de la cooperació internacional, la CME posa molt èmfasi en el finançament nacional de l'educació; és a dir, els estats han de promoure sistemes tributaris justos i les condicions necessàries perquè es doni una acció empresarial responsable en què l'empresariat pagui degudament els seus impostos.

Pel que fa als governs locals, cal que siguin reconeguts com a instàncies fonamentals en la garantia de drets i que col·laborin amb altres instàncies de gestió aportant idees, propostes, decisions i recursos a polítiques promotores del dret humà a l'educació, quan aquestes estiguin sota la seva responsabilitat.

S'acosta l'any 2015 i cada cop és més evident que, malgrat els importants progressos en els programes d'Educació per a Tothom i en els Objectius del Mil·lenni, no s'assoliran molts dels objectius plantejats. Què creu que ha fallat? Quines accions urgents caldria emprendre?

Segons el nostre parer, existeixen problemàtiques a l'interior dels sistemes educatius, però també n'hi ha més enllà, les quals reben menys atenció. Creiem que en el present debat de metes post-2015 caldria posar més èmfasi en aquestes problemàtiques que es donen fora dels sistemes educatius. Algunes qüestions internes dels sistemes educatius són, per exemple, la manca de voluntat política per a concebre l'educació com un dret al llarg de la vida, marginant l'educació inicial, com també de les persones joves i adultes, i posant gairebé tot l'accent en una sola etapa educativa (l'educació primària); el poc èmfasi que es dona a les qüestions d'inclusió i no-discriminació, dimensions qualitatives del dret humà a l'educació, però imprescindibles també per a la consecució de les dimensions quantitatives; les disputes de sentit sobre l'educació, amb una forta aposta per concepcions reduccionistes de l'educació orientada al mercat laboral, basades en valors de competència (entre escoles, estudiants i professorat) que acostumen a accentuar les desigualtats; la insuficiència dels recursos destinats a l'educació (i, paral·lelament, la promoció d'escoles privades barates per a segments econòmicament desfavorits), la qual cosa implica anar cap a una educació de baixa qualitat. A més, però, d'aquestes problemàtiques internes dels sistemes educatius, n'hi ha d'altres que van més enllà, com ara: sistemes tributaris injustos; models macroeconòmics regressius; polítiques

La Coalició Nacional d'Educació de Nicaragua va organitzar una marxa pels carrers de Managua a favor del dret a l'educació dels nens i nenes discapacitats © Foro de Educación y Desarrollo Humano Fedh-Ipn, Nicaragua

Acte públic a les portes del Parlament alemany on es van trencar simbòlicament les barreres a l'educació dels nens i nenes amb alguna discapacitat © Globale Bildungskampagne

La Coalició de Somàlia ha treballat amb joves discapacitats per a promoure l'educació inclusiva i incrementar els nombre de matrícules de nens i nenes amb alguna discapacitat © EFASOM, Somalia

i pràctiques que posen en perill els sistemes i serveis públics; i la criminalització creixent d'activistes i subjectes col·lectius.

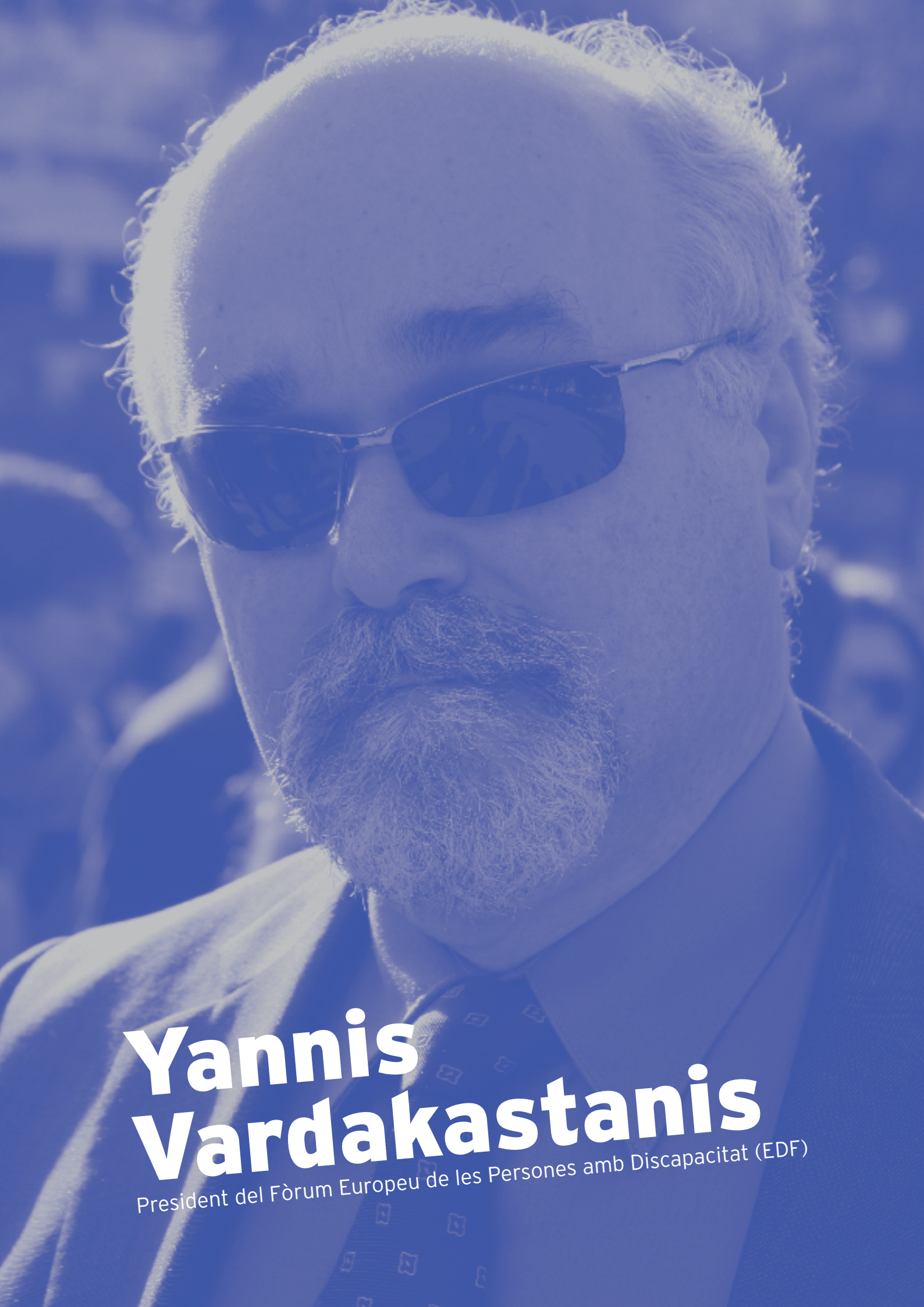
Els intensos debats actuals sobre l'agenda post-2015 posen damunt la taula la qüestió de si hi ha d'haver una agenda específica amb uns objectius educatius o si aquests s'han d'integrar en una agenda de desenvolupament global. Quina és la posició de la CME al respecte?

La CME aposta decididament per l'existència de les dues agendes, que són, des del nostre punt de vista, complementàries. El fet que hi hagi un objectiu o més en educació en la futura agenda de desenvolupament és clau, ja que implica reconèixer l'educació com un dret humà fonamental, a més de reconèixer el paper estratègic de l'educació en la promoció de tots els altres objectius de desenvolupament (i de drets humans). És impensable una agenda de desenvolupament que no consideri l'educació com una qüestió central i prioritària. Alhora, cal que hi hagi també una plataforma específica dedicada a la promoció del dret humà a l'educació, on es pugui dissenyar amb més detall la concepció d'una educació en línia amb una perspectiva de drets, amb objectius que concretin reptes i compromisos per a totes les etapes educatives, en les dimensions quantitatives i qualitatives, i objectius transversals que aprofundeixin en qüestions de qualitat educativa, de finançament i de gestió i que, d'altra banda, incorporin estratègies d'aplicació i un sistema de governança que reconegui el rol tant dels estats com de les organitzacions de la societat civil.

Igualment, la CME defensa una coherència i un alineament entre l'agenda específica d'educació (que se sotmetrà a aprovació a Corea el mes de maig de 2015) i l'agenda de desenvolupament sostenible (que se sotmetrà a aprovació a Nova York el mes de setembre del mateix any).

En els últims anys hem pogut veure canvis importants en els models de provisió i finançament educatiu, amb reformes que afavoreixen tant els processos de privatització com l'externalització de serveis escolars en els centres públics. Davant aquest nou escenari, com ha reaccionat la CME?

La CME defensa activament l'educació pública, cosa que comporta treballar per a enfortir els sistemes públics d'educació i la definició i supervisió pública de les polítiques educatives. D'acord amb això, la CME promou arreu del món la reflexió sobre aquesta problemàtica de la privatització de l'educació, mirant de conèixer més bé com es manifesten les distintes formes de privatització i quin impacte tenen. A més, en els fòrums internacionals, qüestiona obertament la promoció de les polítiques de *low fee private schools*, la privatització dels sistemes públics d'educació, la transferència de recursos públics cap al sector privat, la introducció de lògiques de mercat en el si de les escoles públiques, la mercantilització de l'educació i la promoció d'allò que alguns autors anomenen *consultocràcia*, que consisteix a nomenar consultors privats com a agents clau en la promoció de l'educació, delegant-los competències dels estats i reduint l'espai ciutadà i democràtic de participació social en la definició de les polítiques educatives. ●

A close-up portrait of Yannis Vardakastanis, a man with a grey beard and mustache, wearing dark sunglasses. He is dressed in a dark suit jacket, a light-colored shirt, and a patterned tie. The background is blurred, showing other people. The entire image has a blue color overlay.

Yannis Vardakastanis

President del Fòrum Europeu de les Persones amb Discapacitat (EDF)

ENTREVISTA

Yannis Vardakastanis va néixer a Zacint (Grècia) l'any 1957. El 1989 es llicencià en ciències polítiques per la Universitat de Califòrnia, a Berkeley. Té una àmplia experiència laboral en l'àmbit de la discapacitat i ha ocupat els següents càrrecs: assessor especial del ministre d'Educació en temes relacionats amb l'alumnat amb discapacitat (1982-1984); assessor especial del president de l'Oficina Nacional d'Ocupació de Grècia i delegat del Ministeri de Treball grec sobre aspectes relacionats amb la discapacitat (1985-1989); director executiu de l'Institut Nacional per a la Protecció de les Persones Sordes o amb Discapacitat Auditiva (1986-1989). Entre els anys 1983 i 1992, va ser vicepresident i després president de l'Associació Panhel·lènica de Cecs i, des del 1989, ha participat activament en la Confederació Nacional de Persones amb Discapacitat de Grècia, organització que presideix des de l'any 1993. Des del 1999 és president del Fòrum Europeu de les Persones amb Discapacitat (European Disability Forum, EDF) i presideix diferents comissions i comitès d'algunes ONG europees i internacionals d'ajut a les persones amb discapacitat. Entre els anys 2002 i 2007, va participar activament com a representant de l'EDF en les negociacions de la Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat. Des del 2007 és el representant de l'EDF a l'Aliança Internacional de la Discapacitat, on ocupa el càrrec de president des del mes de juliol de 2012.

Quina és la missió del Fòrum Europeu de les Persones amb Discapacitat i com funciona?

El Fòrum Europeu de les Persones amb Discapacitat és una ONG europea independent dirigida per persones amb discapacitat i les seves famílies. L'EDF va ser creat l'any 1996 per les organitzacions que l'integren per tal de garantir que les decisions relatives a les persones amb discapacitat a Europa siguin consensuades amb aquest col·lectiu. La seva missió consisteix a vetllar pels drets humans i la igualtat d'oportunitats de les dones i els homes amb discapacitat de totes les edats, i també a fer-los partícips en el desenvolupament de les polítiques i lleis europees.

L'EDF és format per un consell nacional de cada país de la Unió Europea i de l'Espai Econòmic Europeu i per xarxes d'observadors nacionals de Sèrbia, Albània, Montenegro i Turquia, com també per federacions europees que representen diversos grups de persones amb discapacitat o que treballen en activitats relacionades.

El Fòrum celebra anualment dues reunions extraordinàries del Consell, en el qual hi ha representades les principals xarxes nacionals i europees, i una assemblea general. El Comitè Executiu s'encarrega de les tasques de l'associació entre reunió i reunió, i hi ha també diversos comitès especialitzats que ofereixen assessorament en polítiques d'àrees específiques. Tots els membres associats són consultats a l'hora d'elegir els càrrecs de representació de l'EDF.

L'EDF és un aliat clau de les institucions de la Unió Europea en qüestions relacionades amb els drets de les persones amb discapacitat i ha estat convidat a participar en molts grups de treball per a elaborar la normativa de la UE. Participa també en el Programa Marc de la Unió Europea encarregat de supervisar l'aplicació de la Convenció de l'ONU sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat, de la qual la Unió Europea en forma part. El Fòrum Europeu de les Persones amb Discapacitat ha establert, d'altra banda, aliances importants amb organitzacions de la societat civil relacionades amb els drets socials, la no-discriminació, els drets del consumidor i la mobilitat, com també amb altres agents socials i del sector industrial.

Quines són les principals reivindicacions i àrees de treball de l'EDF?

La missió de l'EDF és treballar per aconseguir la implantació de la Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat en tots els àmbits de treball de la Unió Europea. Així, hem contribuït a: la consecució d'una llei sobre la no-discriminació; l'adopció d'una estratègia europea sobre la discapacitat; la protecció dels drets dels passatgers en tots els mitjans de transport; l'accessibilitat de les infraestructures mitjançant inversions públiques, fons estructurals i normatives de transport; i també hem inclòs l'accessibilitat en les normatives de

les tecnologies de la informació i de la comunicació. L'EDF ha aconseguit que l'atenció a les persones amb discapacitat sigui inclosa en els programes que opten al finançament de la UE en àmbits com ara joventut i educació, recerca, fons estructurals i ajuda externa. Alhora, estem treballant per aconseguir una interpretació progressiva de la llei dels drets humans, principalment a través d'intervencions per part de tercers davant el Tribunal Europeu de Drets Humans. Hem creat un observatori de l'impacte de la crisi econòmica en les persones amb discapacitat i volem fer créixer la sensibilització envers els drets econòmics i socials d'aquestes persones, com també fomentar-ne l'autonomia i l'accés a una educació inclusiva.

Quins creu que són els principals obstacles per a la inclusió social de les persones amb discapacitat física o mental?

La inclusió de les persones amb discapacitat exigeix, d'una banda, un canvi de mentalitat i superar els prejudicis existents i, de l'altra, la implantació d'unes mesures concretes per assolir la igualtat. Per exemple, per a garantir una educació inclusiva no solament cal convèncer el personal i el professorat de les escoles que tots els nens i nenes poden aprendre i, alhora, contribuir a millorar l'educació dels altres, sinó que també cal proporcionar els recursos que facin falta per atendre les necessitats especials, com ara lectors de pantalla, braille, professorat de reforç, intèrprets del llenguatge de signes... i adaptar el mètode i el material d'aprenentatge segons les necessitats dels alumnes. Un altre exemple: perquè una zona de vianants o un parc siguin accessibles, caldrà redissenyar aquests espais evitant-ne els obstacles, assegurant que la informació s'adapti a les distintes necessitats, etc. A la llarga, aquestes mesures són beneficioses per a tothom; ara bé, sense unes mesures concretes, la inclusió de les persones amb discapacitat esdevé impossible.

Fins ara es tendia a excloure les persones amb discapacitat de la societat: se les apartava o se'ls oferia uns serveis especials. Moltes persones amb discapacitat profunda encara pateixen aquestes situacions i són més vulnerables als abusos, per la manca de suport o perquè són internades en institucions i perden, d'aquesta manera, el control de la seva vida. Les persones amb discapacitat

EUROPEAN DISABILITY FORUM

psicosocial són segurament el grup més estigmatitzat de la nostra societat.

No cal dir que la Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat, adoptada l'any 2006, ha permès avançar molt en el camp de la inclusió social. Quina valoració en fa, del grau de compliment dels drets que s'hi estableixen?

La Convenció de les Nacions Unides ha comportat, sens dubte, un canvi exemplar, ja que no només estableix que les persones amb discapacitat han de poder gaudir dels mateixos drets humans que la resta de la població, sinó que, a més, especifica com es pot aconseguir. Un punt cabdal de la Convenció és el dret a la igualtat davant la llei, la qual cosa deixa ben clar que les persones amb discapacitat tenen drets legals i que els poden exercir, i que ningú no pot prendre decisions en nom seu, tot i que, si cal, s'activarà un sistema de suport. També estableix el dret d'aquestes persones a l'accés a l'habitatge i a viure de forma autònoma.

La Convenció ha introduït alguns canvis importants en les legislacions estatals, locals i de la Unió Europea; a més, molts països han desplegat plans d'acció nacionals i locals per a les persones amb discapacitat. El fet que la Unió Europea formi part de la Convenció ha generat un sistema informal d'anàlisi entre països, d'igual a igual, molt avantatjós. Malgrat tot, encara queda molta feina per fer, ja que el grau de sensibilització envers els drets establerts en la Convenció continua essent baix. La crisi econòmica també ha estat un contratemps per a un bon nombre de països, perquè s'han retallat serveis bàsics i alguns plans per a millorar l'accessibilitat han estat posposats, com és el cas de França.

En la inclusió de les persones amb discapacitat, quin paper hi han de jugar els governs locals com a administració més propera a la ciutadania? Ens podria explicar alguna bona pràctica amb un enfocament transversal del tema en l'àmbit local que pugui servir de model per a les nostres ciutats associades?

L'àmbit local és el més important per a les persones amb discapacitat, ja que moltes de les decisions relatives a la planificació de l'entorn urbà o rural, com també pel que fa a l'accés als serveis educatius, culturals, socials, d'habitatge i ocupació, es prenen en aquest àmbit. De fet, per assolir un canvi significatiu és important tractar la inclusió de les persones amb discapacitat des de tots

aquests camps i tenir en compte les diferents etapes del procés: de la planificació a l'adquisició i, seguidament, al desenvolupament. A més, cal que les persones amb discapacitat participin en el procés a través de les seves organitzacions representatives i que tinguin veu i vot sobre les qüestions que les afecten. Finalment, per a contribuir a l'èxit d'aquest procés caldrà garantir la igualtat d'oportunitats en l'ocupació de les persones amb discapacitat en els diferents serveis municipals.

L'any 2006, l'EDF va engegar, amb alguns dels seus membres, un projecte anomenat "Garantir els drets de les persones amb discapacitat a través de la inclusió en els àmbits regional i local", que incloïa una anàlisi de la situació i algunes recomanacions fonamentals. Els resultats del projecte demostren que l'enfocament transversal només funciona amb la participació sistemàtica de les persones

amb discapacitat i el desenvolupament d'un pla d'acció amb unes responsabilitats i uns objectius ben definits. També és important involucrar-hi els diferents nivells de govern i posar en pràctica el projecte a través de la formació del personal. Igualment, cal assignar un pressupost considerable per a la consecució dels objectius fixats en el pla d'acció. Un altre aspecte cabdal és la necessitat de col·laboració entre les diferents organitzacions de persones amb discapacitat.

D'altra banda, l'EDF col·labora amb la Comissió Europea mitjançant el Premi Ciutat Accessible, que promou i dona a conèixer pràctiques innovadores desenvolupades per ciutats de més de 50.000 habitants per tal de fomentar la participació de persones amb discapacitat en aspectes bàsics de la vida diària: edificis i espais públics, transport i infraestructures corresponents, informació i comunicació,

Reunió amb els cinc grups polítics principals del Parlament Europeu © EDF

L'EDF va recolzar les manifestacions del moviment de persones amb discapacitat realitzades arreu d'Europa per a reclamar una sortida social a la crisi © EDF

3r Parlament Europeu de Persones amb Discapacitat. L'EDF va reunir a més de 500 representats d'organitzacions de persones amb discapacitat amb líders europeus © EDF

incloent-hi les noves tecnologies, i instal·lacions i serveis públics. Aquest premi, concedit en l'última edició a la ciutat de Göteborg el desembre de 2013, és un reconeixement públic a les ciutats que aposten decididament per l'accessibilitat en els seus àmbits d'actuació i pretén, a més, afavorir l'intercanvi de bones pràctiques. L'EDF espera que cada vegada hi participin més ciutats.

Seria molt interessant organitzar un debat entre els principals responsables polítics i les persones amb discapacitat per a tractar el paper dels governs locals en la inclusió d'aquestes persones.

Un dels lemes de l'EDF és "Res sobre nosaltres sense nosaltres". Creu que actualment es respecta aquest principi? Quines recomanacions faria per a promoure la participació de les persones amb discapacitat en el disseny de les polítiques locals?

Tenim molts exemples positius: a Suècia, les organitzacions de persones amb discapacitat han adoptat una "agenda 22" que consisteix en un pla global per a l'aplicació dels drets de les persones amb discapacitat en l'àmbit local. Originàriament, l'agenda 22 es basava en el compliment de les normes uniformes de les Nacions Unides sobre la igualtat d'oportunitats de les persones amb discapacitat, però actualment fa referència a la Convenció sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat. El concepte és simple, però implica un veritable canvi de perspectiva: les autoritats locals i les organitzacions de persones amb discapacitat estableixen un acord de col·laboració equitativa per a avaluar les polítiques locals en relació amb els diferents articles de la Convenció de l'ONU, amb l'objectiu d'identificar les mancances i elaborar una llista de mesures per a donar-hi solució. Aquestes mesures caldrà

inclore-les posteriorment en els futurs programes polítics consensuats en l'àmbit local i hauran d'anar acompanyades del pressupost corresponent. A més, caldrà avaluar-ne el compliment d'una manera periòdica. El desenvolupament d'aquest concepte ha provocat la creació de consells locals de discapacitat, constituïts per organitzacions de persones amb algun tipus de discapacitat, els quals són consultats regularment sobre les decisions locals.

Enguany, el Congrés de Poders Locals i Regionals del Consell d'Europa està elaborant un informe sobre la participació política i pública de les persones amb discapacitat. Esperem que les recomanacions que s'hi fan motivin els responsables polítics a introduir la inclusió de les persones amb discapacitat en els seus àmbits d'actuació.

El mes de maig de 2014, s'han celebrat les eleccions europees, i al llarg d'aquest any hi ha també eleccions locals en molts països de la Unió Europea. Per això cal recordar que les autoritats locals juguen un paper decisiu a l'hora de garantir l'accessibilitat a les urnes i a les assemblees locals. Cal assegurar que les persones amb discapacitat tinguin els mateixos drets d'accés que qualsevol altre ciutadà.

Creu que els sistemes educatius donen prou importància al fet de comprendre la realitat de les persones amb discapacitat? Les institucions educatives, es regeixen pel principi d'inclusió?

Sovint els sistemes educatius tendeixen a basar-se més en el rendiment acadèmic que no pas en el principi d'inclusió i com més així sigui, més infants en restaran exclosos, especialment els que tenen alguna discapacitat, els que provenen de famílies immigrants i els que tenen pares amb

Amb mires a les eleccions europees de 2014, l'EDF va presentar el seu manifest al Parlament Europeu © EDF

un nivell d'estudis baix. Hem de revisar i adaptar el sistema educatiu per tal que sigui més inclusiu, de manera que tots els estudiants puguin aprendre més. A Europa hi ha molts exemples d'educació inclusiva, la qual requereix el disseny d'un projecte integral que impliqui tant el professorat com l'alumnat.

La realitat que afronten les persones amb discapacitat obliga la societat a definir i debatre els conceptes d'igualtat i diferència. Quina és la posició de l'EDF en aquest debat? Quins aspectes caldria canviar pel que fa a la sensibilització de la societat envers les persones amb discapacitat?

A l'EDF treballem per la igualtat, aquest és el nostre gran objectiu, però, com ja he dit abans, per a garantir la igualtat d'oportunitats per a tothom, cal adoptar unes mesures concretes. Hem d'entendre la perspectiva de les persones amb discapacitat i veure les barreres amb què tot sovint es troben i que han de superar. En aquest sentit, és necessari establir un diàleg permanent amb aquest col·lectiu.

Les persones amb discapacitat tenen un paper important per aconseguir dins la societat i poden ser agents del canvi. No som una càrrega, al contrari, podem ser una part fonamental de la comunitat si es prenen les mesures adequades perquè així sigui. ●

La ciutat, té veu?¹

Saskia Sassen

Professora de sociologia i codirectora del Comitè Pensament Global,
Universitat de Colúmbia

ARTICLE

Tenir veu és un element essencial de les teories sobre democràcia i política. Com a concepte, el seu significat s'ha vist afectat per ampliacions i constriccions, però, fins on jo sé, i segons diuen, fins ara no havia inclòs mai la idea que la ciutat pot tenir veu pròpia. Defensar, com ho faig en aquest article, que les ciutats tenen veu, per bé que molt diferent de la que tenen la ciutadania i les corporacions, és, en molts sentits, una qüestió transversal que afecta tant l'àmbit legal com el de l'urbanisme. No és present en cap d'aquestes dues disciplines en concret, precisament perquè no limito la noció de veu a la del govern urbà, ni tampoc articulo el contingut discursiu de la ciutat dins els termes legals. Així, doncs, cal ampliar el camp analític per a poder examinar els conceptes: *veu* i *ciutat*.

Les ciutats són sistemes complexos, tot i que incomplets. Precisament en aquest últim tret rau la possibilitat de fer ciutat, política, civisme. La ciutat no és l'única que té els trets esmentats, però aquests constitueixen una part inherent a l'ADN urbà, allò que anomeno *cityness*. Cada ciutat és diferent, com també ho són cadascuna de les disciplines que l'estudien. Ara bé, qualsevol estudi urbà haurà de tenir en compte les següents característiques fonamentals: inconclusió, complexitat i possibilitat de crear. El resultat són formats urbans que poden variar enormement a través del temps i de l'espai.

Davant de tanta diversitat, l'estudi de la ciutat no està obligat a reconèixer les versions destil·lades i abstractes d'aquests tres conceptes clau: complexitat, inconclusió i possibilitat de crear. En general, els investigadors i intèrprets de l'entorn urbà fan servir o invoquen els conceptes de les seves disciplines o de la seva imaginació, i les característiques concretes de les ciutats que analitzen. Tanmateix, les tres característiques abstractes són presents quan es tracta realment de ciutats i no solament d'un terreny densament edificat, amb interminables fileres d'habitatges, oficines o fàbriques. Així, doncs, una gran extensió d'habitatges suburbans no constitueix una ciutat; es tracta simplement de terreny urbanitzat, igual que els polígons industrials o els parcs d'oficines. Perquè el concepte de ciutat funcioni analíticament, cal establir distincions conceptuals.

Faig servir aquestes característiques de les ciutats per a dur a terme una recerca experimental. La meua tesi és que hi ha fets i condicions que ens indiquen alguna cosa sobre la capacitat de les ciutats de respondre d'una manera sistèmica, de fer-se sentir. M'explicaré amb un exemple fàcil d'entendre: un cotxe, fabricat per agafar velocitat, surt de l'autopista i entra a la ciutat, on es troba

amb llargues retencions de vehicles i amb un formigueig constant de gent. El cotxe queda, tot d'una, atrapat: pensat per a córrer, ara no pot avançar. La ciutat ha parlat.

Una primera aproximació és pensar que aquest acte de parla és una *capacitat* urbana. El terme capacitat és emprat amb freqüència, però adjuntar-hi *urbana* com a atribut ja no és tan usual. L'introdueixo per a captar una barreja imprecisa d'espai, persones i activitats específiques, concretament comercials i cíviques. Faig servir aquest terme per a referir-me a la morfologia social i material de la ciutat. Entesa d'aquesta manera, la noció de capacitat urbana funciona com un marc analític fronterer –que no es refereix ni exclusivament a espai urbà, ni exclusivament a persones (Sassen, 2008 capítol 8). És justament aquesta combinació amb unes determinades condicions, en ambients densos, afrontant potencials i atacs específics, el que dóna veu a la ciutat. Les capacitats urbanes es fan visibles en una gran varietat de situacions i formats, i, en fer-se visibles, esdevenen una forma de parla.

És impossible tractar tots els aspectes d'aquest procés en un article tan breu, de manera que em limitaré a exposar les bases fonamentals de la tesi. Primer de tot, la ciutat és un sistema complex i incomplet, que permet la reinvençió d'una ciutat a través del temps. La combinació d'aquestes dues característiques ha permès a les ciutats sobreviure a sistemes més poderosos, però més formals i tancats, com ara els estats nacionals, els regnats o les empreses. En segon lloc, la barreja de diferents capacitats urbanes es pot interpretar com un discurs que, al seu torn, apunta la idea més àmplia que les ciutats tenen veu, tot i que informal i, sovint, poc reconeguda com a tal.

La racionalitat substancial subjacent en aquesta anàlisi dels conceptes *ciutat* i *veu* es basa en dos aspectes. D'una banda, el fet que la ciutat continua sent un espai clau per a les pràctiques materials de la llibertat, amb tota la seva anarquia i les seves contradiccions, i un espai on les persones que no tenen poder poden fer-se sentir,

1. Saskia Sassen: "Does the City Have Speech?". Dins *Public Culture*, vol. 25, núm. 2, pàg. 209-221. Copyright, 2013, Duke University Press. Tots els drets reservats. Traduït i publicat amb el permís del titular dels drets, Duke University Press. www.dukeupress.edu

deixar-se veure, fer política. De l'altra, les ciutats, per molt denses i urbanitzades que puguin semblar, es veuen amenaçades per greus processos de desurbanització que inclouen formes extremes de desigualtat i privatització, noves formes de violència urbana, guerres asimètriques i sistemes de vigilància a gran escala.

Per arribar a copsar tots aquests matisos, cal dedicar temps a escoltar i tractar d'entendre la veu de la ciutat, i és probable que haguem oblidat saber prestar atenció a aquesta veu i, encara més, saber comprendre-la. Tot seguit analitzaré algunes situacions en què la ciutat té veu.

Tàctiques analítiques

Per a elaborar aquesta mena de reflexions experimentals, m'he pres la llibertat de fer servir el que per a mi són tàctiques analítiques, ja que el mètode emprat t'acaba confinant. Una de les tàctiques consisteix a indagar en l'ombra de les grans teories. Tot i que cal fer-ne cas, les grans teories són perilloses. El primer que faig és preguntar-me què amaguen aquestes grans teories, precisament perquè aporten molta llum sobre determinats aspectes de la qüestió. A l'hora d'aprofundir en la idea que les ciutats tenen veu, no em puc quedar únicament amb les grans descripcions sobre què és una ciutat. La veu de la ciutat es deixa sentir en una zona intermèdia: no es tracta tan sols de l'ordre material i social, sinó més aviat d'una capacitat urbana imprecisa, ni totalment material, ni totalment visible.

Una segona tàctica analítica, derivada en part de la primera, és la imperiosa necessitat de qüestionar els significats consolidats. Aquest desequilibri permet veure o comprendre tot allò que no és inclòs en les narracions principals que expliquen una època o que marquen un corrent de pensament determinat. Aquest procés és molt necessari, sobretot en temps de ràpides transformacions.

Així, doncs, la mateixa idea que la ciutat té veu implica posar en qüestió la noció que la ciutat és una condició indiscutible marcada per la densitat, la materialitat, les multituds i les múltiples interaccions que s'hi donen. Cal qüestionar l'imparable caràcter fàctic de la ciutat. M'interessa recuperar la idea que el desplegament interactiu de persones, empreses, infraestructures, edificis, projectes, imaginaris urbans, etc., sobre un terreny acotat produeix una cosa semblant a una veu: resistències, potencials millorats; en definitiva: la ciutat respon.

Caràcter complex i incomplet: la possibilitat de crear

Les ciutats són espais clau on es desenvolupen noves normes i identitats, i així ho han estat durant èpoques, en llocs diferents i amb condicions molt diverses. Malgrat que les ciutats, durant molt de temps, han estat un espai de racisme, d'antagonismes religiosos, d'exclusió dels

Frankfurt, ciutat financera © Wolfgang Staudt (Flickr)

més pobres, etc., històricament han manifestat la seva capacitat de millorar els conflictes a través del comerç i de l'activitat cívica. Això contrasta amb la posició de l'estat nacional modern, que històricament ha tendit a militaritzar les situacions de conflicte.

Les condicions que permeten a les ciutats crear normes i identitats, i també fer front als conflictes potenciant el comportament cívic, varien en funció del temps i del lloc.

Els canvis històrics, com ara el gir cap a l'era global, són generalment una font de noves capacitats urbanes. Avui, amb la globalització i la digitalització –i tots els elements específics que comporten–, moltes d'aquestes capacitats han experimentat canvis. La globalització i la digitalització provoquen deslocalitzacions i desequilibris en els ordres institucionals existents, que van més enllà de les ciutats. Però la concentració i la intensitat desproporcionades d'aquesta nova dinàmica a les ciutats i, més concretament, a les ciutats globals, provoca la necessitat de donar noves respostes, tant per part de les classes dirigents com de les més vulnerables, per bé que per motius ben diferents.

Algunes d'aquestes normes i identitats justifiquen l'excés de poder i la desigualtat. D'altres reflecteixen processos de creació sota coacció; en concret, pràcticament tot el que s'esdevé en els barris d'immigrants o en els suburbis de les megaciutats. Les transformacions estratègiques adquireixen formes molt accentuades i es concentren en les ciutats globals, tot i que moltes també passen (a més d'estendre's) en ciutats que no centralitzen el poder ni les situacions de desigualtat extrema.

Les ciutats no són sempre el lloc clau per a la creació de noves normes i identitats, o per a la innovació institucional, en general. Per exemple, a Europa i a la major part de l'hemisferi occidental, des dels anys trenta i fins a la dècada dels setanta, la fàbrica i el govern eren els llocs estratègics per a la innovació, a través del contracte social i en fer possible l'aparició d'una pròspera classe mitjana treballadora basada en la producció i el consum massius. La meua lectura personal de la ciutat fordista es correspon, en bona part, amb la de Max Weber, que considera que la ciutat moderna no és un espai d'innovació, a diferència

Moviment 15-M. Acampada Barcelona © Freddy Monteiro

de les ciutats medievals europees. Durant el fordisme, la unitat de mesura estratègica era l'escala nacional, mentre que les ciutats van perdre protagonisme. Amb tot, a diferència de Weber, al meu parer la fàbrica Ford i les mines van ser, històricament, espais d'innovació en els quals es van forjar una classe treballadora moderna i un projecte sindicalista. En definitiva, la ciutat no sempre és el lloc de creació de normes i identitats.

En la nostra era global, les ciutats reneixen com a llocs estratègics de transformacions culturals i institucionals. Les condicions que fan que avui algunes ciutats siguin espais estratègics són bàsicament dues, i totes dues impliquen grans transformacions que desestabilitzen els antics sistemes d'organització territorial i política. La primera és la modificació de l'escala dels territoris estratègics que defineixen el nou sistema polític i econòmic i, per tant, si més no, alguns trets del poder. La segona, l'afebliment de la nació com a lloc on es produeixen els processos socials, a causa de les diferents dinàmiques que acompanyen la globalització i la digitalització. Les conseqüències d'ambdues condicions per a les ciutats són múltiples, però el més important és que les ciutats ressorgeixen com a nuclis estratègics d'importants processos econòmics i de nous agents polítics, com també d'agents i processos no urbans.

En la meua anàlisi és important establir una diferència clara entre els espais amb un marcat caràcter ritual, identificats com a tals, i els espais que no tenen aquest caràcter o que costa d'identificar-lo. A l'Europa occidental tradicional, bona part del que entenem per cultura urbana és un conjunt de pràctiques i condicions que han passat per un procés de refinament i que han adquirit un caràcter ritual a través del temps i de l'espai. Així, doncs, d'acord amb la tradició europea, en part imaginària, el *passeig* no és qualsevol passeig, i la *plaça* no és qualsevol plaça. Tots dos termes han anat incorporant genealogies de significats i costums, i han passat a formar part del domini públic a través de la seva ritualització.

A través del temps i de l'espai, la història ens ha deixat entreveure un tipus d'espai molt diferent, no tan ritual i amb menys codis interns. Es tracta d'un espai de creació

per a les persones que no tenen accés als instruments formals. Actualment, treballo en la recuperació conceptual d'aquesta mena d'espai que he anomenat *carrer global* (Sassen, 2011). Es tracta d'un espai sense pràctiques rituals o codis, o que en té ben pocs, els quals són identificables per a la majoria de la societat; un espai agrest que fàcilment podríem qualificar d'*incivilitzat*.

La ciutat, i en especial el carrer, és un espai on les persones que no tenen poder poden fer història, per vies que no estarien al seu abast en les àrees rurals. Amb això no vull dir que la ciutat sigui l'únic espai; en tot cas, però, és el més important. Ser present, fer-se visible als altres, pot canviar el caràcter del que anomeno *manca de poder* (*powerlessness*) i, en aquest sentit, podem definir diferents classes de manca (Sassen, 2008 capítols 6 i 8). Vull fer notar que aquest concepte no és una categoria absoluta que es pugui reduir exclusivament a la manca de poder. En determinades circumstàncies, la manca de poder pot ser molt complexa, i amb això vull dir que té capacitat per a fer política, crear civisme i fer història. Així, és evident que hi ha una diferència entre no tenir poder i invisibilitat/impotència. Molts dels moviments de protesta que es viuen a l'Orient Mitjà, al nord de l'Àfrica, a Europa, als Estats Units i arreu del món, en són un bon exemple: les persones que protesten no són més poderoses per protestar, continuen estant mancades de poder, però estan fent història i política.

La tesi anterior em porta a fer una segona diferenciació que contradiu la idea general segons la qual si a les persones que no tenen poder els passa res de bo, això vol dir que guanyaran poder. Reconèixer que la manca de poder és complexa permet pensar que les persones que no tenen poder poden fer història, fins i tot sense necessitat d'adquirir poder i que, d'aquesta manera, la seva tasca és important, encara que no sigui visible a curt termini; de fet, pot trigar generacions a donar fruit. En altres articles (Sassen, 2008 capítols 2, 3 i 6) he interpretat algunes historiografies, i he arribat a la conclusió que el marc temporal de les narracions de les persones sense poder acostuma a ser més llarg que el de les narracions dels qui posseeixen el poder.

Les capacitats urbanes: precedeixen la veu i la fan intel·ligible

Si la ciutat té veu, com sona? Quin idioma parla? Com podem entendre-la si parlem un altre idioma i la seva veu ens sembla, en el millor dels casos, una cacofonia?

Un primer pas consisteix a pressuposar que la veu de la ciutat és la capacitat d'alterar, modelar, provocar i convidar, seguint una lògica l'objectiu de la qual és potenciar o protegir la complexitat de la ciutat i el seu estat inacabat. Per a fer-ho més entenedor, ho explicaré d'una manera més exagerada, per tal de demostrar que no n'hi ha prou de centrar-se únicament en el caràcter fàctic per arribar a comprendre si la ciutat té veu pròpia o no.

El fet que la ciutat tingui veu o no en tingui, no es pot reduir al seu caràcter fàctic, sinó que cal una explicació analítica dels fets. Dit d'una altra manera, hem aplanat el caràcter fàctic de la ciutat, en comptes de fer visibles les seves diferències, per a poder articular una explicació analítica. Això ens impedeix percebre com interactuen els fets propis de la ciutat amb les accions de les persones, o si s'està donant un procés de creació col·lectiu, entre l'espai urbà i les persones. Per exemple, a les hores punta, a la ciutat, rebem empentes, trepitjades, ens barrem el pas els uns als altres... Tanmateix, al centre de la ciutat, en hora punta, aquestes accions no les considerem un greuge personal; en canvi, al barri serien considerades com una provocació.

Existeix un codi tàcit integrat en aquesta estructura espaciotemporal, que no és un lloc en concret, sinó un espai constituït per persones, al centre de la ciutat, en hora punta. Cal donar nom a aquesta capacitat de creació col·lectiva, producte d'una intersecció temps/espai/persones/pràctiques rutinàries. És una capacitat urbana –el centre urbà es crea a través d'un medi edificat, pràctiques repetitives de les persones i un codi intern compartit– que permet una sèrie d'interaccions i seqüències complexes, les quals, al seu torn, activen un significat específic.

El caràcter de ciutat és constituït no solament pels resultats, sinó també pel mateix procés de creació de la

vida pública i política dins l'espai urbà. A les ciutats s'hi pot observar la creació de nous subjectes i identitats que no tindrien sentit, per exemple, a les zones rurals o a escala nacional. Existeix una mena de procés de creació pública que pot alterar les narratives consolidades i fer intel·ligibles les accions locals i silenciades, fins i tot en uns ordres visuals que busquen la puresa de l'espai urbà. N'és un exemple l'aburguesament ostentós de la part alta de Manhattan, un nou ordre visual que no pot passar per alt, ni un moment, la gran quantitat d'indigència que ha provocat. Un altre exemple són els venedors ambulants immigrants que serveixen menjar, a corre-cuita, als alts executius de Wall Street, alterant així el paisatge visual corporatiu amb l'olor penetrant de salsitxes a la planxa. Aquests exemples expliquen clarament com respon la ciutat amb la seva veu i modifica els resultats esperats amb elegants ordres visuals. D'altra banda, el caràcter social de la ciutat pot suscitar i fer ressaltar el caràcter urbà del subjecte i de l'escenari i atenuar altres indicadors més locals o essencialistes. Aquest canvi pot ser motivat per la necessitat de noves accions solidàries en moments en què la ciutat afronta reptes importants.

En la meua recerca experimental, he descobert que els components clau d'allò que caracteritza la ciutat (*cityness*) són fruit de la difícil tasca que comporta anar més enllà de les situacions conflictives i del racisme que han marcat unes èpoques (Sassen, 2008 capítol 6). El caràcter obert que històricament va fer de les ciutats europees uns espais d'expansió de la ciutadania, va sorgir d'aquesta classe de dialèctica. En general, en els moviments on s'impliquen grups molt diferents, amb conflictes també molt diferents, aquests acostumen a fusionar-se, malgrat que les seves polítiques no s'assemblin en res. L'actual interdependència que es viu quotidianament a les ciutats facilita aquesta unió; per exemple, si a la ciutat no hi ha aigua, electricitat o falla el transport, tota la ciutadania se'n veu afectada, independentment de les diferències socials i de les divergències polítiques. Aquestes coalicions no serien possibles, ni necessàries, en l'espai polític nacional ni, en general, en una distribució espacial més abstracta, atès

Hora punta a Nova York © rc.d (Flickr)

Parada ambulants de salsitxes calentes, Nova York © Karlis Dambrans (Flickr)

el menor grau d'interdependència o dependència mutus. Els ordres parcials que s'observen a les ciutats se sumen a l'ADN que imprimeix el seu caràcter cívic, contribueixen a la creació d'un *subjecte* urbà, en comptes d'un subjecte basat en concepcions religioses, ètniques o de classe. Aquestes són algunes de les característiques que fan de les ciutats espais d'una gran complexitat i diversitat.

Les grans ciutats en la cruïlla de períodes marcats per importants migracions i expulsions, sovint han estat espais capaços d'albergar una gran diversitat de grups, fet que es tradueix, generalment, en el desenvolupament del seu caràcter de ciutat (*cityness*) o, per contra, es produeixen segregacions espacials que desurbanitzen la ciutat. Cal assenyalar que, en el primer cas, aquestes ciutats realment permeten la coexistència pacífica durant llargs períodes de temps. La coexistència, però, no és sinònim d'igualtat i respecte mutu: m'estic referint a les característiques intrínseques i a les restriccions de les ciutats que generen aquestes relacions d'interdependència, tot i haver-hi grans diferències de tipus religió, polític, de classe social, etc. Es tracta del potencial urbà subjacent o infraestructural, el resultat del qual es veu condicionat, en part, per la necessitat de mantenir un sistema complex caracteritzat per l'enorme diversitat i pel fet de ser incomplet. Aquests trets són els que donen veu a la ciutat.

Probablement, els exemples més coneguts són els períodes de coexistència pacífica en ciutats amb profundes diferències religioses, la qual cosa palesa que el conflicte no és necessàriament inherent a les diferències. Aquest és el cas de l'Espanya dels Habsburg i els moriscos, en què van coexistir admirablement distintes religions, amb prosperitat col·lectiva i governants brillants. Un altre exemple és el basar de la ciutat vella de Jerusalem, que durant segles ha estat un espai de coexistència comercial i religiosa. Bagdad va ser una ciutat molt pròspera, amb múltiples religions coexistint en l'any 800, durant el califat abbàssida. També durant el cruel mandat de Saddam Hussein, minories religioses, com ara les comunitats cristiana i jueva, la majoria amb una antiguitat centenària, van viure relativament en pau.

Ara bé, la història també ens ensenya que aquesta capacitat pot ser destruïda, com ha passat massa sovint. La destrucció ha comportat, inevitablement, la desurbanització i la formació de guetos en l'espai urbà. Així, en evident contrast amb l'època antiga, Bagdad és actualment una ciutat on la puresa ètnica i la intolerància són el *règim* imperant, catapultat per la desastrosa i inexplicable invasió dels Estats Units. Aquest i molts altres casos històrics demostren com un determinat element extern, en realitat desurbanitzador, pot, de cop i volta, tornar a convertir les diferències religioses o ètniques en agents desencadenants de conflictes. Són les mateixes persones les que posen en pràctica i aproven aquest canvi. La lògica sistèmica del Bagdad de Hussein va ser la indiferència envers les minories cristiana i jueva i no pas una qüestió de tolerància per part de la ciutadania o d'un governant brillant.

La indiferència sistèmica pot, sovint, operar com si fos una capacitat urbana subjacent; un comportament cívic que no depèn d'una ciutadania tolerant ni de bons governants, sinó que és el resultat d'interdependències i interaccions en la vida física i econòmica de la ciutat. El seu enfonsament, en canvi, es fa visible, ja que provoca conflictes i neteges ètniques letals que desurbanitzen la ciutat i ataquen violentament aquesta capacitat urbana.

Les capacitats urbanes, en les seves diferents versions, es manifesten, poc o molt, de múltiples maneres, una de les quals té a veure amb la repetició, una característica bàsica de l'entorn edificat de les ciutats i, en general, dels nostres mons econòmic i tècnic. A la ciutat, la repetició esdevé un factor de creació activa de multiplicacions i iteracions. A més, els escenaris urbans, de fet, alteren el significat de la repetició.

Totes les ciutats són plenes de repeticions, per bé que continuen atrapades en les peculiaritats i els condicionants dels diferents espais urbans. Un autobús, una cabina telefònica, un edifici d'habitatges o d'oficines, malgrat que tenen un disseny estandarditzat a gairebé tota la ciutat, adquireixen diferents significats i utilitats en els distints espais de la urbs. D'aquesta manera, es posa de manifest

Favela do Moinho, São Paulo © Milton Jung (Wikimèdia Commons)

Vista aèria d'un barri residencial americà © <http://www.futureatlas.com>

com la diversitat de l'entorn urbà marca novament tots els elements, fins i tot els més estandarditzats, i els integra en un determinat barri, en un espai públic, al centre de la ciutat. En un nivell més complex, els barris d'una mateixa ciutat desprenen aures, sons, olors i coreografies molt diferents segons com la gent es mou en aquest entorn i de qui és benvingut i qui no. En definitiva, la repetició a la ciutat difereix molt de la repetició mecànica que es produeix en una cadena de muntatge o en la reproducció d'un gràfic. M'agradaria anar una mica més enllà i afirmar que allò que es desprèn d'aquests exemples és una capacitat que jo descriuria com "la veu de la ciutat".

Una forma més imprecisa de veu és el fet de crear presència. En la meua recerca experimental he desenvolupat nocions de "crear presència" per a rescatar un agent, un fet, del silenci de l'absència, de la invisibilitat, de l'exclusió virtual o figurada de pertinença a la ciutat. M'interessa sobretot entendre com grups i projectes que corren el risc de passar desapercebuts, a causa de prejudicis i pors socials, es fan presents davant ells mateixos, davant d'altres semblants a ells i davant d'altres que no són com ells. Intento plasmar una característica molt específica: la possibilitat de crear presència on únicament hi ha silenci i absència. Una variant de la creació de presència és l'anomenat *terreny erm*, un espai en desús o abandonat que resta oblidat entre projectes de construcció i estructures massives. No és un tret exclusiu del període actual, sinó que ja existia en el passat, amb unes altres composicions i particularitats. Crec que aquest diluït espai intermediari és fonamental per a l'experiència de la vida urbana i permet desxifrar les transicions i les dificultats de determinades configuracions espacials. Podem trobar terrenys erms fins i tot en ciutats molt denses. Visualment marcats com a terrenys en desús, sovint aquests espais estan carregats de records d'altres ordres visuals, amb presències del passat que pertorben la seva concepció actual d'espai en desús. Tanmateix, tenen aquesta càrrega justament perquè estan en desús. Com a records, aquests espais passen a formar part de la *intimitat* de la ciutat, del present de la ciutat, però la creació d'una interioritat queda fora de la lògica dominant dels serveis amb caràcter lucratiu i dels seus marcs espacials. Són aquests terrenys desocupats els que permeten als residents que se senten ignorats per la seva ciutat, connectar amb ella a través dels records, en una època de canvis constants; un espai buit que es pot omplir de memòries. En aquests terrenys és on els activistes i els artistes troben un espai per a desenvolupar els seus projectes. El fet de crear presència també constitueix una forma de veu.

Les forces desurbanitzadores

Les ciutats, gràcies al seu caràcter complex i incomplet, històricament han demostrat la seva capacitat de

sobreviure a períodes convulsos, en part afrontant i frenant les tendències desurbanitzadores, per bé que no ho han aconseguit mai del tot. El poder, tant si dimana de les elits com de les polítiques governamentals o de les innovacions en els entorns edificats, pot anul·lar la veu de la ciutat. Entre les tendències desurbanitzadores actuals cal destacar la construcció de megaedificis i d'autopistes que travessen la ciutat, l'aparició d'una classe alta adinerada que privatitza l'espai urbà, la proliferació d'extenses concentracions de blocs de pisos dormitori de baixa qualitat apartats de les zones comercials i del lloc de treball, etc.

Vivim una època en què es posen en qüestió significats consolidats. La gran ciutat complexa, amb tota la seva diversitat, és ara una nova zona fronterera, encara més quan es tracta d'una ciutat global, definida per la seva configuració parcial dins una xarxa de ciutats transfrontereres. Hi són presents agents de diferents àmbits, però sense unes normes d'intervenció clares. Allò que abans posava límits a les llunyanes extensions dels imperis colonials, actualment és present en les nostres grans i complexes ciutats. Per exemple, bona part de les noves polítiques fiscals i monetàries de liberalització i privatització exigides per les empreses globals han pres forma i s'han fet realitat en les ciutats globals. És la manera que tenen les grans empreses de construir allò que avui seria un equivalent de l'antic fortí militar fronterer: la seva xarxa de fortins constitueix el marc legal que necessiten en totes i cadascuna de les ciutats del món per a garantir un espai operatiu global (Sassen, 2008 capítol 5). És un atac brutal a la ciutat i a la seva capacitat de garantir el caràcter de ciutat (*cityness*).

En la meua anàlisi de l'època actual (Sassen, 2014) he identificat principalment tres tipus de processos que poden desurbanitzar la ciutat. Primerament, el fort creixement de les desigualtats en diferents àmbits, que pot desembocar en la desaparició radical d'habitatges, de barris i de l'estil de vida de les persones de classe mitjana. Aquests trets adquireixen una forma especialment greu i visible a les ciutats, amb el creixement dels espais de luxe i dels espais de pobresa. En segon lloc, la construcció de ciutats completament noves, com ara les ciutats intel·ligents, que, tot sovint, es construeixen amb finalitats lucratives. Actualment, hi ha més de sis-centes ciutats en fase de construcció o de planificació. Una qüestió preocupant és l'ús creixent de sistemes tancats d'intel·ligència per a controlar els edificis. Les noves tecnologies passen a ser obsoletes ràpidament, cosa que pot fer escurçar la vida de bona part d'aquestes noves ciutats. Al meu parer, un dels reptes seria poder urbanitzar aquestes tecnologies per tal que també contribueixin al caràcter urbà d'aquestes àrees. I, en tercer lloc, em referiré, amb més detall, al sistema de vigilància a gran escala que actualment estan

desenvolupant cooperativament diversos països, en concret els Estats Units, Alemanya i el Regne Unit.

El mes de juliol de 2010, el diari *The Washington Post* publicava en tres fascicles (Priest i Arkin, 2010a, 2010b, 2010c) els resultats d'una investigació de dos anys, *Top Secret America*. L'Amèrica *top secret* és constituïda per 1.271 organitzacions governamentals i 1.931 empreses privades que donen feina, conjuntament, a prop de 854.000 persones –gairebé 1,5 vegades més que el nombre d'habitants de Washington, DC–, a més de 265.000 treballadors autònoms que tenen accés autoritzat a informació d'alta seguretat (Priest i Arkin, 2010a). La seva comesa té a veure amb la lluita antiterrorista i els programes d'intel·ligència i seguretat nacional. Als Estats Units hi ha uns 10.000 edificis on es duu a terme aquesta feina, 4.000 dels quals estan situats a l'àrea de Washington, DC, i ocupen una superfície d'1.579.300 m², equivalent, si fa no fa, a tres Pentàgons o 22 edificis del Capitoli dels Estats Units (Priest i Arkin, 2010a).

En aquests edificis hi ha ordinadors molt potents que recullen grans quantitats d'informació procedent d'escoltes telefòniques, satèl·lits i altres equips de vigilància que controlen persones i llocs, tant dins com fora dels Estats Units. Solament l'Agència de Seguretat Nacional intercepta i guarda diàriament 1.700 milions de correus electrònics, missatges instantanis, adreces IP, trucades telefòniques i altres bits de comunicacions, una petita part dels quals es classifica i s'emmagatzema en 70 bases de dades diferents (Priest i Arkin, 2010a, 2010c). Una part d'aquesta informació passarà a formar part dels centenars de milers d'informes classificats d'alt secret que elaboren anualment els analistes, encara que les persones que hi tenen accés es poden comptar amb els dits d'una mà, i és tan gran el volum que molts quedaran per llegir (Priest i Arkin, 2010a, 2010c).

Tot aquest aparell de vigilància existeix per a la nostra seguretat. Tots estem sota vigilància, per a la nostra seguretat, és a dir, estem sota sospita per motius de seguretat. En aquestes condicions, em pregunto: Qui som? Som la ciutadania? Els nous colonitzadors?

Les ciutats, amb la seva diversitat i anarquia, amb les seves capacitats intrínseques per a lluitar contra els corrents desurbanitzadors, esdevenen un espai estratègic per a reivindicar que no ens converteixin a tots en sospitosos. La ciutat és un espai on, sota les visibles fragmentacions familiars i el racisme, es pot desenvolupar una certa convergència estructural, la qual, al seu torn, pot funcionar en el pla social i unir persones de comunitats molt diferents per a combatre aquesta vigilància aclaparadora. Ara bé, aquest potencial no cau del cel; s'ha de fer un gran esforç, i les ciutats diverses i complexes són un lloc clau per a dur-lo a terme.

Conclusió

Per què és tan important reconèixer l'existència d'unes capacitats urbanes i la possibilitat que aquestes esdevinguin la veu de la ciutat, amb tota la importància que implica aquest concepte? És important perquè aquestes capacitats són qualitats sistèmiques l'objectiu de les quals és garantir el caràcter de ciutat, és a dir, un espai complex que es nodreix de la diversitat i que fa servir els conflictes per a destacar el comportament cívic. Aquestes capacitats, d'altra banda, tenen un caràcter híbrid: són formades per la barreja de la matèria social i física de la ciutat, i aquesta interdependència mútua comporta una transformació contínua, tant en el terreny material com social, amb períodes d'estabilitat i continuïtat i èpoques de revolta, com ara la que va tenir lloc en els anys vuitanta.

No es tracta pas d'assignar una morfologia humana a la ciutat, sinó d'entendre una dinàmica sistèmica que té la capacitat d'oposar-se a tot allò que destrueix el seu ADN; un ADN que és portador del caràcter de ciutat (*cityness*) i de la seva diversitat. Al capdavant, la ciutat permet fer història als qui no tenen poder, establint-se així una diferència important entre la simple i la complexa manca de poder (*powerlessness*) que es fa present i crea història.

Tot i això, el potencial de la ciutat té uns límits, i històricament hem estat testimonis de la capacitat de les ciutats per a sobreviure a altres sistemes formalment més tancats i rígids, com també a l'existència de poderoses forces desurbanitzadores. Entre les forces desurbanitzadores de l'època actual hi trobem la desigualtat extrema, la privatització de l'espai urbà, amb les seves diferents formes d'expulsió, i la ràpida expansió de la vigilància massiva de la ciutadania en les democràcies més avançades del món. Aquestes forces silencien la veu de la ciutat i destrueixen les capacitats urbanes. ●

Bibliografia

- Priest, Dana, i Arkin, William M. (2010a): "A hidden world, growing beyond control". Dins *The Washington Post*, 19 de juliol.
- ----- (2010b): "National Security Inc.". Dins *The Washington Post*, 20 de juliol.
- ----- (2010c): "The secrets next door". Dins *The Washington Post*, 21 de juliol.
- Sassen, Saskia (2008): *Territory, authority, rights: From medieval to global assemblages* (segona edició). Princeton (Nova Jersey): Princeton University Press.
- ----- (2011): "The global street: Making the political". Dins *Globalizations*, vol. 8, núm. 5, pàg. 565-571.
- ----- (2014): *Expulsions: When complexity produces elementary brutalities*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.

Guetos i antiguetos: la nova marginalitat urbana del segle XXI

Loïc Wacquant

Professor de sociologia de la Universitat de Califòrnia, Berkeley
Investigador al Centre européen de sociologie et de science politique, París

ARTICLE

Relegar (de l'anglès de la baixa edat mitjana *relegaten*, amb el sentit d'allunyar, desterrar) vol dir assignar a un individu, població o categoria una posició, condició o localització obscura o inferior. A la ciutat postindustrial, la relegació pren la forma d'una consignació real o imaginària envers formacions socioespacials distintives, definides variadament i vagament com a *inner cities*, guetos, enclavaments, *no-go areas*, districtes problemàtics o, senzillament, barris difícils. Com caracteritzem i diferenciem aquests espais? Què determina la seva trajectòria (naixement, creixement, deteriorament i mort)? D'on sorgeix la forta marca simbòlica fixada sobre ells al començament de segle? Aquestes són les preguntes que desplego en el meu llibre *Pàries urbans*¹ mitjançant una comparació metodològica de les trajectòries del gueto negre americà i les perifèries de les classes treballadores europees en l'era de la supremacia del neoliberalisme. En el present article, reviso aquesta sociologia transcontinental de la "marginalitat avançada", amb el propòsit de treure'n conclusions per a la comprensió de l'intricat nexa entre l'espai simbòlic, social i físic en les metròpolis polaritzades.

Introducció

El llibre *Pàries urbans* (2007) va néixer de la confluència de dos xocs: el primer, personal, i, el segon, polític. El xoc personal va ser el descobriment, de primera mà, del gueto negre nord-americà –o del que en queda– quan em vaig mudar a Chicago i vaig viure al South Side durant sis anys. Arribat de França, em va alarmar la intensitat de la desolació urbana, les privacions socials i la violència al carrer concentrada en aquesta *terra non grata* que era universalment temuda, evitada i denigrada pel món exterior, fins i tot per molts acadèmics.

El xoc polític va ser la difusió d'un pànic moral sobre la "guetització" a França i a bona part de l'Europa occidental. En la dècada dels anys noranta, els mitjans de comunicació, els polítics i encara alguns intel·lectuals creien que els barris de classe treballadora de la perifèria de les ciutats europees s'estaven transformant en guetos a l'estil dels existents als Estats Units. Així, el debat públic i les polítiques d'estat es van reorientar per a lluitar contra el creixement d'això que se'n deia *gueto*. Aquestes polítiques partien de la premissa que la pobresa urbana s'anava "americanitzant", és a dir que cada vegada s'accentuava més la divisió ètnica, augmentava la segregació i creixia desenfrenadament la criminalitat.

Si unim aquests dos xocs, tenim la pregunta que va animar una dècada d'investigació: El gueto nord-americà i els barris de classe baixa a Europa, convergeixen? I si la resposta és no, què hi està passant?, què provoca la seva transformació? Per a respondre aquestes preguntes, vaig recollir dades estadístiques i observacions de treball de camp d'una àrea degradada del "cinturó negre" de Chicago i del suburbi parisenc desindustrialitzat, el

"cinturó vermell", situat entre l'aeroport de Roissy i la capital. També vaig reconstruir la trajectòria històrica d'aquests barris –perquè no es pot entendre el seu declivi en la dècada dels anys noranta sense tenir en compte el que va passar en el segle XX, marcat per l'auge i la desaparició de la industrialització fordista i l'estat de benestar keynesià.

Gueto, hipergueto i antiguet

Pel que fa als Estats Units, després de les revoltes dels anys seixanta, el gueto negre va *implotar*, o va col·lapsar en ell mateix, si es vol, a causa de la contracció simultània de l'economia de mercat i la retirada de l'estat social. El resultat va ser una nova forma urbana que anomeno *hipergueto* i que es caracteritza per una doble exclusió basada en la raça i en la classe, reforçada, a més, per una política de retirada de l'estat del benestar i d'abandonament urbà. Així, quan parlem del gueto nord-americà, l'hem de situar en la història, i no confondre el "gueto comunal" dels anys cinquanta amb el seu derivat de fi de segle. El gueto comunal era un món paral·lel, una "ciutat negra dins la ciutat blanca", com els sociòlegs afroamericans St. Clair Drake i Horace Cayton indiquen en la seva obra mestra *Black Metropolis* (1945)². Servia de reserva de treball no qualificat per a les fàbriques i estava dotada d'una densa xarxa d'organitzacions que ofería protecció contra la dominació blanca³. Amb la desindustrialització i el pas al capitalisme financer, l'hipergueto deixa de tenir una funció econòmica i les organitzacions comunals són reemplaçades per institucions estatals de control social. És un instrument de mera exclusió, un simple receptacle per als estigmatitzats

i rebutjats sectors del proletariat negre: els desocupats, els perceptors d'ajuts socials, els criminals i els ocupats en l'expansiva economia informal.

A França, la percepció majoritària en els mitjans de comunicació i la política és perillosament equivocada: els barris de classe baixa han passat per un procés de pauperització i descomposició gradual que els ha *allunyat* del patró del gueto. Un gueto és un enclavament ètnicament homogeni que conté tots els membres d'una categoria subordinada i les seves institucions, i que els impedeix estendre's cap a la ciutat. Actualment, les *banlieues* en deteriorament són molt heterogènies i han esdevingut més diverses, en termes de composició ètnica, en les darreres tres dècades; normalment, apleguen una majoria de ciutadans francesos i immigrants d'entre dues i tres dotzenes de nacionalitats. La presència creixent d'aquests immigrants postcolonials és el resultat d'una reducció en la separació espacial: acostumaven a tenir denegat l'accés a l'habitatge públic i, consegüentment, estaven més segregats. A més, els residents que escalen en aquesta estructura de classe, per mitjà de l'escola, el mercat laboral o perquè són emprenedors, ràpidament abandonen aquestes àrees degradades.

Les *banlieues* del cinturó vermell també han perdut la majoria de les institucions locals relacionades amb el

Partit Comunista (a qui deuen el nom), el qual organitzava la vida al voltant de les fàbriques, els gremis i el barri, i feia sentir a la gent un orgull col·lectiu de classe i ciutat. L'heterogeneïtat ètnica present a les *banlieues*, les seves fronteres poroses, la decreixent densitat institucional i la incapacitat de crear una identitat cultural compartida fan que aquestes àrees siguin el contrari dels guetos: constitueixen *antiguetsos*.

A les ciutats franceses, els immigrants i els fills d'aquests s'han barrejat més i han deixat d'estar separats; el seu perfil social i les oportunitats de què gaudeixen són cada vegada més semblants a les que tenen els nadius de França, per la qual cosa ja no són diferents, tot i que tenen unes taxes més altes d'atur. Han deixat d'estar concentrats i s'han dispersat en l'espai. És justament pel fet que ara estan més "integrats" en la vida nacional dominant i que opten als béns col·lectius, que són vistos com una amenaça, i la xenofòbia apareix enmig de la classe obrera nativa, amenaçada per la decreixent mobilitat social.

Les perifèries urbanes, a l'Europa occidental, no han passat per un procés de "guetització", sinó que han viscut la dissolució de la classe obrera tradicional de resultes de la normalització de l'atur massiu i l'expansió de feines inestables a temps parcial, i igualment han patit la difamació en el debat públic. I és que el discurs de la

Detroit, ciutat del cinturó industrial, 2009 © Bob Jagendorf (Flickr)

“guetització” forma part de la demonització simbòlica dels districtes de classe baixa, cosa que els debilita socialment i els margina políticament.

El llibre *Pàries urbans* demostra que la tesi de “convergència” entre Europa i Amèrica sobre el model del gueto negre és empíricament incorrecta i enganyosa en termes polítics. A més, revela l’“emergència” d’un nou règim de pobresa urbana a banda i banda de l’Atlàntic, diferent del que existia mig segle abans, que estava ancorat en el treball industrial estable i en la xarxa de seguretat de l’estat keynesià. Aquesta *marginalitat avançada* s’alimenta de la fragmentació del treball assalariat, la reorientació de les polítiques d’estat en contra de la protecció social i a favor de la compulsió del mercat i el ressorgiment, generalitzat, de la desigualtat –és a dir, marginalitat produïda per la revolució neoliberal. Això vol dir que aquesta marginalitat no la tenim darrere, sinó davant. Està destinada a persistir i a créixer mentre els governs apliquin polítiques de desregulació econòmica i “mercantilització” dels béns públics. Però aquesta nova realitat social, conseqüència del caràcter precari de les feines, la manca de treball i el paper canviant de l’estat, és amagada amb l’“etnilitzat” idioma de la immigració, la discriminació i la “diversitat”. No cal dir que es tracta de qüestions reals, però no són pas l’origen de la

marginalització de la perifèria urbana europea. Encara pitjor, serveixen per a encobrir la nova qüestió social de la inseguretat laboral i les seves conseqüències per a la formació d’un nou proletariat urbà del segle XXI.

Estigmatització territorial

Una de les característiques distintives de la marginalitat avançada és la propagació de l’estigma espacial que desacredita les persones atrapades en barris *relegats*. En les societats avançades, un nombre determinat de districtes o barris urbans han passat a ser símbols nacionals i referents portadors de tots els mals de la ciutat: Clichy-sou-Bois a França (on van començar els aldarulls de 2005), Moss Side a Manchester (Regne Unit), Neukölln a Berlín (Alemanya), el sud del Bronx a Nova York, etc. La difamació creixent dels districtes més empobrits de les metròpolis és una conseqüència directa de l’afebliment dels afroamericans en el sistema polític nord-americà i de la classe treballadora en el context polític europeu.

Quan un districte és àmpliament percebut com un “viver de criminals”, on únicament suporta viure-hi l’escòria de la societat, quan el seu nom per a la premsa i la política és sinònim de vici i violència, aquesta taca se superposa a l’estigma de la pobresa i l’etnicitat (significant “raça”

Favela de Rocinha, Rio de Janeiro © Alicia Nijdam

als EUA i “origen colonial” a Europa). Aquí em remeto a les teories d’Erving Goffman i del meu mestre Pierre Bourdieu per a ressaltar de quina manera el descrèdit públic que afecta aquestes àrees devalua el sentit de ser dels seus residents i corroeix els seus vincles socials. Tot responenent a la difamació espacial, els residents recorren a estratègies de distanciament mutu i denigració lateral; es reclouen en l’esfera privada de la família i abandonen el barri (si tenen l’opció de fer-ho). Aquestes pràctiques d’autoprotecció simbòlica fan disparar una profecia de realització personal en què les representacions negatives del lloc acaben provocant la mateixa anomia cultural i atomització social que aquestes representacions manifestaven que hi havia.

L’estigmatització territorial no solament soscava la capacitat d’identificació i acció col·lectiva de les famílies de classe baixa; també desencadena prejudicis i discriminació per part dels qui es troben a l’exterior com a empleats i funcionaris públics. Els joves de La Courneuve, l’estigmatitzat cinturó vermell parisenc que vaig estudiar, es queixen constantment que han d’amagar la seva adreça quan sol·liciten feina, coneixen alguna noia o van a la universitat, per tal d’evitar reaccions negatives de por o rebuig. La policia, quan s’assabenta que provenen d’aquest lloc “infecte”, sovint vist com un gueto que provoca temor, és particularment susceptible de tractar-los amb més severitat. L’estigma territorial és un obstacle més en el camí cap a la integració social i econòmica i la participació cívica.

Cal indicar que el mateix fenomen s’observa a l’Amèrica Llatina entre els habitants de les *favelas* del Brasil, les *poblaciones* de Xile i les *villas miseria* de l’Argentina, totes elles amb molt mala reputació. Em temo que els residents de la *villa* del Bajo Flores, La Cava o del Retiro a Buenos Aires saben prou bé què és la “discriminació domiciliària”. Aquest estigma territorial s’associa als districtes de classe baixa de la capital argentina per la mateixa raó que s’associa a l’hipergueto dels Estats Units i a l’antigueto d’Europa: per l’alta concentració que hi ha de desocupats, de persones sense sostre, d’immigrants sense papers i dels estrats més baixos del nou proletariat urbà que treballa a la desregulada economia de serveis. I per la tendència dels dirigents polítics de fer servir l’espai com a “pantalla” per a evitar fer front a problemes l’arrel dels quals cal buscar-la en les transformacions del treball.

Contenció punitiva de la nova marginalitat

La contaminació espacial permet a l’estat desplegar polítiques agressives de control de la nova marginalitat que poden assumir la forma de *dispersió* o *contenció* o, fins i tot, combinar-les totes dues. La *dispersió* apunta al fet de distribuir els pobres en l’espai i recuperar els territoris que tradicionalment han ocupat, amb el pretext que els seus barris són àrees demonitzades que no es

Antics magatzems de Pantin, Sena Saint-Denis, París © Diane B. (Flickr)

poden trepitjar i que, senzillament, no tenen salvació. Avui dia això es pot veure en l’enderroc massiu d’habitatges públics en el cor dels guetos històrics de les metròpolis nord-americanes i en les paupèrrimes perifèries de moltes ciutats europees. Milers de cases són enderrocades de nit i els seus ocupants són disseminats per zones adjacents o per districtes pobres dels afores, creant així l’aparença que “el problema ja s’ha resolt”. Dispersar els pobres únicament els fa menys visibles i menys problemàtics políticament, però no els dona feina ni tampoc un estatus social viable.

La segona tècnica emprada per afrontar l’avanç de la marginalitat té un enfocament oposat: mira de concentrar i contenir els desordres generats per la fragmentació laboral i la desestabilització de la jerarquia ètnica (racial o nacional), mitjançant el desplegament d’una espessa xarxa policial en els barris *relegats* i l’ampliació de les presons per a enviar els elements més rebels a un exili crònic. Aquesta *contenció punitiva* sovint va acompanyada, en el vessant social, de mesures destinades a forçar l’encasellament dels perceptors d’ajut públic en la desregulada economia de serveis, amb el nom de *workfare*⁴ (en el meu llibre *Castigar els pobres*, 2006⁵, descriu l’aparició d’aquestes noves polítiques de pobresa als Estats Units, les quals relacionen el restrictiu sistema

Foto superior: carrer Oliver, bloc Brentwood, Baltimore (2009)
© Dorret

Foto inferior: bloc Brentwood derruït, Baltimore (2010) © Dorret

Cotxes cremats als afores de París (novembre, 2005) © Alain Bachellier

de *workfare* i l'expansiu *prisonfare*.) Tanmateix, la política de "mà dura" o "tolerància zero" és també una autoderrota. Enviar els qui no tenen feina, els qui fan feines marginals i els petits criminals a la presó, provoca que encara tinguin menys possibilitats de trobar-ne i desestabilitza més i més els barris i les famílies de classe baixa. Tant el desplegament policial com el fet de recórrer als tribunals i les presons per a posar fi a la marginalitat no tan sols resulten enormement costosos i ineficients, sinó que, a més, agreugen el mal al qual es

vol posar remei. I, d'aquesta manera, tornem a entrar en el cercle viciós que ja fa molt de temps Michel Foucault va analitzar: el fracàs de la presó com a solució per a resoldre el problema de la marginalitat serveix per a justificar l'augment de centres penitenciaris.

És urgent, doncs, que tant els erudits que estudien les metròpolis com els teoritzadors del poder estatal i els ciutadans compromesos abordin l'estudi de la nova marginalitat, per tal d'avançar cap a la justícia social en la ciutat del segle XXI. ●

1. Vegeu Loïc Wacquant: *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality* (Cambridge, Polity Press, 2008); traducció al francès: *Parias urbains. Ghetto, banlieues, État* (La Découverte, 2006 i 2007); al català: *Pàries urbans. Gueto, banlieues, Estat* (Edicions de 1984, 2007); al castellà: *Los condenados de la ciudad. Gueto, periferias, Estado* (Siglo 21, 2007); al turc: *Kent Paryaları. İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi* (Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011); al neerlandès: *Paria's van de stad. Nieuwe marginaliteit in tijden van neoliberalisme* (EPO, 2012); al danès: *Byens Udstødte. En komparativ sociologi om avanceret marginalisering* (Hovedland/Bogan Publishers, 2013); a l'alemany: *Die Verdammten*

dieser Stadt (Springer, 2014); a l'italià: (Edizioni ETS, 2014); al japonès (Shinyousha, prevista per al 2015).

2. St. Clair Drake i Horace Cayton, *Black Metropolis: A Study of Negro Life in a Northern City* (Chicago: University of Chicago Press, [1945] 1993).

3. Loïc Wacquant: *Las dos caras de un gueto. Ensayos sobre marginalización y penalización* (Buenos Aires, México, Madrid: Siglo 21 Editores, 2009).

4. N. del t.: Prestació social condicionada a la realització d'una feina.

5. Loïc Wacquant, *Castigar els pobres: El nou govern de la inseguretat social* (Barcelona: Edicions de 1984, 2006)

Participació ciutadana per a construir ciutadania i cohesionar la societat

Quim Brugué

Director de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP),
Universitat Autònoma de Barcelona

L'article comença amb una definició del què i el perquè de la participació ciutadana i, tot seguit, destaca les dimensions inclusiva i pedagògica d'una participació entesa com a diàleg públic. A partir d'aquestes premisses, afirmem que només podrem construir una societat cohesionada si som capaços d'articular el triangle "democràcia-ciutadania-educació". Davant les respostes tecnocràtiques, clientelars o populistes, es proposa el reforçament de la democràcia. Una democràcia que requereix ciutadans formats en valors cívics i que, avui, és l'única possibilitat de recompondre una societat sota els principis de cohesió i justícia.

"En el cor de la *polis* sempre ha de ser-hi la *paideia*, l'educació en valors socials."
(Monedero, 2013)

La democràcia i l'educació sempre han estat dos termes que s'han vinculat estretament. Per als grecs de l'antiguitat, els possibles excessos i les derives demagògiques de la democràcia –en la versió assembleària de l'època– només podien evitar-se combinant bones lleis i ciutadans educats. Sòcrates, per exemple, considerava que l'educació era l'únic camí per a construir una comunitat virtuosa. També Aristòtil i Plató atorgaven un paper protagonista a l'educació en els seus respectius ideals polítics. El model democràtic de l'antiguitat –amb totes les limitacions d'un model en què ni les dones ni els estrangers no disposaven de la categoria de ciutadans– situa, doncs, l'educació com un dels pilars centrals d'una societat pròspera i feliç.

Aquesta tradició es manté a la República Romana, però es trenca durant l'edat mitjana. En passar de la *polis* a la *ciutat celestial*, l'*homo credens* substitueix l'*homo politicus*. L'ordre social ja no requereix ciutadans virtuoses, interessats i compromesos en els afers col·lectius, sinó que necessita persones *creients* que obeeixin els dictats divins sense fer-se preguntes. La democràcia desapareix, i, amb ella, la necessitat de disposar d'una ciutadania dotada de coneixement i de capacitat de judici. L'educació deixa de ser valorada per la seva capacitat de construir ciutadania i, més aviat, es converteix en una amenaça. L'educació, com sabem, queda reclosa en els monestirs i s'allunya del conjunt de la població.

De fet, fins a la recuperació de l'anomenada "democràcia dels moderns", a finals del segle XVII, no es torna a valorar la importància de l'educació per al funcionament de les institucions polítiques. El model representatiu que neix amb la Constitució de Filadèlfia de 1787 es mostra temorós davant la possibilitat que una massa popular revolucionària i mediocre aprofiti la democràcia per a generar desordre i inestabilitat. Per aquesta raó, propicien un sistema que posa èmfasi, d'una banda, en una direcció

elitista del govern i, de l'altra, tal com per exemple proposava J. S. Mill, en la necessitat d'educar la ciutadania per tal d'afavorir comportaments moderats. L'educació, d'aquesta manera, esdevé tant un requisit per al bon funcionament de la democràcia com un factor que explica la distribució desigual del poder en la societat.

La democràcia representativa liberal ha estat el model dominant fins als nostres dies, tot i que avui mostra símptomes clars d'esgotament. El funcionament d'aquestes democràcies –definides com a poliarquies per Robert Dahl (1992)– es basa en la institucionalització d'una xarxa d'intermediació entre la ciutadania i els governants. Una xarxa que ha esdevingut tan densa que els ciutadans, quan dirigeixen la mirada cap a les institucions polítiques, se senten incapaços de veure res. Sense capacitat de control ni possibilitats d'incidir en unes elits governamentals protegides per aquesta espessa malla institucional, la ciutadania ha entonat el crit del "no ens representen" i ha desafiat aquest model liberal de democràcia.

Aquesta crisi ha propiciat un procés de creixent desafecció ciutadana respecte a la política en general i, de manera particular, respecte als seus protagonistes i les seves institucions. La política, en paraules de Collin Hay (2007), ha esdevingut "un terme brut" i ha alimentat "l'odi de la ciutadania". Molts analistes han volgut explicar les raons d'aquest intens descrèdit. Usant la lectura que fa Josep Maria Vallès (2011) d'una literatura prolífica, aquestes explicacions tindrien a veure amb una política que –segons les percepcions expressades per la mateixa ciutadania– ens ha decebut, ha despertat el nostre refús i ha estat percebuda com a prescindible. La política ens decep perquè, després de prometre'ns que satisfarà totes les nostres demandes, s'ha vist desbordada i ha estat incapaç de complir la seva promesa. A més, hem estat testimonis de casos de corrupció i de males pràctiques que han generat un rebuig proper a la repugnància. I també, des de diferents perspectives, hem considerat que podríem viure al marge de la política i que, de fet, el desinterès actiu és la millor estratègia davant d'una política prescindible.

Moviment 15-M a Puerta del Sol, Madrid, maig 2011 © josemariamorenogarcia.es

Amb l'arribada del nou mil·lenni ens trobem, doncs, amb una democràcia representativa desacreditada i amb demandes de regeneració democràtica que passen, habitualment, per invocar mecanismes que facilitin la participació directa dels ciutadans en les decisions que els afecten. Una ciutadania –més madura i cada vegada més educada– que reivindica protagonisme i que expressa la voluntat de participar directament en el govern dels seus interessos. Aquest plantejament ha estat cada cop més freqüent, però també ha estat banalitzat i instrumentalitzat per forces polítiques i grups socials diversos.

En aquest article voldríem contribuir a clarificar alguns dels termes d'aquest debat i, en aquest sentit, dediquem el proper apartat a definir el què i el perquè de la participació ciutadana. Una definició que ens permetrà identificar dues dimensions bàsiques de la participació ciutadana: la pedagògica i la inclusiva. La participació, des d'aquest punt de vista, es caracteritza tant per facilitar la formació d'una ciutadania crítica (dimensió pedagògica) com per propiciar la construcció d'una societat més cohesionada (dimensió inclusiva).

El què i el perquè de la participació ciutadana

En aquest apartat oferim una definició del què i el perquè de la participació ciutadana. Abans d'entrar-hi, però, hauríem de recordar que estem parlant d'una participació que es produeix en l'àmbit dels governs locals o, més en general, de la ciutat. En aquests espais de proximitat trobem el vell debat entre eficiència i democràcia. Per

a J. Bentham, el primer a usar el terme *govern local*, l'existència d'un ajuntament es justificava a partir de la seva capacitat per a proveir serveis d'una manera més eficient. Per a J. S. Mill, en canvi, allò que els justifica és precisament la seva contribució a la democràcia. Des d'aquesta segona perspectiva, la proximitat converteix la ciutat en l'espai privilegiat per a la participació ciutadana. Un espai on els ciutadans, adequadament educats, són capaços d'entendre el debat públic i d'interessar-s'hi. L'anomenada *democràcia participativa*, a la qual tant ens hem referit durant la darrera dècada és, de fet, un fenomen de naturalesa eminentment local.

També voldríem advertir que parlar de democràcia participativa pot resultar tautològic, ja que, sigui quin sigui el model de democràcia que tinguem al cap, sempre es caracteritzarà per algun tipus de participació: votant participem, assistint a una manifestació participem i deliberant en un taller també participem. El terme *participació ciutadana*, sense més especificacions, no ens informa suficientment sobre el model de democràcia al qual ens referim (Held, 2007).

Per tant, és imprescindible vincular les recents reivindicacions de participació ciutadana a la demanda, més de fons, d'una nova democràcia. Una democràcia *regenerada* que –com a hipòtesi– hauria de superar les limitacions d'un model *representatiu* i *agregatiu* per tal de constituir una alternativa *directa* i *deliberativa*. Les demandes de participació ciutadana i d'innovació democràtica es projecten, doncs, en una doble dimensió:

Foto superior:

Audiència pública infantil i juvenil de Rivas Vaciamadrid © Ajuntament de Rivas Vaciamadrid

Foto inferior:

Fòrum infantil de Rivas Vaciamadrid © Ajuntament de Rivas Vaciamadrid

deliberativa, la participació ciutadana es converteix en el motor que permet aconseguir transformacions significatives en la qualitat de les decisions públiques. Som ja en l'àmbit del perquè de la participació ciutadana. En aquest sentit, inspirant-nos en els treballs d'autors com Barber (2004) o Gutmann i Thompson (2004), considerem que hi ha dues raons bàsiques per a incorporar la deliberació en el procés decisional: millorar la qualitat de les polítiques públiques i millorar la solidesa de la ciutadania.

- D'una banda, la distinció entre democràcia representativa i democràcia directa fa referència a *qui* governa: els nostres representants o nosaltres (el poble) directament (Sartori, 1987).
- De l'altra, la distinció entre democràcia agregativa i democràcia deliberativa té a veure amb el *com* es prenen les decisions: agregant preferències a través del vot o debatent els assumptes col·lectius amb l'objectiu d'assolir el consens (Mansbridge, 1980).

En aquest article deixarem de banda els debats sobre *qui* pren les decisions i ens concentrarem en l'esfera del *com*. No es tracta d'atorgar major o menor importància a una dimensió o a l'altra, sinó de reconèixer que bona part del debat sobre la participació ciutadana de les darreres dues dècades s'ha situat en aquest àmbit. En les populosos democràcies occidentals, hem tendit a donar per descomptat el model representatiu i, simultàniament, ens hem interessat per com introduir innovacions democràtiques en els processos decisionals.

Des d'aquesta òptica, vinculem la participació ciutadana al model de democràcia deliberativa i, per tant, la definim com *un procés de diàleg destinat a incidir en les decisions que es prenen des de les institucions públiques*. Així, doncs, participar no vol dir només votar, reclamar, protestar o estar en les xarxes socials. Vol dir deliberar i dialogar, intercanviar arguments amb la voluntat d'influir en les decisions que, posteriorment, hauran de prendre els responsables públics.

No es tracta d'una aportació formal i anecdòtica, sinó que, en passar de la lògica agregativa a la lògica

- En primer lloc, la deliberació suposa una millora tangible tant en el contingut com en la posada en pràctica de les polítiques públiques. El diàleg genera saviesa, innovació i, en definitiva, enriqueix el contingut d'unes polítiques que fracassen quan es pretén fer-les descansar sobre les tradicionals simplificacions tecnocràtiques. A més, aquesta participació deliberativa genera uns compromisos i unes complicitats que proporcionen eficiència i eficàcia a la implementació de les polítiques. En definitiva, la participació ciutadana es converteix en l'eina imprescindible per a poder governar una societat creixentment complexa i polièdrica.

- En segon lloc, aquesta mateixa participació genera espais públics on els ciutadans poden trobar-se per a discutir sobre aquells assumptes que els afecten col·lectivament. Aquesta és una oportunitat crucial per aprendre a ser ciutadans i per a construir una comunitat. Ser ciutadà, en termes politològics, vol dir ser capaç d'interessar-se i participar en el debat públic. En canvi, aquell que només es preocupava dels seus interessos particulars era, per al grec de l'antiguitat, un *idiota*. Avui sembla que hem entronitzat els *idiotes*; això sí, canviant el terme: ara els anomenem *clients*. La participació deliberativa, en definitiva, ens pot permetre convertir els *clients* en *ciutadans* i, en aquesta mateixa direcció, construir una *polis*, un espai de relacions i de comunitat que té un indubtable impacte sobre la qualitat de les nostres vides.

En conclusió, hem definit la participació ciutadana com un diàleg vinculat a les decisions públiques i, addicionalment, hem establert que aquesta participació era bàsica per a poder governar societats complexes i per a disposar dels ciutadans que han de facilitar-ho. Aquests dos objectius són els que ens permeten parlar de les dimensions inclusiva (construir societats cohesionades) i pedagògica (formar ciutadans responsables i interessats en la cosa pública) de la participació ciutadana.

Dimensió inclusiva: construint societat

Interrogant-se sobre les raons que justifiquen els recursos i els esforços que cal dedicar a la participació deliberativa, Gutmann i Thompson (2004) esmenten quatre factors i tots ells, des del meu punt de vista, poden interpretar-

se com una contribució a la capacitat per a governar societats complexes. Ho expressen amb els termes següents:

- En primer lloc, atès que en les nostres societats els recursos són limitats i els objectius múltiples, la deliberació ajuda a prendre decisions dotades de legitimitat i, per tant, amb possibilitats de ser implementades. Una de les dificultats per a governar societats complexes i tensionades rau en el descrèdit de les decisions públiques, de manera que contribuir a reforçar –a través de la participació ciutadana– la seva legitimitat és imprescindible per a poder construir societat.
- En segon lloc, atès que en les nostres societats –emprant el mateix eufemisme que els autors– “la generositat és limitada”, la deliberació pública ens permet passar de la simple batalla entre interessos particulars a la cerca de l’interès públic. Quan participem, generem un diàleg sobre allò que ens interessa a *nosaltres* i no solament a *mi*, de manera que sortim de l’esfera privada i ens traslладem a la col·lectiva. Aquesta és, de nou, una condició indispensable per a poder construir societat.
- En tercer lloc, atès que en les nostres societats complexes cada cop conflueixen més valors contradictoris entre ells (per exemple, la conservació i el progrés), la participació deliberativa ens ajuda a entendre les posicions dels altres i, per tant, sense necessitat de compartir-les, a respectar-les. El debat potser no genera acord, però sí relacions, coneixements mutus i, finalment, confiança. Aquesta confiança és l’argila, la base sobre la qual podem construir societat.
- Finalment, en quart lloc, atès que la realitat és creixentment polièdrica i inabastable, la participació deliberativa propicia l’aparició de coneixement, d’intel·ligència col·lectiva o, si es prefereix usar un terme més de moda, de capacitat innovadora. Governar societats complexes ens exigeix capacitat per a generar respostes complexes, i aquestes reclamen un coneixement que sempre és coral. Davant les habilitats especialitzades de professionals individuals, avui necessitem aquesta saviesa que es genera en plural. De nou, les capacitats per a donar respostes i construir una societat amb futur depenen de la intel·ligència que ens aporta la deliberació col·lectiva.

Les raons presentades en els punts anteriors poden resultar abstractes, però és tan sols una aparença. De fet, al meu parer, fan referència a necessitats molt concretes que estan condicionant els models socials en els quals vivim. Ho podem il·lustrar amb un parell d'exemples, el primer relacionat directament amb el món educatiu i el segon centrat en les polítiques locals d'inclusió.

En primer lloc, fins no fa gaire temps, en aquells països incorporats al model de l'estat de benestar occidental, la lògica professional i tecnocràtica impregnava les decisions de política educativa. El currículum, el calendari i l'horari escolar, per exemple, no eren objecte de cap mena de debat. Disposàvem de pedagogs experts i de professionals de la didàctica que ens indicaven el què i el com del sistema educatiu. Amb els seus criteris, el conjunt dels estudiants rebien una educació estàndard i ho feien amb totes les garanties d'eficiència i igualtat. Una educació dictada per professionals i que arribava a tothom en les mateixes condicions.

Aquesta idea tecnocràtica, però, únicament és possible quan s'aplica sobre societats relativament simples, on la gran majoria dels estudiants comparteixen

referents culturals i viuen situacions socioeconòmiques equiparables. Quan la complexitat és el tret distintiu i la societat es fa cada cop més diversa, tractar educativament tothom com si tothom fos igual es converteix en una política injusta i destinada al fracàs. Els criteris tècnics serveixen per a bregar amb l'homogeneïtat, però la diversitat reclama aquella intel·ligència que s'obté a través de la deliberació.

És sobre aquestes premisses que es desenvolupen els Projectes Educatius de Ciutat (PEC), uns projectes que entenen la ciutat com un espai educatiu. Ja no es tracta tan sols d'executar una educació tècnicament impecable i perfectament equitativa, sinó, sobretot, de dissenyar projectes educatius diversos i adaptats a les característiques de cada ciutat. Els PEC són projectes educatius integrals, en la mesura que desborden l'estricta arquitectura curricular. I són, sobretot, projectes participatius, ja que la integralitat del projecte depèn de la seva capacitat per a construir-se a partir de diverses perspectives i aportacions.

Aquesta perspectiva es justifica per les necessitats -reals i concretes- d'oferir una educació adaptada a una societat diversa i complexa. Una societat que reclama una participació deliberativa perquè només sumant les perspectives dels diversos actors (familiars, associatius, governamentals, etc.) es pot generar la intel·ligència imprescindible per a dissenyar una política educativa adequada. Una política, insistim-hi, que no està monopolitzada pels experts en educació, sinó que s'elabora en el marc de la interacció en una xarxa d'actors.

Si volem construir una societat inclusiva i cohesionada, la política educativa n'és un ingredient indispensable. Tanmateix, aquesta política només tindrà sentit quan sigui elaborada en plural i, per tant, superant les antigues simplificacions dels experts singulars. Benjamin Barber ho expressava amb una frase extraordinària:

"L'autor del llenguatge, el pensament, la filosofia, la ciència i l'art, a més de la llei, els pactes, els drets individuals, l'autoritat i la llibertat [*podríem afegir-hi l'educació*], no és l'home, sinó els homes."

Les societats, sobretot si volem que segueixin criteris de cohesió, no són la suma d'iniciatives individuals, sinó el resultat d'un esforç col·lectiu. Un esforç que, en passar de la teoria a la pràctica, s'ha de canalitzar a través de la participació ciutadana i del diàleg entre actors diversos. "Les solucions a les tensions socials –ens recorda Monedero (2013)– s'expressen en els valors que s'ensenyen a les escoles, en els mitjans de comunicació, en les institucions i en les lleis, en la deliberació als barris i

en els fòrums socials. No hi ha democràcia sense un diàleg permanent.”

Seguint aquesta mateixa idea, a Catalunya s’han impulsat els anomenats Plans Locals d’Inclusió Social (PLIS). No és senzill avaluar-ne els resultats, però sí que podem afirmar que han introduït un nou enfocament en la manera d’entendre la cohesió social i les polítiques que han de propiciar-la. Els PLIS suposen el trànsit des d’un enfocament sectorial i tecnocràtic a una visió transversal i participativa.

La participació, tant del conjunt de la comunitat com dels diversos actors de l’Administració local, és l’eix vertebrador dels PLIS. Davant la tradicional assignació de competències i capacitats per a tractar els *problemes socials* a una àrea d’intervenció i als seus professionals, els PLIS entenen la cohesió com un fenomen complex i multidimensional, de manera que aquest només pot ser abordat sumant-hi la multiplicitat de mirades que hi conflueixen. Entre aquestes mirades, per cert, cal destacar-hi l’educativa.

Sense entrar ara en explicacions detallades sobre els dos exemples que hem fet servir, sí que volem destacar que ambdós comparteixen una seriosa dificultat operativa: com donar veu a aquells que per edat o per situació socioeconòmica tenen poca força, poca capacitat o poc reconeixement per a fer-se sentir? Es tracta d’una pregunta sobre la qual no tenim cap resposta convincent, però que obliga els responsables de les polítiques públiques a un exercici proactiu sense precedents. No es tracta d’invitar els potencials participants, sinó d’aconseguir que aquest potencial es faci efectiu. Això implica adaptar llenguatges i maneres de treballar, fer-se transparent i digne de confiança i, també, posar l’èmfasi en la formació cívica de la ciutadania. El currículum escolar i, més concretament, matèries com Educació per a la ciutadania són, des d’aquesta perspectiva, bàsiques per assegurar que disposem d’uns ciutadans sense els quals la voluntat de construir polítiques complexes i participatives es quedaria en això, en una simple voluntat.

Dimensió pedagògica: formant ciutadans

A través de la participació construïm una societat cohesionada, i podem fer-ho perquè també a través de la participació formem els ciutadans i les ciutadanes que requereix aquesta societat. El diàleg i la deliberació tenen un enorme potencial educatiu, una dimensió pedagògica imprescindible per a formar-nos en valors cívics. La participació, consegüentment, està molt lligada al fet educatiu.

Podem concretar el potencial pedagògic de la deliberació col·lectiva fent referència a allò que anomeno el *sí* i el *no* dels processos de participació ciutadana:

- D’entrada, un procés participatiu ha d’explicar als diversos actors de què *sí* es vol parlar, ja que sense una

informació prèvia i adequada qualsevol debat esdevé inoperant. Tradicionalment s’ha afirmat que la política és pedagogia, i aquesta afirmació es materialitza en la necessitat d’informació i de comunicació que precedeix qualsevol diàleg participatiu.

Participar requereix un *coneixement* previ, i distribuir aquest coneixement és dotar les persones de capacitat de judici i, per tant, de possibilitats per a incidir d’una manera efectiva en les decisions públiques. Ciutadà, per als grecs de l’antiguitat, era aquell que era capaç d’arribar a l’*àgora* amb els seus interessos particulars i, tot seguit, posar-se a debatre sobre els interessos col·lectius. Això requereix conèixer i entendre els afers públics, una comprensió sense la qual no es podia accedir a la condició de ciutadà. En aquest terreny, el paper de l’escola pot ser molt rellevant.

- Un procés participatiu, però, no solament ha de transmetre de què *sí* es vol parlar. Potser més important encara, també ha d’indicar-nos de què *no* es vol parlar. Un procés participatiu que només ofereixi *sís* pot caure fàcilment en el clientelisme o, si es prefereix, pot produir una generació de ciutadans *malcriats*. La major potència pedagògica de la participació rau, al meu parer, a saber combinar l’obertura del diàleg amb l’explicitació dels límits, amb el reconeixement que no tot és possible. El mateix Aristòtil definia els bons ciutadans com aquells que “saben governar i ser governats”. “Saber governar” implicava disposar dels coneixements i del judici per a debatre en l’espai públic, mentre que “saber ser governat” comportava entendre i assumir les restriccions d’una vida compartida i plena de conflictes inevitables. El potencial educatiu d’aquest plantejament em sembla inqüestionable i d’una actualitat molt notable, especialment en societats individualistes i clientelars que, si em permeteu una expressió pujada de to, sovint han generat més “nou-rics mal educats” que no pas “ciutadans conscients i responsables”.

La dimensió pedagògica és, en definitiva, un dels principals potencials de la participació ciutadana. Participant no tan sols millorem les capacitats dels governs, sinó que, simultàniament, ens formem com els ciutadans i les ciutadanes que componen una comunitat. Un aprenentatge que sovint és dolorós, perquè no podem assumir les nostres relacions amb la política sense acceptar les frustracions que tot sovint aquesta genera.

Els processos de participació, per tant, podrien emmirallar-se en les escoles. En els espais educatius s’han d’oferir, almenys des de la meua perspectiva, els coneixements que permeten als alumnes entendre el món i posicionar-se, alhora que, com sabem, l’educació consisteix també a identificar límits i saber-los respectar. Això suposa, tal com reclamava J.M. Vallès en la conferència inaugural del curs acadèmic 2011-2012 de la Universitat Autònoma de Barcelona, que les institucions educatives

Procés de votació per a establir les directrius del Pla Plurianual Participatiu de São Bernardo do Campo © Wilson Magao

Participació ciutadana al Pla Plurianual Participatiu de São Bernardo do Campo © Ajuntament de São Bernardo do Campo

han d'estar activament compromeses amb la rehabilitació de la política, ja que sense la seva aportació difícilment disposarem de les actituds necessàries per a sostenir una democràcia de qualitat.

En aquest sentit, instar a despolititzar els nostres espais educatius, reduint-los a contenidors que, d'una manera asèptica, distribueixen tècniques i habilitats pràctiques, implica renunciar a educar ciutadans i ciutadanes que contribueixin a la solidesa democràtica de les nostres societats. Una estratègia miop, tal com exposa el mateix J. M. Vallès:

“És la memòria de les experiències col·lectives de la nostra espècie -amb les seves llums i les seves tenebres- el que ens fa adonar-nos de les capacitats humanes per a construir i per a destruir. És aquest coneixement el que ens fa assumir la nostra condició de ciutadans i ciutadanes corresponsables de fer possible la política transformada i transformadora que reivindiquem. Reclamar una democràcia de qualitat i alhora marginar la formació humanística pot ser el resultat d'una ignorància inacceptable o una grollera manifestació d'hipocresia. I no sé quina de les dues coses és pitjor.” (Vallès, 2011)

El triangle màgic

La tasca d'ordenar i equilibrar les nostres societats, garantint la seva cohesió i el seu desenvolupament, es pot abordar de diverses maneres. L'herència il·lustrada, en primer lloc, ha impregnat la nostra cultura occidental de tecnocratismes, de manera que són molts els qui consideren que cal deixar que els experts ens aportin les respostes als nostres neguits. Tant la ciutadania com els polítics serien sobriers i, de fet, la seva presència abusiva seria, en part, culpable de les dificultats que avui patim.

Una segona possibilitat és confiar en l'ordre automàtic que ofereix el mercat. Si substituïm ciutadans i polítics per clients i proveïdors de serveis, problema resolt. Aquesta opció ha pres molta força des dels anys vuitanta i ha estat clau per a entendre un nou ordre social caracteritzat per la competència, la desigualtat i la injustícia més flagrant.

Una tercera opció a l'hora de governar les nostres societats la trobem en els lideratges salvadors, molt freqüents en temps d'incerteses i pors. Aquests lideratges -que arrelen en la tradició dels dictadors romans, els quals eren nomenats temporalment amb l'objectiu de superar dificultats concretes i excepcionals- donen forma

a diferents tipus de populismes que, de nou, neguen les solucions polítiques als problemes col·lectius.

Personalment, seguint Tzvetan Todorov (2012), considero el tecnocratismes, el clientelisme i el populisme com els tres “enemics íntims de la democràcia”. Falses solucions, incapaces de generar ordre i cohesió social. Si volem construir societats inclusives i justes, hem de ser capaços de fer-ho conjuntament, des del diàleg democràtic. I, per aconseguir-ho, cal articular aquesta dimensió democràtica amb els altres dos angles d'un triangle imaginari: l'educació i la ciutadania. *Democràcia, ciutadania i educació* apareixen com les bases sobre les quals construir una forma de vida que, parafrasejant Aristòtil, valgui la pena ser viscuda.

Un triangle que no solament ens permet abordar la creixent complexitat de les societats actuals, sinó que, a més a més, ho fa amb la intenció de construir societats més justes: societats que afavoreixin la necessària *redistribució* de recursos per a garantir la cohesió i societats que permetin el ple *reconeixement* de totes les persones que en formem part. ●

Bibliografia

- Barber, B. (2004) *Democracia fuerte. Política participativa para una nueva época*. Granada: Almuzara.
- Dalh, R. (1992) *La democracia y sus críticos*. Barcelona: Paidós.
- Gutmann, A.; Thompson, D. (2004) *Why Deliberative Democracy*. Princeton: Princeton University Press.
- Hay, C. (2007) *Why We Hate Politics*. London: Polity Press.
- Held, D. (2007) *Modelos de democracia*. Madrid: Alianza.
- Mansbridge, J. (1980) *Beyond Adversary Democracy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Monedero, J. C. (2013) *Curso urgente de política para gente decente*. Barcelona: Seix Barral.
- Sartori, G. (1987) *¿Qué es la democracia?* Barcelona: Taurus.
- Todorov, T. (2012) *Los enemigos íntimos de la democracia*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.
- Vallès, J. M. (2011) “Política: una reivindicació a contra corrent”, lliçó inaugural del curs acadèmic 2011-2012, Universitat Autònoma de Barcelona.

Inclusió i dret a la ciutat. L'exercici dels drets ciutadans de les dones: L'Agenda de les Dones per a Rosario, Argentina

Ana Falú

Professora de la Universitat Nacional de Córdoba (Argentina)
Amb la col·laboració de Santiago Palero

La societat urbana és avui més complexa, degut a l'aparició de nous comportaments socials, els diferents usos del temps i les noves formes de mobilitat i comunicació. Entre els nous fenòmens s'observa el creixement de la violència urbana, que afecta, de diferent manera, la vida de les dones a la ciutat. Pobresa, desigualtat, persistència de la divisió sexual del treball, violència privada i pública són altres qüestions crítiques prioritàries en l'exercici dels drets ciutadans de les dones.

Introducció

El dret a la ciutat (*Le droit à la ville*, Henri Lefebvre, 1968) implica una mirada política que prioritza la satisfacció de necessitats de ciutadania dels seus habitants, rescatant "l'home com a subjecte principal, protagonista de la ciutat que ell mateix ha construït". Davant d'això, pren protagonisme l'interrogant plantejat per David Harvey (2008): De quins drets parlem? I de la ciutat de qui? O plantejat en altres termes: Qui defineix i construeix la ciutat? Qui són els destinataris dels béns públics i dels serveis diversos que aquesta ofereix? (Falú, 2013)

En una perspectiva d'inclusió i gènere, feministes de diverses disciplines han dut a terme investigacions per tal de donar compte d'aquests interrogants, els quals han possibilitat la comprensió de les posicions i condicions de subordinació que experimenten les dones en les ciutats que habiten, i que es basen en la forta divisió sexual del treball que encara persisteix, que situa les dones en l'àmbit privat de la llar i les relega de l'esfera pública: "...homes vinculats al treball productiu –generadors d'ingressos– i dones pensades com a responsables úniques i exclusives de les tasques domèstiques i reproductives –cura dels fills i organització de la llar." (Falú, 1998)

Entre els estudis que han ajudat d'una manera significativa a recuperar les dones en la narrativa de la ciutat, cal esmentar, entre d'altres, els de Daphne Spain, que en els seus llibres *Gendered Spaces* i *How Women Saved the City* documenta iniciatives desplegades per les dones a les ciutats, entre la guerra civil nord-americana i la Segona Guerra Mundial. Cal destacar també Dolores Hayden, que a *The Grand Domestic Revolution* documenta el vessant de feministes materialistes (finals del segle XIX), les quals qüestionen la divisió sexual del treball i plantegen la col·lectivització de les tasques domèstiques i d'atenció als infants¹. Pel que fa a les aportacions més recents, que han consolidat aquest camp disciplinari, destaquen Jane Jacobs, Francoise Choay i Saskia Sassen (Velázquez, 2012).

A l'Amèrica Llatina², a partir dels anys vuitanta, un conjunt d'elaboracions teòriques va imposar com a objecte de reflexió les relacions entre les dones i les ciutats que habiten, sumant a les veus del feminisme, noves argumentacions. Totes elles han aportat avenços

importants, en el segle XX, en els drets per a les dones, establint tractats, acords i compromisos a nivell internacional³, amb una àmplia acceptació per part del conjunt social i promovent, d'altra banda, el compromís per part dels estats⁴. Entre d'altres, cal destacar el conjunt de conferències organitzades per l'ONU a finals del segle XX i les trobades feministes de l'Amèrica Llatina i el Carib, que en 30 anys de construcció de l'agenda feminista llatinoamericana han permès incloure-hi el dret de les dones a la ciutat i l'hàbitat com un tema a tractar. Aquest conjunt d'instruments articula l'agenda dels drets de les dones amb l'agenda urbana.

Tot això s'esdevé en un context de transformació creixent de les ciutats i dels espais de la quotidianitat com a resultat de diversos fenòmens econòmics, socials, culturals i tecnològics, afectats per la globalització i el desenvolupament de les polítiques neoliberals, que alteren la manera de viure a la ciutat. La societat urbana és avui més complexa, i en aquest procés s'han modificat els comportaments socials, l'ús del temps i les formes de mobilitat i comunicació. Entre els nous fenòmens que han canviat la vida quotidiana de les persones, un dels més greus és el creixement de la violència urbana, que afecta, de diferent manera, la vida de les dones a la ciutat. Pobresa, desigualtat, persistència de la divisió sexual del treball, violència privada i pública constitueixen altres prioritats que cal afrontar en l'exercici dels drets ciutadans de les dones.

Amb finalitats expositives, el contingut d'aquest article s'estructura en tres apartats. El primer planteja les connotacions que adquireix, en el segle XXI, el dret a la ciutat en general i les dimensions que aquest dret abasta en el cas de les dones. El segon assenyalava els principals punts crítics per a les dones per a gaudir del dret a la ciutat, i aborda, d'una manera específica, la pobresa i la desigualtat vinculades a la divisió sexual del treball, amb una referència específica a la violència urbana contra les dones i les restriccions de drets que aquesta violència implica. El tercer i últim apartat presenta l'experiència de construcció de l'*Agenda Dones per la Ciutat. Sense por ni violència*, celebrada en el marc del programa regional Ciutats Segures per a Tothom⁵, a Rosario (Argentina). Per acabar, s'exposen algunes conclusions sobre el tema.

Passejada nocturna per a detectar zones insegures. Programa Ciutats sense Violència envers les Dones, Ciutats Segures per a Tothom. Rosario, Argentina © Xarxa Dona i Hàbitat Amèrica Llatina/CISCSA

El dret a la ciutat en el segle XXI. Dones ciutadanes

45 anys després de la primera edició en castellà de *Le droit à la ville*, de Henri Lefebvre, la conceptualització del dret a la ciutat es redefineix en l'agenda política i social urbana. Els escrits de Lefebvre oscil·len entre la indagació filosòfica i les propostes polítiques en el context del pensament contestatari de la postguerra i la mobilització del maig francès del 68. Les seves conceptualitzacions, polèmiques i compromeses, es desenvolupen enmig de convergències i divergències amb pensadors com ara Jean Paul Sartre, Louis Althusser o Edgard Morin. El dret a la ciutat és tractat des de la dimensió de la quotidianitat i en el marc de la utopia de la transformació. Lefebvre és una font obligada per als qui estan preocupats pels canvis de signe de les ciutats en el marc de les transformacions que la globalització i l'auge de les polítiques neoliberals imposen.

El ràpid procés de la globalització ha accentuat les transformacions en l'estructura territorial de les ciutats, amb un cost social molt alt. En les últimes dècades, sembla que hi ha un consens sobre les conseqüències més significatives de la globalització i les polítiques neoliberals en la transformació creixent de les ciutats, la manera de pensar o abordar l'espai urbà i, més específicament, com es planifica i gestiona (Falú, 2009a). A l'Amèrica Llatina les ciutats experimenten una segona modernització com a resposta a les pressions i els interessos del capital financer i les inversions immobiliàries, és a dir, "a la mundialització de l'economia, que s'ha centrat en les empreses multinacionals i en els bancs" (Sassen, 1999). No hi ha senyals que facin pensar que aquest procés hagi contribuït a fer disminuir el problema de la segregació, sinó que més aviat l'ha agreujat i l'ha fet més complex. (Falú, *op. cit.*)

Diversos autors (Sassen, Castells, Borja, Burgess, Harvey) assenyalen que l'hegemonia d'aquests fenòmens interdependents ha tingut un impacte negatiu i ha accentuat les desigualtats socials i econòmiques, la qual cosa ha provocat una evident fragmentació territorial. Segregació que dona lloc a una nova geografia urbana i, davant la violència creixent, a conseqüents topografies de la por.

Tot i que aquestes ciutats esdevenen autèntics motors de l'economia local, regional i també mundial, algunes d'elles amb un PIB més alt que el del seu estat nacional -generant ocupació i promovent l'educació i el lleure-, són, alhora, territoris d'exclusions que s'institucionalitzen i que deriven en segregacions per motius de classe, nivell socioeconòmic, sexe, origen ètnic, edat, o per valors culturals i simbòlics.

La centralitat del dret a la ciutat, que Cuenya (2013) destaca dels textos de Borja i Harvey, és present igualment en bona part dels debats sobre la democratització de la vida ciutadana; això s'ha fet palès en el setè Fòrum Urbà Mundial (Medellín, 2014), en què tots els participants han fet referència al dret a la ciutat, la majoria d'ells citant Lefebvre.

La diferència amb el filòsof francès, però, transcorreguts 45 anys de la publicació de *Le droit à la ville*, la marquen les diferents estratègies pel que fa a l'organització activa dels seus habitants, la responsabilitat de l'estat i el paper que han de tenir els intel·lectuals i acadèmics. Actors socials que es podrien combinar (o no) de diferents maneres. Borja, tot i afirmar que els processos de mobilització social i de reflexió intel·lectual són importants, puntualitza que els subjectes de transformació no són solament els moviments urbans, sinó també l'estat. Harvey, reprenent la interpretació de Cuenya, proposa adequar el concepte marxista de proletariat al conjunt de treballadors que produeixen

Programa Ciutats sense Violència envers les Dones, Ciutats Segures per a Tothom. Rosario, Argentina © Xarxa Dona i Hàbitat Amèrica Llatina / CISCSA

actualment la ciutat, en què una part important de la població ha estat marginada de la producció o ha d'acceptar unes relacions laborals flexibilitzades i inestables de resultes de les polítiques neoliberals. Resumint, Harvey planteja el protagonisme d'una nova categoria: els *precaritzats urbans*. A aquesta lectura caldria incorporar-hi les persones que participen en la reproducció de la vida, "les cuidadores per excel·lència" de la infància, dels malalts, de la gent gran; les persones que vetllen per la vida en les grans comunitats de pobresa de la regió; les persones que participen, per tant, en la reproducció de la vida quotidiana: les dones.

I, malgrat que les dones han format, des de sempre, part d'aquesta construcció, en l'àmbit rural i en l'àmbit urbà, s'ha tendit, a l'hora de planificar polítiques, a amagar aquesta presència, a fer-la invisible. És mitjançant processos de lluites organitzades que les dones comencen a reivindicar-se en termes de subjectes de drets, incloent-hi també el dret a la ciutat. Aquest fet imposa un canvi de paradigma i fa que els processos de disseny, planificació i educació ciutadana per a l'ús i gaudi dels béns i serveis públics siguin més complexos. Així ho podem veure, per exemple, en la Carta Mundial pel Dret de les Dones a la Ciutat (Barcelona, 2004), en què s'estableixen un seguit de condicions i reptes per a fer efectiu aquest dret de les dones a la ciutat.

Drets vulnerats, ciutadanes restringides: Punts crítics i dret de les dones a la ciutat

Malgrat el marc d'ajustament i les polítiques neoliberals dels anys vuitanta i noranta, els processos de descentralització han ajudat a enfortir la cultura democràtica i els governs locals. Així s'ha constatat, en molts casos, l'aparició de *nous protagonistes socials*, entre els quals les dones, que elaboren les seves agendes,

duen a terme accions organitzades per a pressionar les autoritats, es fan presents en la presa de decisions i, a vegades, aconseguen concertar polítiques. Això comporta un canvi *simbòlic i cultural*, marcat per la presència activa de les dones, les quals participen en el "territori de disputa política local". Aquests processos de disputa es veuen interferits, d'una manera persistent, per una sèrie de punts crítics que obstaculitzen la consolidació de polítiques públiques que permetin avançar en el dret de les dones a la ciutat.

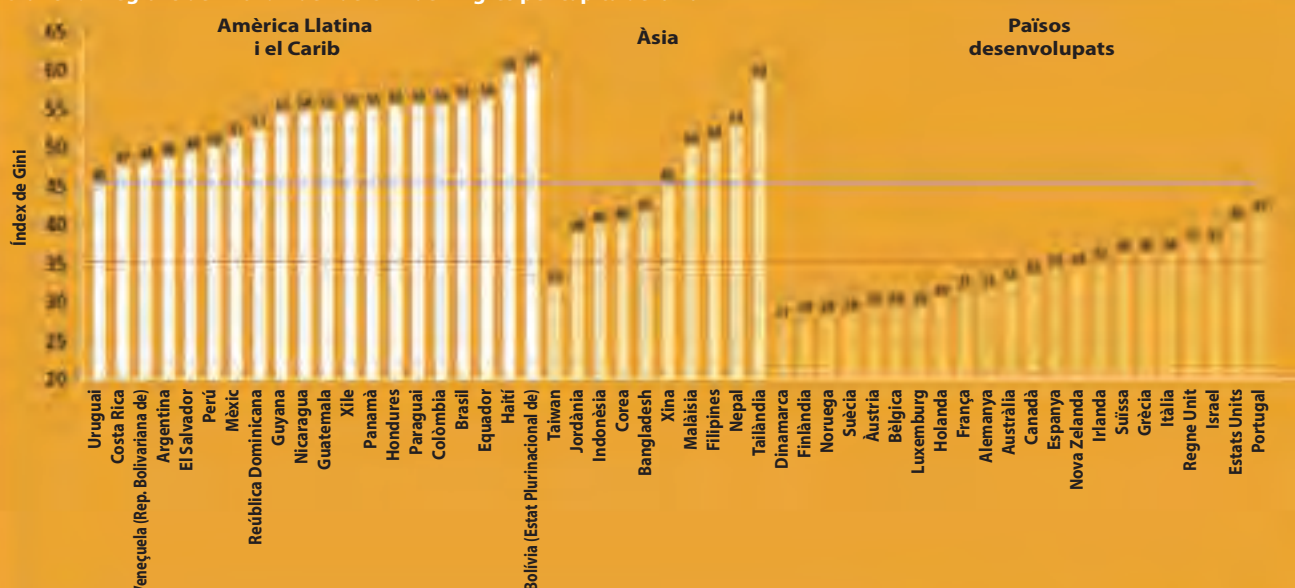
Tot i les diferències que s'observen entre països (i dins d'un mateix país), existeixen uns reptes compartits pel que fa als drets de les dones. D'altra banda, entre les dones hi ha també diferències: econòmiques, ètniques i de classe, per bé que totes elles són mereixedores, i potencials impulsores, de la política pública.

L'acció pública té encara molts deutes pendents amb les dones, entre els quals cal destacar:

- La necessitat d'assumir els drets humans i universals com el marc aplicable a les diverses cultures, religions i a la població que es desplaça arreu del món.
- El dret a viure una vida sense violència, la qual no solament persisteix, sinó que s'ha incrementat, tant en l'àmbit privat com en el públic. La por és un límit a la llibertat de les persones.
- El dret a decidir sobre la reproducció i la sexualitat. Calen polítiques d'educació sexual i d'anticoncepció per a no haver d'avortar, com també el dret a l'avortament per a no morir o veure's privades de llibertat. Respecte a l'elecció sexual o de gènere.
- El dret a la igualtat d'oportunitats en tots els àmbits de la vida, incloent-hi el dret a gaudir de la ciutat.
- La forta separació entre la riquesa i la pobresa, que pateixen particularment les dones llatinoamericanes, tant econòmica com de drets.

El continent desigual: GINI

Gràfic 2.1 Regions del món. Índex de Gini de l'ingrés per càpita de la llar

Nota: L'índex de Gini considerat en cada cas correspon al darrer any del qual hi ha dades disponibles en el període 1995-2005.
Font: Gasparini et al. (2009a), amb base a SEDLAC (CEDLAS i Banc Mundial, 2010).

ONU HABITAT
PER UN FUTUR URBÀ MILLOR

- La persistència de la divisió sexual del treball, que exigeix un nou pacte social entre homes i dones, com també polítiques d'estat que impliquin el sector privat i la societat en general.

Tot i els avenços en matèria legislativa, es perpetuen els obstacles per assolir la igualtat d'oportunitats i de drets per part de les dones.

(a) La pobresa i la desigualtat en les dones i la persistència de la divisió sexual del treball.

Punts crítics a la regió

Potser el principal aspecte que travessa transversalment el conjunt d'elements crítics, és el referit als nivells de pobresa i desigualtat que hi ha a la regió, on es registren els índexs de desigualtat més alts i on persisteixen les bosses de pobresa que es caracteritzen com la "urbanització de la pobresa". En aquest sentit, es constata un procés de "feminització de la pobresa".

A això cal afegir-hi la distinció entre espai públic i privat, que té el seu origen, principalment, en la divisió sexual del treball. D'aquesta manera, tal com assenyalen els estudis de Doreen Massey (1991), els significats simbòlics de lloc i espai es relacionen amb el gènere i la manera de construir aquest espai, amb una forta repercussió en la vida quotidiana de les dones.

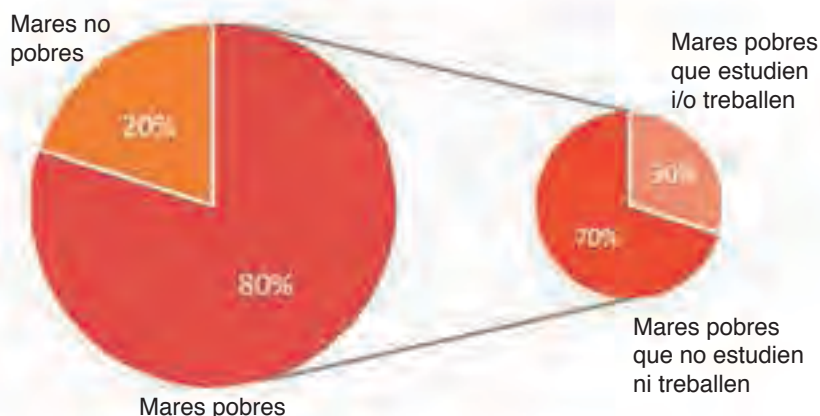
I malgrat que les dones avancen progressivament en l'àmbit públic, de les relacions laborals, de l'economia, de la política, etc., als països llatinoamericans es manté en bona part la distinció històricament establerta. Així ho indiquen les enquestes d'ús del temps, que mostren

una forta sobrecàrrega de responsabilitats i tasques per part de les dones i manca d'autonomia econòmica en referència al treball no remunerat, ni considerat com una feina, que fan les dones en l'àmbit privat i en les seves comunitats.

Les dones dediquen més temps que els homes a les feines no remunerades, mentre que els homes superen les dones si es tracta de treball remunerat; en canvi, són les dones les qui més busquen una feina remunerada. A més, la càrrega de les tasques domèstiques, incloent-hi la cura dels fills i dels familiars grans i malalts, recau sobre les dones, principalment com més pobra és la família de la dona. Resumint, les dones dediquen més hores al treball total (sumant-hi feines remunerades i no remunerades). (CEPAL, 2012: 44)

La sobrecàrrega de treball en les dones provoca una situació paradoxal, ja que treballen cada vegada més i, en canvi, són com més va més pobres. Entre 1990 i 2008, la participació de les dones en el treball productiu creix un 21% (més de 100 milions de dones a la regió), i la regió registra nivells de creixement econòmic i de reducció de la pobresa. Tanmateix, els nivells de pobresa no disminueixen en les dones; al contrari, augmenta la proporció de dones entre els pobres i els més pobres. Així, l'any 2002, la correlació a la regió era de 109 dones pobres per cada 100 homes pobres i, en el 2012, la relació augmenta fins a 118. D'acord amb el que s'ha dit, segons les dades de la Comissió Econòmica per a l'Amèrica Llatina i el Carib (CEPAL) de 2010, l'any 1990 hi havia a la regió un 41,4% de pobres, mentre que en el 2009 aquesta

Situació de les mares d'entre 15 i 24 anys

Font: IDESA, a partir de l'EPH de l'INDEC, segon trimestre de 2011.

xifra havia baixat al 27,8%. Quan analitzem què ha passat amb les dones, trobem que, a diferència dels homes, l'índex de feminitat de la pobresa urbana l'any 1990 era de 107,7 i, en el 2009, de 114,3, igual que l'índex de feminitat de la indigència urbana, que de 115,4 l'any 1990 va créixer fins a 124,2 en el 2009.

D'altra banda, si relacionem la pobresa amb l'edat, l'educació i la reproducció, l'Institut per al Desenvolupament Social Argentí (IDESA) subratlla que 8 de cada 10 dones joves amb fills són pobres a l'Argentina (dades de 2011). Això ha estat denunciat repetidament per les feministes en diverses conferències internacionals, on han assenyalat com a causes la manca d'accés a l'educació, l'escassa formació escolar en sexualitat i reproducció, i l'abandó per embaràs adolescent resultant de la maternitat jove en les llars pobres. (Font: IDESA, 6/11/2011)

En el segle XX es va avançar molt en la consecució de drets. Paral·lelament, però, hi ha una realitat de milions de llatinoamericans, en bona part dones, que desconeixen els seus drets. L'exercici dels drets de ciutadania encara és parcial i molt desigual, i conviu amb múltiples exclusions.

Cal fer notar que les dones amb un nivell educatiu més alt (10 anys o més) guanyen únicament el 70% en comparació amb el que guanyen els homes (CEPAL, 2012). Es tracta de visibilitzar la manera en què es connecten els fenòmens de sobrecàrrega de treball de les dones i la "feminització de la pobresa", com també de demostrar la seva aportació econòmica en la producció de béns i serveis a la llar i en les activitats comunitàries i d'atenció que consumeixen el seu temps i el seu talent, tot i no ser considerades treball remunerat.

En resum, la divisió sexual del treball permet perpetuar la masculinització dels espais públics productius i domèstics, i influeix en la manera en què es configuren les polítiques. En aquest sentit, sorgeix la pregunta de per a qui i amb quines perspectives es dissenyen les polítiques públiques, i quina mena de subjectivitats es

prioritzen des dels programes estatals adreçats a les dones. Les perspectives *maternalistes* continuen prevalent en els principals programes de la regió; sota aquestes perspectives, les dones són ignorades com a subjectes autònoms de demandes i només se les considera en qualitat de mares, esposes o veïnes del barri.

Per a fer front a les demandes dels sectors pobres, s'han creat a la regió els programes de transferències condicionades d'ingressos. Actualment, n'hi ha, en 19 països de l'Amèrica Llatina, 18 en execució i 8 que ja han acabat. Es tracta de programes d'abast i intensitat diferents que donen cobertura a prop de 25 milions de llars, en les quals hi viuen 113 milions de persones, és a dir, el 20% de la població total de la regió. Es considera que són programes "feminitzats" perquè les qui reben la percepció econòmica són dones, percepció que no obeeix a un dret propi, sinó derivat del seu caràcter de mares d'infants i adolescents. (CEPAL, 2012)

(b) Una qüestió especialment crítica.

El dret de les dones a viure en ciutats segures

Encara que amb diferents matisos, la (in)seguretat ciutadana i la violència en l'espai públic que es viu i es percep diàriament, és un dels reptes principals que han d'afrontar els països de l'Amèrica Llatina i el Carib. Així, el pressupost que els governs destinen a incrementar la seguretat ja se situa entre el 8% i el 10% del PIB. (ONU-Hàbitat, 2009)

Un punt destacable del dret de les dones a la ciutat és el *dret a ciutats segures per a les dones*. Cal dissenyar polítiques públiques de seguretat urbana orientades a la prevenció i l'atenció de les dones i els infants que han estat víctimes de la violència en qualsevol espai públic, al carrer o en el transport públic. Aquestes polítiques han de prioritzar un enfocament preventiu (no pas repressiu) i incorporar la seguretat urbana com un atribut de l'espai físic en la planificació de la ciutat, cercant el compromís dels sectors socials. Cal, a més, augmentar el

nivell d'educació de la població i promoure campanyes de sensibilització, amb la participació igualment de diferents sectors, sobretot de la comunitat educativa i dels mitjans de comunicació, com a principals formadors d'opinió.

Diferents dades subjectives⁶ mostren que la inseguretat és el problema que més preocupa la ciutadania, per davant, fins i tot, dels ingressos⁷. Les dades objectives, per la seva banda, mostren un increment de diferents tipologies de delictes a la regió, com ara els homicidis, que entre l'any 2000 i el 2010 han augmentat de l'11%, mentre que en la majoria de regions del món el nombre d'homicidis ha baixat o s'ha estabilitzat. Una cosa semblant passa amb els robatoris, que en els darrers 25 anys s'han multiplicat per tres. (PNUD, 2013)

En aquest context de violència, les pors formen part no solament de la vida quotidiana de la ciutadania, sinó també de la regulació de les societats (Kessler, 2008). Es tracta de ciutadanes de la por (Rotker, 2000), a partir de

les quals es va construint la idea d'un altre amenaçador, sovint associat a persones o grups estigmatitzats per raó de la seva classe social, raça, ètnia o d'altres condicions.

Es tracta de violències i de pors que no són percebudes de la mateixa manera pel conjunt de la població, sinó que adquireixen característiques específiques segons la classe social, el territori, l'edat o el sexe. Diferents estudis duts a terme per institucions de la Xarxa Dona i Hàbitat Amèrica Llatina⁸ mostren les característiques particulars que la violència adquireix per a les dones, que va de l'assetjament verbal a l'assetjament sexual i la violació en places, parcs, carrers i transport públic, per la qual cosa, lògicament, tenen més por de moure's per la ciutat que els homes. La por, com a part de la socialització de les dones, opera coartant ja des de la infantesa l'accés a l'espai públic (Román Rivas, 2009), imposant restriccions a les dones, mentre que per als homes hi ha una permissivitat més gran en l'ús de l'espai públic. Aquesta permissivitat

Passejada pel camí segur per a les dones: Programa Ciutats sense Violència envers les Dones, Ciutats Segures per a Tothom. Rosario, Argentina
© Xarxa Dona i Hàbitat Amèrica Llatina/CISCSA

respon a una distinta percepció del perill, en què és determinant la por que les nenes puguin ser víctimes d'una agressió sexual.

Aquestes diferències en la violència envers les dones en els espais públics es poden concretar, a grans trets, en els punts següents:

- Les violències masculines –per cert, majoritàries als espais urbans– es donen entre homes i, en general, entre grups organitzats vinculats a la criminalitat. En canvi, els actes violents envers les dones a l'espai públic són aleatoris i en pot ser víctima qualsevol dona, independentment de la seva classe, educació, edat, ètnia o lloc de residència. (Kessler, 2008; Falú, 2009a)
- Les dones tenen un nivell de percepció de possibles riscos en la seva vida diària més alt que els homes⁹. Aquesta percepció s'ha incrementat fins a arribar a superar les taxes reals de fets delictius.
- Relacionant-ho amb el punt anterior, certes agressions són les causants d'una por molt gran i que afecta específicament les dones. Es tracta d'actes vinculats amb l'exercici de poder del sexe masculí sobre el femení: agressió sexual i agressió de parella. Diàriament, 460 persones a l'Amèrica Llatina pateixen les conseqüències de la violència sexual, majoritàriament dones.
- Aquesta por en les dones creix a determinades hores, en què l'espai públic (carrers, places, llocs d'esbarjo) perd la seva vitalitat urbana potenciadora de les interrelacions i la socialització del teixit social.

Els diferents aspectes assenyalats es defineixen en el concepte de *continuum de les violències* (Falú, 2009), el qual mostra que, tant en les seves manifestacions públiques com privades, la violència envers les dones comparteix un mateix origen: l'exercici de poder d'un sexe sobre l'altre, que s'expressa en la violència masclista vigent en les nostres societats. Per tal de fer front a aquestes violències i les pors que generen, les dones desenvolupen estratègies individuals i col·lectives que els permeten superar els obstacles per a fer ús de les ciutats i participar en la vida social, laboral i política. En cas contrari, es produeix un procés de renúncia de l'espai públic, el qual es viu com un espai ple d'amenaçes, i s'arriba, fins i tot, a abandonar-lo, amb el consegüent empobriment personal i social.

D'aquesta manera, parlem d'una por que limita el dret de les dones a fer ús de l'espai públic i obstaculitza la seva participació, i que es fonamenta, bàsicament, en els seus cossos vistos com a objectes de dominació. Aquesta violència envers les dones, que en alguns casos arriba a la mort, aquests cossos vistos com a objectes d'apropiació pel sol fet de ser cossos de dones, va portar a encunyar un nou terme per anomenar-la: *feminicidi*¹⁰. Concepte que intenta donar un nou significat a aquests cossos sotmesos com a "cossos dotats de valor social i polític". Les xifres palesen la gravetat de la violència

envers les dones a la regió: entre els anys 2004 i 2009, dels 25 països amb les taxes més altes de feminicidi al món, 13 eren de la regió¹¹.

Per a gaudir de la ciutat, cal poder decidir sobre el propi cos i fer-nos-el nostre, com a pas previ per a poder apropiarnos d'altres territoris com ara la casa, el barri, l'espai col·lectiu, polític o econòmic. En aquest sentit, la persistència de la violència envers les dones en l'àmbit públic, la violència creixent a les ciutats i les pors que aquesta genera, són una obstrucció als drets guanyats per les dones i les limiten en gran manera a l'hora de fer-se seus els espais públics. Dit d'una altra manera: la por de les dones a moure's lliurement per la ciutat i a fer-ne ús es tradueix en una mena d'*estranyament* respecte a l'espai públic, mentre que l'espai privat continua sent percebut com a segur, malgrat que les estadístiques assenyalen el contrari.

Per a superar les situacions d'opressió que viuen les dones, cal considerar els plantejaments que subratllen la necessitat de sostenir la capacitat emancipadora (Amorós, 2005) i la capacitat de córrer riscos (Pitch, 2008) com a maneres d'interpel·lar i transcendir els continguts imposats des del poder androcèntric. Únicament si combaten els paradigmes de submissió, les dones podran proscriure el mite de la feminitat, adquirir nous drets i exercir-los.

Agenda Dones per la Ciutat. Sense por ni violència.

Experiència de la ciutat de Rosario (província de Santa Fe, Argentina)¹²

Les dones compromeses en els problemes de la seva ciutat.

Objectius i metodologia de l'experiència

L'*Agenda Dones per la Ciutat. Sense por ni violència* neix en el marc de les intervencions d'especialistes, expertes i dones de la comunitat organitzades als districtes nord-oest, oest i sud de la ciutat de Rosario (Argentina). L'elaboració de l'Agenda va posar de manifest la decisió política, per part de les dones, d'incorporar demandes i propostes considerades necessàries per a poder viure en ciutats més segures i amb drets, i esdevé, així, un instrument que permet incidir en les polítiques de govern.

En el marc de l'Agenda, es volia visibilitzar la violència envers les dones a la ciutat i avançar en la igualtat d'oportunitats. En aquest sentit, l'Agenda ha esdevingut un mitjà de formació i d'aprenentatge, amb vista a la negociació entre diferents actors per a l'acció política, que ha permès consolidar les organitzacions de dones als barris, sistematitzar les seves demandes i abordar l'educació i la formació ciutadanes.

En aquest procés s'han elaborat diagnòstics participatius per tal de detectar les causes de la violència. Entre les

eines metodològiques que s'han fet servir per a les diagnosis, hi trobem: passejades pel barri, grups focals i enquestes a peu de carrer i porta per porta.

El procés

Els objectius de l'Agenda han estat debatuts en diferents reunions. D'una banda, s'han identificat prioritats, destacant la necessitat de posar èmfasi en la prevenció i la contenció de la violència envers les dones, incloent-hi la violència envers les dones lesbianes i la violència en el si d'institucions, com també de revisar l'aplicació de pressupostos. I, de l'altra, s'ha mirat d'incidir en les plataformes electorals dels candidats dels diversos partits polítics.

Un cop identificades les demandes, s'han plantejat diferents maneres d'abordar-les i s'han fet les propostes següents:

- Crear mecanismes i pressupostos per a visibilitzar les accions dels grups de dones.
- Demanar la recuperació de les ludoteques infantils als barris per tal d'afavorir la participació política de les dones.
- Sensibilitzar i educar la societat respecte de la violència envers les dones, i fer-la visible en els mitjans de comunicació.

L'Agenda Dones per la Ciutat planteja:

1. El reconeixement del dret a una vida lliure de violència a les ciutats.
2. L'aplicació efectiva de la Llei nacional 26.485 de protecció integral per a prevenir, sancionar i eradicar la violència envers les dones.
3. La potenciació del Programa de Prevenció i Atenció de la Violència de Gènere als barris, promogut per l'Àrea Dona.
4. La implantació efectiva del III Pla d'Igualtat d'Oportunitats.
5. La inclusió de la perspectiva de gènere i seguretat en la planificació urbana.
6. La descentralització de les activitats socioculturals per tal de promoure l'apropiació de l'espai públic.

Breus conclusions finals

La incorporació de la dona com a subjecte de producció i narració de la ciutat implica un canvi de paradigma, així com ampliar les coordenades teòriques i conceptuals que la tenen per objecte, construint l'entramat de polítiques públiques i les relacions entre els governs i la societat. Es tracta d'abordar el dret de les dones a la ciutat com un element clau en el desenvolupament d'una democràcia ciutadana real que permeti a les dones formular les seves aspiracions, necessitats i demandes, paral·lelament a l'ús dels béns i serveis públics.

La superació dels punts crítics denunciats més amunt, inherent al canvi simbòlic i cultural esmentat, exigeix una

transformació de l'educació i la capacitat, tant formal com informal: posar fi a la persistència de la divisió sexual del treball, a les desiguals condicions laborals de les dones (sobretot pel que fa al treball no reconegut d'atenció i cura de fills i familiars i la reproducció) i a la violència envers les dones. Cal tenir en compte que aquesta última, tot i que ja és objecte de les polítiques públiques, continua sent el principal flagell en la vida de les dones, tant en l'àmbit privat com públic.

L'experiència de l'Agenda de les Dones, seguint una metodologia pròpia, forma part d'aquesta transformació en l'educació i la capacitat per a una ciutadania activa, la qual no es construeix solament a partir del parer de les expertes en el tema, sinó que erigeix les dones que protagonitzen aquesta experiència en les "veus expertes que cal escoltar", incloent-les com a participants actives i compromeses en la millora de les condicions de vida als seus barris i no únicament com a beneficiàries de les intervencions i accions planificades per part d'un equip especialitzat. Malgrat que el rol compromès i la reflexió intel·lectual són necessaris (Borja, 2013), també són indispensables tant la ciutadania motivada i la seva participació activa, com el compromís dels qui governen i prenen les decisions. En aquest cas, hem recuperat l'acció conjunta de tècnics i tècniques, autoritats locals i dones de la comunitat, destacant el seu coneixement del barri, la ciutat, els espais públics i els carrers, els recorreguts definits pel transport i l'accessibilitat. Així mateix, s'ha considerat no solament l'accés al barri, sinó també l'accés als diferents serveis i recorreguts quotidians, a l'atenció sanitària, a l'educació dels fills, als serveis socials per a la gent gran; en definitiva, l'accés a tot el munt de tasques dutes a terme per les dones. Tots aquests coneixements s'han tingut en compte a l'hora de planificar l'agenda. ●

Bibliografia

- Amorós, C., i De Miguel, A. (2005): *Teoría feminista. De la ilustración a la globalización*. Madrid: Minerva.
- Borja, J. (2003): *La ciudad conquistada*. Madrid: Alianza.
- Borja, J. (2013): *Revolución urbana y derechos ciudadanos*. Madrid: Alianza.
- Borja, J., i Castells, M. (2004): *Local y global: la gestión de las ciudades en la era de la información*. Madrid: Taurus.
- Burgess, R. (2009): "Violencia y la ciudad fragmentada". Dins: A. Falú: *Mujeres en la ciudad. De violencias y derechos* (pàg. 99-126). Santiago de Chile: Red Mujer y Hábitat de América Latina.
- Burgess, R., Carmona, M., i Kolstee, T. (1997): *The Challenge of Sustainable Cities: Neoliberalism and Urban Strategies in Developing Countries*. Londres: Zed Books.
- Castells, M. (1995): *Ciudad informacional: tecnologías de la información, reestructuración económica y el proceso urbano-regional*. Madrid: Alianza.
- Comissió Econòmica per a l'Amèrica Llatina i el Carib (CEPAL), Divisió de Desenvolupament Social (2011): *Panorama social de América Latina*. Santiago de Chile: Naciones Unidas CEPAL. Obtingut de *Panorama social de América Latina 2010*.
- Comissió Econòmica per a l'Amèrica Llatina i el Carib (CEPAL) (2012): *Informe anual 2012: Los bonos en la mira. Aporte y carga para las mujeres*. Santiago de Chile: Naciones Unidas CEPAL. Disponible a: http://www.cepal.org/publicaciones/xml/7/49307/2012-1042_OIG-

- ISSN_WEB.pdf [última consulta: 18 de juliol de 2014].
- Cuenya, B. (1 d'octubre de 2012): *Café de las ciudades*. Disponible a: http://www.cafedelasciudades.com.ar/politica_120.htm [última consulta: 20 d'abril de 2014].
 - Hayden, D. (1982): *The Grand Domestic Revolution*. Massachusetts: The MIT Press.
 - Lefebvre, H. (1982): *El dret a la ciutat*. Barcelona: Edicions 62.
 - Falú, A. (1998): "Propuestas para mejorar el acceso de las mujeres a la vivienda y el hábitat". Dins: Falú, Moncada i Ponce (coord.). *Cuarto Cuaderno de Trabajo: Género, Hábitat y Vivienda, Propuestas y Programas*. Consejo Nacional de las Dones. Presidencia de la República de Ecuador.
 - Falú, A. (2009a): *Mujeres en la ciudad. De violencias y derechos*. Santiago de Chile: Red Mujer y Hábitat de América Latina.
 - Falú, A. (2009b): "¿Ciudades de derechos o el derecho a la ciudad?". Dins: Cristina Plazas M.: *Derecho a la ciudad: por una ciudad para todos y todas* (pàg. 67-75). Buenos Aires: Ministerio del Interior.
 - Falú, A. (s/d): "Globalization, Urban Form and Governance". *Fifth International Conference*. Conference, Alfa Ibis Proceedings.
 - Falú, A. (2013): *Anales de la II Cumbre Iberoamericana sobre Agendas Locales de Género de la Unión Iberoamericana de Municipalistas. Aguas Calientes (México)*, del 23 al 27 de setembre de 2013.
 - Falú, A. (comp.), i Cuenya, B. (1997): *Reestructuración del estado y la política de vivienda en Argentina*. Buenos Aires: Colección CEA-CBC-UBA.
 - Harvey, D. (2013): *Ciudades rebeldes: del derecho de la ciudad a la revolución urbana*. Madrid: Akal.
 - Institut per al Desenvolupament Social Argentí (IDESA) (3 de març de 2014): <http://www.idesa.org/QueEsIDESA> [última consulta: 18 de juliol de 2014].
 - Kessler, G. (2008): "Inseguridad subjetiva: un nuevo campo de investigación y políticas públicas". Dins: A. Álvarez: *Estado, democracia y seguridad ciudadana. Aportes para el debate* (pàg. 107-142). Buenos Aires: PNUD.
 - Kessler, G. (2009): *Seguridad y ciudadanía. Nuevos paradigmas y políticas públicas*. Buenos Aires: Edhasa.
 - Massey, D. (1991): "A Global Sense of Place". Dins: *Marxism Today* (pàg. 24-29).
 - Massey, D. (1994): *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity Press.
 - Montalvo, M. (1997): *Los procesos de reforma del Estado a la luz de las teorías de género*. Quito: IULA/CELCADEL.
 - Pitch, T. (2008): *El género de la seguridad urbana*. Perusa: Università degli Studi di Perugia.
 - PNUD (2013): Informe Regional de Desenvolupament Humà per a l'Amèrica Llatina 2013-2014: *Seguridad ciudadana con rostro humano: Diagnóstico y propuestas para América Latina*. Disponible a: <http://www.latinamerica.undp.org/content/dam/rblac/img/IDH/IDH-AL%20Informe%20completo.pdf> [última consulta: 18 de juliol de 2014].
 - ONU-Hàbitat (2009): *Planeando ciudades sustentables*.
 - Román Rivas, M. (2009): Recuperar la confianza, recuperar la ciudad. Dins: A. Falú: *Mujeres en la ciudad. De violencias y derechos* (pàg. 137-144). Santiago de Chile: Red Mujer y Hábitat de América Latina.
 - Rotker, S. (2000): *Ciudadanías del miedo*. Caracas: Nueva Sociedad.
 - Sassen, S. (1999): *La ciudad global: Nueva York, Londres, Tokio*. Buenos Aires: Eudeba.
 - Sassen, S. (2003): *Contrageografías de la globalización. Género y ciudadanía en los circuitos transfronterizos*. Madrid: Traficantes de Sueños.
 - Spain, D. (1992): *Gendered Spaces*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
 - Spain, D. (2001): *How Women Saved the City*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
 - Velázquez, I. (2012): Historia del uso del espacio público. Género y urbanismo en la actualidad. Dins: M. A. Ostaiakoetxea (coord.): *Urbanismo inclusivo. Las calles tienen género* (pàg. 21-29). Sant Sebastià: Servei Central de Publicacions del Govern Basc.

1. Al Perú, els primers estudis en aquest camp provenen de SUMBI (Serveis Urbans i Dones de Baixos Ingressos), conduïts per Maruja Barrig i Amelia Fort en la dècada dels vuitanta.

2. A l'Amèrica Llatina, cal destacar les aportacions de: Janine Anderson, Maruja Barrig, Cecilia Blondet, Amelia Fort (Perú); Alejandra Massolo (1992), Elizabeth Jelín i María del Carmen Feijoo en els anys vuitanta des de CLACSO (Consell Llatinoamericà de Ciències Socials); Ana Falú (Argentina), Alejandra Valdés, Raszkinski i Serrano (1992) a Xile; a la Xarxa Dona i Hàbitat: Josefina Huamán (Perú), Ana Falú, Liliana Rainero (Argentina) i Olga Segovia (Xile); investigadores i activistes com ara Marisol Dalmazzo, Morena Herrera, Lucy Cardona, Maite Rodríguez Blandón, Maite Rodigou, entre d'altres. María Arboleda (Ecuador) amb PMGL (Programa Dona i Govern Local), i el Grup d'Estudis del PMGL amb Jeanine Anderson i Ana Falú.

3. Conferències i cimeres que cerquen un compromís per part dels estats. Algunes convencions i pactes tenen caràcter vinculant; per exemple, la Convenció sobre l'Eliminació de totes les Formes de Discriminació contra la Dona, CEDAW, de l'any 1979.

4. Exemples: la Declaració Mundial d'IULA sobre les Dones en el Govern Local (Harare, Zimbàbue, 1998); la Declaració del Congrés Fundador de Ciutats i Govern Locals Units (París, 2004); la Carta Mundial pel Dret de la Dona a la Ciutat (Barcelona, 2004).

5. El programa regional llatinoamericà *Ciutats Segures per a Tothom*, Unifem (avui ONU Dones), amb seu a Brasília (2004), es va desenvolupar, entre els anys 2006 i 2012, a l'Argentina, Colòmbia, Xile, el Salvador i Guatemala, amb l'impuls de la Xarxa Dona i Hàbitat de l'Amèrica Llatina, amb la col·laboració dels governs de les ciutats de Rosario, Bogotá, Santiago, Suchitoto i Guatemala, i amb la participació de Lima, Recife i altres ciutats de la regió en diverses accions com ara les campanyes públiques contra la violència envers les dones. Aquest programa va comptar amb el finançament de l'Agència Espanyola per a la Cooperació

Internacional al Desenvolupament (AECID).

6. Cal fer notar que aquestes dades subjectives de la percepció de la inseguretat no necessàriament reflecteixen els nivells de criminalitat.

7. Els percentatges van del 20% en el cas del Perú al 61% per a Veneçuela. A Mèxic (35%) i l'Argentina (41%), el problema de la inseguretat i la violència preocupa més que el dels ingressos. (Latinbarómetro, 2008-2012)

8. La Xarxa Dona i Hàbitat de l'Amèrica Llatina és formada per diferents entitats de països de la regió compromeses amb els drets de les dones a la ciutat (www.redmujer.org.ar).

9. Cf. el butlletí 1: *Observatorio Regional Ciudades, Violencias y Género* (www.ciudadesygenero.org/?p=158), Programa regional Ciutats sense Violència envers les Dones, Ciutats Segures per a Tothom. Xarxa Dona i Hàbitat de l'Amèrica Llatina, ONU Dones i AECID.

10. Marcela Lagarde, antropòloga mexicana i diputada, va investigar, des de la Comissió Especial del Congrés contra el Feminicidi, la mort de prop de 15.000 dones en deu anys. Lagarde defineix el feminicidi com a: "crims misògins basats en una enorme tolerància social a la violència de gènere en què l'estat és part activa, a més de contribuir a la impunitat", i afegeix: "el tema de la impunitat és molt greu" (<http://portalseguridad.org/articulos/lanzcan%20estos%20crimeneslos/marcela-lagarde-los-feminicidios-son-la-punta-del-iceberg-de-todas-las-formas-de-violencia>).

11. *Small Arms Survey Research Notes*, núm. 14. Febrer de 2012. http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/H-Research_Notes/SAS-Research-Note-14.pdf

12. En el marc del programa regional Ciutats sense Violència envers les Dones, Ciutats Segures per a Tothom, de la Xarxa Dona i Hàbitat de l'Amèrica Llatina, ONU Dones i AECID. Treball conjunt de l'equip de CISCASA (Centre d'Intercanvi i Serveis Con Sud Argentina), la Xarxa Dona i Hàbitat i l'Àrea Dona de la Secretaria de Promoció Social de l'Ajuntament de Rosario, província de Santa Fe (2010).

Experiències

Bolonya: entre la història i la innovació. El projecte Cases Zanardi

Inti Bertocchi

Institut Municipal Don Paolo Serra Zanetti per a la Inclusió Social i Comunitària, Ajuntament de Bolonya (Itàlia)

Cases Zanardi (Case Zanardi) és un projecte innovador de política social que té com a objectiu crear una xarxa de col·laboradors públics i privats per a fer front a les necessitats socials, oferir oportunitats d'ocupació i de formació a la població en risc de pobresa o exclusió social, i promoure la reducció del malbaratament i un estil de vida més responsable i sostenible.

El municipi de Bolonya és un dels centres de negocis més importants del nord d'Itàlia, ja que és un punt de confluència de mercaderies i persones, gràcies al seu nus de comunicacions.

Segons dades de l'1 de gener de 2014, Bolonya té 384.502 habitants, amb una població de residents estrangers en creixement constant (52.473) que representa gairebé el 13,7% del total, i un nombre cada vegada més alt de gent gran (26% de la població), la majoria dones.

El gran nombre d'associacions existents és un reflex de l'activa i intensa participació ciutadana a Bolonya (1.400 associacions, 400 de les quals treballen en qüestions socials i de promoció de la salut). Aquestes associacions reben suport, directament o indirecta, de l'Ajuntament i constitueixen un recurs important per a les polítiques socials.

En els darrers anys, Bolonya, com tants altres municipis europeus, ha hagut d'afrontar les conseqüències d'una crisi socioeconòmica que ha afectat un segment molt ampli de la població –tant dones com homes– que fins no fa pas gaire, tenint en compte la seva trajectòria familiar i els seus plans de vida, pensava que podia escapar de la pobresa. Tanmateix, amb la recessió de l'ocupació i la baixada en el consum, les circumstàncies han canviat. Actualment, moltes famílies pateixen una privació material severa, dificultats econòmiques greus i aïllament, i han passat a constituir l'anomenada *nova pobresa*¹.

Durant molts anys, Bolonya –i tota la regió de l'Emília-Romanya–, amb els seus serveis i la seva xarxa de

voluntariat laic i catòlic, ha estat un model d'iniciatives socials encaminades a lluitar contra la pobresa, les quals han estat molt efectives i valorades molt positivament, tant dins d'Itàlia com fora. Avui, però, la ciutat sembla incapaç de fer front a la demanda, com més va més urgent, de serveis. Probablement, el model tan eficient del passat, amb una excel·lent coordinació entre l'organització de serveis i les pràctiques socials, ja no serveix per a donar resposta a les noves necessitats, precisament perquè està ancorat en el passat. Això ha obligat el sector serveis a fer un replantejament i a buscar altres maneres, més innovadores, d'abordar les noves situacions de pobresa que puguin sorgir i avaluar-les.

Mapa del projecte Cases Zanardi

1. Vedere la povertà - Una ricerca sulle nuove povertà a Bologna (Observar la pobresa: un estudi sobre la nova pobresa a Bolonya). Fundació Gramsci Emilia Romagna. Coordinadora científica: Matilde Callari Galli.

En aquest context, l'any 2007 es va fundar l'Institut Municipal Don Paolo Serra Zanetti per a la Inclusió Social i Comunitària, amb la finalitat de crear un observatori de la pobresa, organitzar activitats de comunicació i donar suport al desplegament de polítiques innovadores per a lluitar contra la pobresa i l'exclusió social.

L'oportunitat per a tirar endavant les primeres iniciatives importants en aquest camp cal cercar-la en el pressupost de l'Ajuntament de Bolonya de l'any 2013, el qual va assignar una partida de quatre milions i mig d'euros a la creació d'un fons anticrisi: un milió destinat a l'habitatge, tres milions a projectes de creació d'ocupació i mig milió destinat al benestar social, amb vista a la inserció laboral.

Pel que fa a aquesta última partida, l'Institut Don Paolo Serra Zanetti per a la Inclusió Social i Comunitària ha proposat un projecte que, com tantes altres innovacions, es basa a redescobrir les arrels històriques: recuperar la identitat cívica i la capacitat d'oferir respostes solidàries,

aspectes que formen part de la història de Bolonya.

El projecte s'inspira en les "Botigues Zanardi". Una de les accions més destacades del primer govern socialista de l'Ajuntament de Bolonya, sota el mandat de Francesco Zanardi, va ser la creació de la Junta Local de Consumidors (*Ente Autonomo dei Consumi*). Aquesta iniciativa va sorgir com una reacció espontània davant l'augment vertiginós dels preus arran de l'esclat de la Primera Guerra Mundial, durant l'estiu de 1914. Zanardi, després de comprovar que el control de preus no funcionava, va decidir obrir una botiga en un local municipal situat sota el pòrtic del palau del Podestà, on alguns conserges de l'Ajuntament començaren a vendre raïm a preu de cost, amb un petit recàrrec per les despeses de gestió. Després del raïm, van venir altres aliments: pa, farina, arròs, pomes, etc. L'any 1919, hi havia en funcionament 21 botigues que permeteren a la ciutat superar la guerra sense passar fam.

Al cap d'un segle, l'Ajuntament de Bolonya ha engegat un model d'acció solidària semblant a través del projecte Cases Zanardi. Aquest projecte no solament ofereix l'oportunitat de lluitar contra la crisi econòmica i promou la inserció laboral, sinó que, a més, planteja la crisi com un motiu de canvi, com una oportunitat per a reunir tots els agents socials –públics i privats, amb finalitat de lucre o sense– al voltant d'un "pacte de solidaritat" a la recerca conjunta de solucions noves i creatives al problema de la crisi. La idea es basa a assumir d'una manera compartida la responsabilitat social en la lluita contra l'atur i l'exclusió social, amb un compromís afegit per part de tota la ciutadania: reduir el malbaratament i fomentar un estil de vida solidari i ecosostenible.

El projecte Cases Zanardi va arrencar amb una convocatòria pública per a recollir propostes de projectes centrats en tres qüestions fonamentals:

1. La lluita contra el "desaprofitament d'ocupació": iniciatives pensades per a crear punts d'informació i orientació laboral, per a la promoció de noves formes d'ocupació (incloent-hi les iniciatives emprenedores), especialment en els àmbits de l'ecosostenibilitat, les tecnologies de la informació i la comunicació, la cohesió social i la solidaritat.
2. La lluita contra el malbaratament d'aliments i d'altres béns de consum: iniciatives de foment de la recollida i distribució d'aliments per a les persones més necessitades, com també la creació d'un sistema estàndard de bescanvi i de transformació de béns, mitjançant el reciclatge o la reutilització, per a distribuir-los gratuïtament, com a complement de les mesures adoptades per a lluitar contra el "desaprofitament d'ocupació".
3. La lluita contra el "desaprofitament de les relacions": iniciatives orientades a reivindicar i aprofitar el capital social, que caldrà relacionar i integrar amb les

Vista panoràmica de Bolonya

iniciatives descrites més amunt, per tal de combatre l'aïllament i l'exclusió social; iniciatives per a promoure la solidaritat, l'ajuda mútua i l'educació en estils de vida conscients i responsables, com també la col·laboració amb els serveis d'assistència social corresponents.

En la convocatòria hi van participar més de cent entitats (cooperatives socials, associacions de voluntariat, institucions educatives, autoritats públiques, bancs i altres agents socials) i es recolliren 31 propostes. La idea de la convocatòria no era seleccionar una única proposta, sinó fer sorgir idees i recursos locals, per la qual cosa, malgrat que els projectes presentats eren molt diversos, no se'n va descartar cap *a priori*. Les propostes anaven des de mercats de comerç just fins a una fàbrica de bici-taxi, i des d'horts comunitaris per a l'autoconsum fins a serveis d'àpats multiètnics, amb la participació de diferents agents que treballen amb mètodes i objectius molt diferents.

Per a integrar totes les propostes, es van organitzar tallers de coplanificació: les diverses associacions i agents econòmics van treballar conjuntament per assolir un objectiu comú, amb el compromís de cooperar a través de la integració i coordinació d'habilitats, experiències, recursos i idees. D'aquest procés en van sortir 10 projectes generals, amb un pla de comunicació comú a tots ells. Mentrestant, es van localitzar els espais adients: zones públiques en desús i degradades susceptibles de ser reformades per a dur-hi a terme les activitats dels projectes.

El mes de desembre, al final gairebé de la fase de coplanificació, va sorgir la idea de participar en el concurs PROGRESS (VP/2013/012) de polítiques socials pilot a favor de les inversions socials. La proposta va ser presentada pensant en el projecte Cases Zanardi, per aconseguir un control efectiu i incorporar al procés descrit anteriorment nous elements innovadors, per tal de millorar la connexió amb els serveis socials locals.

El projecte, presentat com a SIA (Acord per la Inclusió Social - *Social Inclusion Agreement*), té com a objectiu posar en pràctica un nou model de benestar ciutadà, reforçant i consolidant la xarxa de col·laboració pública i privada del projecte Cases Zanardi, fins a poder oferir una gran varietat de serveis als segments més vulnerables de la població mitjançant accions que també impliquin la inclusió social de les persones beneficiàries.

El projecte s'adreça principalment a les famílies més vulnerables socialment, per a les quals ja s'ha previst una prestació econòmica a través del programa nacional italià de la "targeta social". Ara bé, aquesta prestació per si mateixa no resol els problemes de base que causen les situacions de pobresa. L'objectiu del projecte SIA és estudiar un model integral d'ajut que optimitzi les competències de cada persona per mitjà d'un itinerari personalitzat de capacitació i d'assumpció de responsabilitats, que fomenti la ciutadania activa

Procés participatiu

Banc d'aliments

Sessió de sensibilització per a promoure un estil de vida solidari i ecosostenible

de les persones en risc d'exclusió social i reconegui les seves competències, oferint-los programes de formació i d'inserció laboral. Aquest model de cooperació queda ratificat per un "conveni d'inclusió activa", l'objectiu del qual és implicar directament les persones beneficiàries en les fases de seguiment i avaluació, i també en les activitats del projecte Cases Zanardi.

El projecte preveu la creació d'una o més finestretes úniques (*one-stop shops*), és a dir, espais en què es pugui oferir una gran varietat de serveis a tota la ciutadania. A més, en el cas de les persones amb targeta social que siguin derivades des dels serveis socials al projecte, aquest

ofereix un itinerari personalitzat d'acompanyament, que implica tant agents públics com privats, per tal de guiar aquestes persones cap a la consecució d'autonomia i evitar situacions de solitud i de pèrdua de confiança. Tot el procés exigeix un enfocament sistèmic i relacional, que ha d'incloure els aspectes següents: salut, habitatge, treball, microcrèdits, banc d'aliments, etc.

En concret, la col·laboració amb la xarxa Cases Zanardi ajudarà a resoldre d'una manera més efectiva el problema de l'atur, ja que oferirà a tots els grups programes de formació professional i aprenentatge, com també suport en la recerca activa de feina. ●

La cultura com a mecanisme d'integració social: l'experiència de la Fàbrica d'Arts i Oficis d'Orient

Agustín Estrada Ortíz

Director de la Xarxa de FAROS

José Luis Galicia Esperón

Subdirector del FARO d'Orient,

Secretaria de Cultura de la Ciutat de Mèxic

La Fàbrica d'Arts i Oficis d'Orient (*Fábrica de Artes y Oficios de Oriente*)¹ és un centre cultural que depèn de la Secretaria de Cultura de la Ciutat de Mèxic. El model pedagògic del FARO d'Orient fa que aquest centre cultural i alhora escola d'arts i oficis esdevingui una fàbrica de creació artística, un espai ideal per al diàleg i la trobada de l'art, i un fòrum per a les expressions més diverses i destacades de la cultura.

A partir de l'any 1997, sota l'impuls del primer govern elegit democràticament, presidit per l'enginyer Cuauhtémoc Cárdenas Solórzano, i des de la Secretaria de Cultura (abans Institut de Cultura), s'han dut a terme diverses accions encaminades a procurar el benestar cultural de la població. Una d'aquestes accions ha estat la consolidació de la Fàbrica d'Arts i Oficis d'Orient, amb el convenciment que una educació i una cultura de qualitat és l'eina més eficaç per a mantenir sa el cos social.

Des del començament, el FARO ha trobat el suport necessari per a desenvolupar-se plenament en els diferents àmbits, la qual cosa fa possible el seu creixement a curt, mitjà i llarg termini. Després d'haver parlat del projecte amb artistes de diferents disciplines, amb promotors i gestors culturals, i també amb la comunitat local, es va iniciar la construcció d'aquest centre artístic i cultural innovador a la perifèria del Districte Federal.

El FARO d'Orient és un espai cultural gratuït que disposa de tres galeries d'art, un fòrum escènic, la Biblioteca Alejandro Aura, una ludoteca, un cineclub i un *clubhouse*²; a més, també hi ha una escola d'arts i oficis. La importància d'aquest centre rau en el fet que és l'únic a l'orient de la Ciutat de Mèxic i àrea metropolitana amb una proposta de treball adequada per atendre les necessitats de la societat en què es troba, amb l'objectiu de fer créixer l'autoestima i la identitat de la comunitat i de guiar-la cap a l'autosuficiència mitjançant els serveis que ofereix.

Concretament, el FARO d'Orient està situat a la delegació Iztapalapa, que compta amb un alt nivell de marginació. Segons les dades de l'Institut Nacional d'Estadística, Geografia i Informàtica, l'any 2000 (data d'inauguració del centre cultural) vivien en aquesta demarcació 1.800.000 persones en una extensió de prop de 117 km², xifra que la va situar com a l'entitat més poblada del país i la cinquena en densitat poblacional del Districte Federal. El 56% de la població vivia en condicions d'amuntegament, el 68% subsistia amb un ingrés inferior al de dos salaris mínims i el nivell d'escolarització arribava, de mitjana, fins al sisè any de primària. Com a conseqüència, la ciutat registra uns nivells elevats de delinqüència, de desnutrició, de violència familiar, d'embarassos precoços i de migració i se la coneix com el *pati del darrere* de la ciutat.

Iztapalapa limita amb altres delegacions del Districte Federal i també amb l'estat de Mèxic. El FARO d'Orient és a tres carrers del municipi de Nezahualcóyotl, on perdura una ínfima qualitat de vida resultat de la seva doble situació perifèrica respecte a la Ciutat de Mèxic i als estats centrals. Per bé que aquest municipi pertany a una altra jurisdicció, forma part igualment de l'àrea d'influència d'aquesta fàbrica de creació artística.

Al començament, el FARO d'Orient era un centre d'atenció juvenil, ja que la població de la delegació Iztapalapa és fonamentalment jove i arrossega greus dèficits socials. La comunitat que envolta Iztapalapa també demanava, però, que es tinguessin en compte

Taller de cartó pedra

Actuació de la banda Tlayacapan a l'interior del FARO d'Orient

les seves necessitats, per la qual cosa es va decidir tirar endavant un projecte integral i inclusiu adreçat a un ampli ventall de població.

El FARO d'Orient treballa sobre dos eixos fonamentals: d'una banda, ser un centre cultural en què es fan exposicions d'arts visuals, concerts de música popular i clàssica, trova o rock, espectacles escènics de dansa i teatre, contacontes, activitats infantils, projeccions de pel·lícules, presentacions de llibres, festivals culturals i actes de gran afluència; i, de l'altra, ser una escola que relaciona les arts amb els oficis, amb la programació de tallers de música (composició, guitarra, baix, guitarra elèctrica), d'arts escèniques (dansa contemporània, folklòrica, afro, teatre de carrer, teatre còmic), de comunicació (fotoperiodisme, periodisme comunitari, narrativa, poesia i disseny gràfic), d'arts plàstiques (dibuix, pintura, escultura, fotografia, gravat), d'oficis artesanals (cartó pedra, disseny de vestuari, escenografia, disseny de mobles de metall, vitralls), etc.

La programació de tallers ha crescut força i s'ha adaptat a la demanda de l'alumnat. Si al començament hi havia programats 30 tallers d'arts i oficis i 6 tallers d'iniciació artística infantil, avui es fan 65 tallers per a joves de 17 anys o més, 22 tallers d'iniciació artística per a nens i joves d'entre 6 i 16 anys, 10 tallers de desenvolupament humà per a nadons a partir de 3 mesos i per a gent gran, i 4 tallers de medi ambient per al públic en general. A més, el FARO promou manifestacions artístiques diverses entre una població que n'havia quedat al marge, amb la voluntat de combatre el tòpic que l'art i la cultura són només per a les elits. Actualment, el FARO compta amb un públic que ha desenvolupat una sensibilitat d'acord amb la relació artística que té amb el seu medi social i, d'altra banda, té com a objectiu fonamental que els usuaris, a través dels tallers i de l'experiència adquirida, puguin treballar formes

pròpies d'expressió artística i cultural que motivin la generació de nous auditoris.

Al llarg d'aquests 15 anys, la Secretaria de Cultura, a través del FARO d'Orient, ha acostat el món cultural i artístic als ciutadans de l'orient de la Ciutat de Mèxic, no solament com a espectadors de les activitats que s'hi fan, sinó també com a creadors a partir dels tallers que s'hi imparteixen de manera gratuïta i que han donat peu a considerar aquesta zona de la capital del país com un referent obligat de la cultura de la nostra ciutat. S'ha demostrat, doncs, que l'orient no és únicament una zona altament perillosa com repeteixen constantment els mitjans de comunicació, sinó que en aquesta part de la ciutat també hi viuen milers de persones creatives, emprenedores i amb aptituds per a la música, el teatre, les arts plàstiques, la literatura, la comunicació i els oficis.

El FARO ha generat un canvi no solament en la consciència de la gent, que ara pot gaudir o ser partícip del procés cultural, sinó també en el seu entorn físic, en demanar la població més atenció a la seva comunitat. El govern de la ciutat (central) i el govern de la delegació (municipal) han recuperat espais públics per a la creació de parcs, ludoteques, fòrums a l'aire lliure i centres comunitaris. A través del model del FARO d'Orient s'ha despertat, d'una banda, la consciència de la gent per a reclamar una millora del nivell de vida i, de l'altra, l'atenció dels governs per a desenvolupar la vida cultural i social de l'orient de la nostra ciutat. Quinze anys després de la creació de la fàbrica, el govern de la ciutat ha fet seu el nostre discurs, gràcies al procés que viu actualment el nostre país.

Partint dels principis d'equitat i de gratuïtat de l'educació, juntament amb l'interès per recuperar els espais públics, l'any 2005 la Secretaria de Cultura del Govern del Districte Federal va crear tres espais més

Concert al FARO d'Orient

per tal de portar una proposta cultural i de formació en educació no formal de qualitat a la perifèria d'aquesta metròpolis, amb la voluntat d'esdevenir, més enllà de la qüestió artística, un model de desenvolupament des de l'àmbit cultural que desperti en la població el sentiment d'identitat i de pertinença a la seva comunitat.

Així, l'any 2007 s'havia format la Xarxa de FAROS, xarxa que integren el FARO d'Orient, el FARO Tlàhuac, el FARO Milpa Alta i el FARO Indios Verdes, amb una oferta de 1.535 activitats artístiques i culturals. Actualment, d'aquestes activitats se'n beneficien més de 350.000 persones, i s'ofereixen 150 tallers trimestrals en arts i oficis i també infantils, amb 10.000 inscrits, i més de 200 activitats de servei a la comunitat. S'ha aconseguit així la formació de nous públics i demostrar que l'educació artística i la cultura són una de les eines més efectives en la lluita per treure aquesta població del mutisme històric a què l'han condemnada la majoria dels governs neoliberals. La violència no és un camí a seguir, ans al contrari: promovem la creació d'una societat més igualitària, més equitativa i més justa. Volem que les persones que

assisteixen als nostres tallers facin seu el FARO, que tinguin confiança en elles mateixes i en la seva tasca creativa, i que pensin que només pel fet de venir ja estan modificant el seu entorn, la seva comunitat i la seva ciutat. Aquest model de desenvolupament cultural ha tingut un impacte tan positiu que properament s'inaugurarà la cinquena fàbrica d'arts i oficis, el FARO de Aragón.

Els FAROS són un dels models de política cultural de més èxit al país i a l'Amèrica Llatina. Així mateix, ha rebut diversos reconeixements internacionals, com ara el premi Coming Up Taller lliurat a la Casa Blanca; la creació d'un *clubhouse* per part del Museu de Ciències de Boston, el Tecnològic de Massachusetts i l'empresa Intel, o l'organització, des del Centre Cultural de Espanya a Mèxic, d'intercanvis culturals amb la Xarxa a través de residències artístiques, entre d'altres. Per tal de promoure i impulsar els projectes d'alumnes i col·lectius dels FAROS, la seva obra s'ha pogut veure a Marsella, Nagoya, Boston, Berlín, Bogotà, Barcelona, el Quebec i altres ciutats, i també hem participat en festivals nacionals, amb la voluntat d'estendre la Xarxa per tot el país. ●

1. Pàgina web: <http://farodeorient.org>

2. Espai que permet l'ús d'ordinadors i de la tecnologia multimèdia en combinació amb l'art.

El CoTRE, una comissió participativa al servei de la població estrangera provinent de països no comunitaris

Ajuntament de Tolosa (França)

L'any 2009, naixia a la ciutat de Tolosa un espai de participació i informació: el CoTRE, Consell Tolosà de Residents Estrangers (*Conseil Toulousain des Résidents Étrangers*), amb l'objectiu que aquest col·lectiu, que no tenia la possibilitat d'expressar-se en l'àmbit polític, hi pogués estar representat i participar.

El CoTRE és el resultat d'una iniciativa municipal que s'uneix al moviment nacional de municipis de França, mitjançant la qual es vol donar veu a la població estrangera privada del dret de vot en les eleccions municipals i oferir-li la possibilitat d'interpel·lar l'Administració sobre qüestions relacionades amb la lluita contra la discriminació, la igualtat i la diversitat.

El Consell, presidit per l'alcalde i, per delegació, pel regidor responsable de l'àrea d'Igualtat i Diversitat, és constituït per 40 membres que representen més de trenta nacionalitats distintes, la qual cosa reflecteix la gran diversitat d'orígens de la població de Tolosa. Al Consell hi ha diferents tipologies de membres: a títol individual,

representants d'associacions i persones qualificades que pertanyen a l'àmbit institucional o a l'àmbit associatiu, elegides en funció de la seva representativitat, tenint en compte la diversitat de la població estrangera de la ciutat de Tolosa. La participació dels consellers és de caràcter voluntari i el mandat té una vigència de tres anys.

L'any 2012, per decisió del primer Consell, l'organització es va ampliar amb la inclusió de la ciutadania estrangera originària de la Unió Europea. Els ciutadans estrangers interessats a formar part d'aquest òrgan municipal han de presentar la seva candidatura davant d'una comissió formada per representants polítics i d'associacions de defensa dels drets. La mesa del Consell elegida vetlla

Espectacle del Festival Tolosanes, Tolosans d'arreu © Tranc-dac-Phat

pel compliment de les decisions preses en l'assemblea plenària.

L'objectiu principal del CoTRE és donar visibilitat a l'aportació cultural, social, econòmica i política de la població estrangera de Tolosa privada del dret de vot en les eleccions municipals. Aquesta plataforma participativa ha creat diferents comissions (econòmica i social; cultura i educació; vida associativa; codesenvolupament i relacions internacionals) i, des de l'any 2010, s'ha fixat una sèrie d'objectius per tal de millorar els serveis municipals adreçats a la ciutadania estrangera d'origen no comunitari. D'entre les accions dutes a terme, cal destacar-ne les següents:

- La presentació al regidor de l'àrea d'Igualtat i Diversitat d'un llibre de reclamacions en el qual s'assenyalen les necessitats socials i culturals de la població estrangera de Tolosa i, en especial, les qüestions relacionades amb la lluita contra la discriminació.
- L'organització d'un referèndum municipal sobre el dret de vot de la població estrangera d'origen no comunitari.
- Al final de cada mandat, se celebra un acte destacat, la Setmana Internacional dels Pobles, que actualment rep el nom de Festival Tolosanes, Tolosans d'arreu (*Festival Toulousaines, Toulousains d'ailleurs*). Aquest festival, que aplega milers de tolosans i tolosanes, és una ocasió per a reivindicar la igualtat i promoure la cultura de la població estrangera de Tolosa, reconeixent el seu capital social i econòmic. Conferències, debats, projecció de pel·lícules, exposicions de fotografia, espectacles teatrals i recitals organitzats amb el suport de l'Ajuntament i de les institucions i els especialistes convidats, mostren la vitalitat de la diversitat cultural de la ciutat de Tolosa.
- La publicació d'un butlletí informatiu de caràcter bianual que elaboren els mateixos membres del CoTRE, amb la col·laboració d'un periodista. El butlletí, del qual s'editen 3.000 exemplars, fa un balanç sobre els drets de la ciutadania estrangera, presenta els agents locals i difon les distintes iniciatives i accions dutes a terme.
- L'edició, per part de l'Ajuntament de Tolosa, d'una guia d'acollida per als nouvinguts d'origen estranger, traduïda

Activitats culturals del Festival Tolosanes, Tolosans d'arreu © Najet Benallal

Actes del Festival Tolosanes, Tolosans d'arreu © Frederic Maligne

a diferents idiomes. L'Ajuntament, a més, incentiva la participació del seu personal en cursos de sensibilització sobre la discriminació.

- El CoTRE vetlla, igualment, per la situació social i les condicions de vida de la població immigrant jubilada i per la defensa dels seus drets socials. Aquesta qüestió, però, va més enllà de les competències estrictament municipals, per la qual cosa l'Ajuntament ha manifestat la seva inquietud davant les diferents institucions responsables de l'atenció a la gent gran.

El CoTRE, òrgan consultiu de l'Ajuntament, juga un paper important en la lluita contra la discriminació i en l'acolliment i la integració dels nous residents. Les seves aportacions es canalitzen a través de l'àrea d'Igualtat i Diversitat de l'Ajuntament de Tolosa, servei transversal que s'encarrega de l'aplicació i la posada en pràctica del pla municipal d'accions de prevenció i de lluita contra la discriminació.

Actualment, el CoTRE, que inicialment era una comissió extramunicipal d'àmbit local, forma part de la xarxa nacional de consells de residents estrangers, COFRACIR (*Conseil français de la citoyenneté de résidence*), fundada a Tolosa l'any 2011. Aquesta xarxa té com a objectiu promoure una política de sensibilització i actuar com a grup de pressió per aconseguir el dret de vot de la població estrangera en les eleccions municipals. En aquest sentit, cal destacar que és convidada regularment a participar en col·loquis i, així mateix, és consultada per diputats francesos i europeus.

Tolosa, com a ciutat signant de la Carta europea dels drets humans a escala local, defensa una ambiciosa política d'igualtat de drets i de lluita contra la discriminació, directament vinculada a la de la Coalició Europea de Ciutats contra el Racisme, organització en la qual actualment exerceix la presidència. ●

La formació permanent a Gunsan

Moon Dong Shin

Alcalde de Gunsan (República de Corea)

Des de la seva designació, l'any 2007, com a Ciutat de la Formació Permanent, Gunsan ha impulsat un sistema de formació al llarg de la vida amb l'objectiu d'oferir les mateixes oportunitats educatives a tota la ciutadania, com a mesura per afavorir la inclusió social.

Gunsan és una ciutat portuària amb 115 anys d'història situada a la costa occidental central de Corea, amb una població de 280.000 habitants i una superfície de 680,76 km² repartits entre el centre històric, l'àrea urbana i les àrees rurals limítrofes. Amb un fort creixement i una economia en expansió, Gunsan és, d'altra banda, la ciutat coreana geogràficament més propera a la Xina.

Tot seguit es resumeixen els principals programes de formació permanent de la ciutat que mostren el seu compromís envers la igualtat d'oportunitats educatives.

Programa d'alfabetització

En un segle XXI en evolució constant, l'alfabetització no solament consisteix a saber llegir, escriure i efectuar operacions matemàtiques bàsiques, sinó que també comporta saber entendre, interpretar i crear textos, tant en paper com en format digital. La definició d'alfabetització s'ha ampliat per a incloure-hi una formació permanent que ajudi les persones a aconseguir els seus objectius i a desenvolupar el seu potencial, la qual cosa contribuirà, a llarg termini, al desenvolupament de la comunitat local i, en última instància, del món. L'alfabetització és un element essencial per a l'eradicació de la pobresa i figura en l'agenda internacional dels objectius de desenvolupament.

El programa d'alfabetització es va engegar l'any 2008, amb la creació, per part de l'Ajuntament de Gunsan, d'un consorci amb professionals de l'educació permanent, el Ministeri de Treball i el Ministeri d'Educació, establint una relació de col·laboració públic-privada per tal de treballar a favor de la inclusió social. L'Administració va aportar al projecte recursos econòmics, humans i instal·lacions, a més d'oferir cursos de formació al professorat per a garantir un ensenyament de qualitat.

Cal destacar que, al capdavant d'aquest projecte que dona cobertura a tota la ciutat de Gunsan, hi ha el

Govern local. Per a poder oferir un entorn d'aprenentatge sostenible i vetllar per la qualitat educativa i el progrés dels participants, els programes desplegats per les diferents subdivisions administratives territorials del Govern local¹, en col·laboració amb altres organitzacions que treballen en aquest camp, es van unir per a constituir l'Escola Permanent de Gunsan, en funcionament des de l'any 2009.

Si l'any 2008 hi havia 528 estudiants inscrits en el programa, actualment el nombre de participants ha augmentat fins a 725. S'ofereixen 54 cursos repartits en 46 centres d'aprenentatge, amb 31 professors que imparteixen classes de dues hores, tres cops a la setmana, de dilluns a dimecres. Les classes es fan principalment en instal·lacions municipals, com ara centres cívics o casals de gent gran. S'hi ensenya a llegir i escriure en llengua

Classes de càlcul

Classes d'alfabetització

Risoteràpia

coreana (hangul), com també matemàtiques bàsiques i anglès. A més, cada dijous s'hi fan classes d'una hora sobre diferents temes (salut, cultura, aficions), en funció de les necessitats i els interessos dels participants. A aquestes classes s'hi pot apuntar tothom, la qual cosa permet d'incrementar i diversificar les oportunitats de formació permanent.

L'èxit del programa ha despertat l'interès a escala nacional i internacional. Compartir experiències i establir una política consistent són la clau per a poder oferir programes d'alfabetització de qualitat dins l'ampli context de la formació al llarg de la vida.

Cursos prèvia demanda

Es tracta d'un servei educatiu orientat a l'usuari/ària. L'Ajuntament ofereix, d'una manera gratuïta, cursos que han estat sol·licitats per més de 10 persones. Les classes es fan en locals públics com ara casals de gent gran, escoles, sales municipals o espais d'ús compartit de les comunitats de veïns.

Es dona prioritat als col·lectius i les zones de la ciutat més vulnerables i amb menys possibilitats d'accedir als programes de formació permanent, amb la voluntat d'obrir les portes a la participació i de compensar les desigualtats educatives. La majoria de les persones que hi prenen part són mestresses de casa i gent gran. Aquest programa es va engagar l'any 2009 i, fins al moment, hi han participat 2.635 persones.

Enguany s'han ofert classes de cant, txi-kung, ioga, gimnàstica, punt de mitja, manualitats amb cintes, pintura, ball, iniciació a Internet i accés a la xarxa, així com també classes relacionades amb les humanitats. Els cursos amb més demanda són els relacionats amb qüestions de salut, seguits de les classes de cant, que representen, conjuntament, el 62% del total. Hi assisteix sobretot gent gran que opta per practicar alguna mena d'exercici físic per a mantenir-se en forma i per les classes de cant per a mantenir la ment activa. Les entitats que acostumen a demanar aquestes classes són els casals de gent gran,

la qual cosa facilita l'accés a la formació d'aquestes persones, i més encara si tenen problemes de mobilitat, ja que no s'han de desplaçar.

Els centres comunitaris

Els centres comunitaris permeten als veïns accedir fàcilment als programes de formació permanent que s'imparteixen prop de casa seva. Aquests centres són supervisats pels òrgans responsables de les subdivisions administratives (*eup* i *myeon*) de l'Ajuntament de Gunsan i són els mateixos veïns els qui gestionen directament l'oferta de formació.

Gunsan compta amb 27 centres comunitaris, els quals ofereixen més de 180 programes en horari diürn i nocturn. Els programes són molt variats i inclouen activitats lúdiques, com ara classes de ioga, jocs tradicionals, música i dansa; també n'hi ha de caràcter cultural, amb classes d'idiomes, oratòria, dibuix, reflexoteràpia podal o manualitats amb paper coreà, i amb connexió a Internet. L'any 2013 hi van participar en total més de 3.000 persones.

Gràcies al cost baix de la matrícula (10.000-30.000 wonns coreans, entre 7 i 21 euros), el programa és assequible per al sector de població amb menys recursos. Les persones de més de 65 anys poden assistir gratuïtament a les classes en la majoria de centres. Les mestresses de casa formen el col·lectiu més nombrós, per bé que l'oferta de classes en horari nocturn permet assistir-hi a les persones que treballen durant el dia.

El Centre de Formació Permanent de Gunsan

Aquest Centre va ser inaugurat el mes d'octubre de 2012. Es tracta d'un equipament de 224m², que compta amb una oferta de classes molt variada: màgia, harmònica, guitarra, dibuix, manualitats amb tovallons de paper, brodat, acupuntura auricular i de mans, estudi de plantes silvestres, poesia, medicina oriental i teràpia a través de la fotografia. Actualment, s'ofereixen 17 cursos en què participen 268 persones en total.

Aula Gunsan

Acadèmia Saemangeum

Les classes, adreçades a la població adulta, es fan dos cops a la setmana, en horari de matí, tarda i vespre. El nombre d'alumnes per classe varia entre 15 i 30, i la quota de matrícula és de 10.000 won (7 euros). Arran d'una esmena de l'ordenança municipal de 15 de febrer de 2013, el Centre de Formació Permanent ofereix classes de franc als sectors de població més vulnerables socialment (persones amb discapacitat, gent gran, veterans de guerra, pensionistes, dones immigrants, etc.). L'any 2013, el 21% de l'alumnat va poder participar en els cursos d'una manera totalment gratuïta. Enguany, ja es beneficien de la matrícula gratuïta el 26% dels estudiants. Això demostra que l'índex de participació del sector de població més vulnerable ha augmentat respecte de l'any passat i que els programes de formació permanent esdevenen una eina clau per a fomentar la integració social entre diferents generacions i classes socials.

L'Ajuntament de Gunsan treballa en la construcció d'un nou espai més gran, de 1.500m², actualment en fase de disseny, per tal que la ciutadania pugui disposar d'un centre de formació permanent accessible per a les persones amb problemes de mobilitat i, així mateix, per ampliar l'oferta actual de cursos amb noves classes especialitzades. És previst que les obres s'acabin l'any 2015.

Aula Gunsan

Amb aquest programa, els alumnes adquireixen coneixements sobre la història, la cultura, l'economia, la indústria i també les personalitats més rellevants de Gunsan, mitjançant conferències a càrrec d'experts locals i visites culturals guiades. Els objectius del programa són ampliar els coneixements de la ciutadania sobre la regió, potenciar el sentiment de pertinença a una comunitat i la identitat local, i destacar les competències de cadascú.

El programa consta de 20 sessions a l'any i, des que es va engegar l'any 2012, hi han assistit 224 persones, principalment guies turístics o membres d'associacions dedicades a l'estudi de la regió, i, en menor proporció,

mestresses de casa, treballadors d'oficina i funcionaris. Les classes les organitza l'Ajuntament de Gunsan, en col·laboració amb el Grup de Cooperació Industrial-Acadèmica de la Universitat Nacional de Kunsan.

L'Acadèmia Saemangeum

Una de les principals iniciatives de l'Ajuntament de Gunsan és aquest programa que ofereix conferències de caràcter gratuït a càrrec d'experts en diferents camps de reconegut prestigi a escala nacional.

L'Acadèmia va començar a funcionar l'any 2000 amb el nom d'Universitat Autònoma de la Ciutadania. A la fi de 2013 ja havia ofert 186 conferències, amb prop de 91.000 assistents. Les conferències s'acostumen a fer un cop al mes a l'auditori municipal, amb capacitat per a 500 persones, i tracten de diferents qüestions relacionades amb la cultura, la salut, el desenvolupament personal i les humanitats. Normalment, les conferències tenen lloc al matí, la qual cosa dificulta l'assistència de les persones que fan jornada completa; així, la majoria dels assistents són persones jubilades i mestresses de casa d'entre 50 i 70 anys.

Comunitats d'aprenentatge permanent

Amb aquest projecte es vol aconseguir una ciutat de la formació permanent equilibrada, mitjançant la construcció d'una xarxa de comunitats d'aprenentatge establertes en àrees concretes del municipi per tal que els veïns participin en la planificació del seu aprenentatge, amb la voluntat de fer disminuir les diferències educatives entre distintes àrees, permetre a la ciutadania aprofitar els seus propis recursos i estendre a tota la ciutat la cultura de la formació permanent.

El projecte es va engegar d'una manera experimental l'any 2010 i, actualment, hi ha en funcionament tres comunitats d'aprenentatge permanent: Jochon-dong (àrea urbana), Wolmyeong-dong (centre històric) i Oksan-myeon (àrea rural limítrofa). Les comunitats són gestionades pels mateixos veïns, en col·laboració amb les unitats de

formació permanent de cada àrea, les quals dirigeixen diferents programes. Aquesta iniciativa permet als veïns d'una mateixa àrea relacionar-se i participar en diverses activitats, amb vista a millorar la seva qualitat de vida i contribuir al bé comú.

Així, en la comunitat de Jochon-dong s'han obtingut canvis molt positius gràcies a les campanyes de bon veïnatge que insten els residents a saludar-se, a obsequiar-se, a comportar-se educadament, a respectar les normes de seguretat i a mantenir netes les zones comunes de les comunitats de veïns.

A Wolmyeong-dong, el centre històric de la ciutat que durant els anys d'ocupació japonesa es transformà en una plantació d'arròs, actualment es treballa per a superar aquest trist capítol de la història i transformar-se en la "comunitat de la pau". En aquest sentit, uns quants veïns preparen una obra de teatre, *Gunsan Arirang*, que reflecteix el dolor i l'aflicció del passat recent de Gunsan.

Finalment, a la comunitat d'Oksan-myeon s'ofereixen diversos programes que inclouen classes d'ocarina, teràpia musical, teràpia artística i dansa hula.

Consideracions finals

Les diferents iniciatives de formació permanent de Gunsan són fonamentals per a poder aconseguir canvis socials, culturals i econòmics. Mitjançant la formació, es fomenta el desenvolupament personal, la integració social i la ciutadania activa del conjunt de la societat.

El programa d'alfabetització ofereix l'oportunitat de formar-se a totes aquelles persones que no van poder estudiar en el seu moment. D'altra banda, el programa de cursos prèvia demanda facilita la participació de la gent gran i de les mestresses de casa, que formen part dels grups educativament més vulnerables, millora la seva

qualitat de vida i promou la igualtat d'oportunitats.

Amb el programa Aula Gunsan, es promou la consciència cívica de la ciutadania i es desperta l'interès per la regió i el seu potencial de canvi, a través d'un estudi rigorós de la història i la cultura de la ciutat de Gunsan i els seus voltants. Així mateix, les comunitats d'aprenentatge permanent fomenten el sentiment de pertinença i reforcen la cohesió social i el capital social de la comunitat.

El Centre de Formació Permanent de Gunsan és un espai únic a la ciutat que ofereix oportunitats d'aprenentatge mitjançant cursos especialitzats. Els centres comunitaris, per la seva banda, afavoreixen la integració social, alhora que fomenten la consciència cívica i fan de punts locals de formació. Finalment, l'Acadèmia Saemangeum promou la ciutadania en un context democràtic, per mitjà de conferències a càrrec d'experts en diferents matèries.

A més d'aquests programes, cada any l'Ajuntament de Gunsan fa una convocatòria de projectes per tal d'ampliar l'abast de les iniciatives de formació permanent i dóna suport a diferents projectes orientats a la ciutadania mitjançant una xarxa d'organitzacions i associacions de la ciutat que treballen en aquest camp.

L'Ajuntament de Gunsan té la voluntat de millorar, tant qualitativament com quantitativa, la seva política de formació permanent, per la qual cosa continuarà treballant en el desenvolupament d'iniciatives que responguin a les necessitats de la comunitat i que siguin operativament flexibles, per tal d'oferir igualtat d'oportunitats educatives als col·lectius més desfavorits. A més, vetllarà perquè la informació sobre els programes existents arribi al màxim nombre de ciutadans i ciutadanes, amb l'objectiu que participin en les activitats organitzades. ●

Estudi de plantes silvestres

1. Les divisions territorials de l'Administració reben els noms següents: eup, myeon i dong. Aquesta última és la divisió territorial més petita.

Orquestra Creativa de Santa Maria da Feira

Emídio Sousa

Alcalde de Santa Maria da Feira (Portugal)

Dins el panorama de l'art contemporani, el projecte Orquestra Creativa (*Orquestra Criativa*) de Santa Maria da Feira destaca com una experiència innovadora, diferent i identitària. Es tracta d'una orquestra que no posa límits ni condicions a la participació de la gent. Assoleix resultats d'alta qualitat artística i estètica gràcies a un mètode creatiu basat en les sensibilitats i les emocions, en el saber i en el fer dels participants, la qual cosa permet una construcció orgànica de la música, tant a la fase compositiva com en la interpretativa. En formen part: alumnes, mares i pares, músics, estudiants i membres d'acadèmies de música, bandes i orquestres, associacions culturals, esportives i de lleure, persones grans d'entitats socials de la comunitat, procedents de diferents contextos socioeconòmics, creant un mosaic dinàmic, ric en colors, afectes i sons.

Música de tothom i per a tothom

L'Orquestra Creativa és com una plaça pública, un lloc on la gent es troba, una plaça força especial: s'hi pot cantar i sempre s'hi pot tocar, un espai on la gent se sent com a casa i, alhora, en un escenari molt important. En aquest espai hi circulen nens, joves i adults d'edats que van dels 8 als 80 anys, provinents de diferents indrets d'arreu del municipi de Santa Maria da Feira –una prova viva de que tothom pot contribuir, cadascú a la seva manera, al procés de creació musical.

L'Orquestra Creativa és, en essència, un projecte de base comunitària protagonitzat per diferents comunitats musicals, integrada per un nombre que varia entre 50 i 100 membres. En general, a totes les orquestres constituïdes per persones d'edats diferents, els adults ensenyen les peces musicals als nens i als joves, els músics als que no ho són. En aquesta orquestra passa exactament el contrari: un moment de joc o un cant tímid d'un nen poden transformar-se en una peça musical interpretada per una orquestra de grans dimensions.

Totes les composicions musicals són creades durant les sessions d'improvisació, on participen nens, joves, adults i gent gran, tots ells sense formació i/o experiència musical, i posteriorment són transmeses per escrit als músics, els quals constitueixen un reforç determinant d'aquest procés creatiu.

L'orquestra és sempre diferent. Així l'escenari esdevé una prova de pluralitat que creua arts, vides i conceptes, on hi tenen cabuda grups socials amb realitats diferents, músics afeccionats i músics professionals, en un projecte artístic i comunitari que remet a universos interpretatius innovadors i a espectacles que es conjuguen amb altres arts.

L'orquestra, de gran diversitat musical i visual, combina l'ús d'instruments construïts a partir de materials quotidians reciclats i d'altres de convencionals. Tubs d'instal·lacions elèctriques, pals de senyals de trànsit, ampolles, llaunes i galledes, entre d'altres, pugen a l'escenari juntament amb violoncel·ls, violins, guitarres, clarinets i trompes.

Raó de ser

L'Orquestra Creativa de Santa Maria da Feira és un lloc d'improvisació i creació musical que permet el desenvolupament d'un procés socioeducatiu i artístic de gran impacte social, cultural i educatiu, l'objectiu de la qual és posar la música a l'abast de tothom.

Sorgeix l'any 2008, dins l'àmbit del festival internacional de teatre de carrer Imaginariu, amb el nom d'Orquestra Inestable (*Instável Orquestra*), dinamitzada per l'Ajuntament de Santa Maria da Feira, a través de les regidories d'acció social i d'educació, i per institucions

locals d'acció social, la comunitat escolar, i bandes i grups de música. Al llarg d'aquest recorregut, l'Orquestra Creativa ha estat un procés consistent, amb una forta dimensió social, educativa, artística i participativa, i s'ha presentat anualment al festival Imaginarius amb creacions inèdites.

En aquests sis anys d'activitat han passat per l'Orquestra Creativa, de manera directa i permanent o puntual, prop de deu mil persones de totes les edats i contextos socials i econòmics. Per això, l'Orquestra Creativa constitueix una

bona pràctica d'inclusió social i d'educació a través de l'art, portada a terme per l'Ajuntament i la comunitat local.

Aquest projecte té, sempre, un component d'innovació molt important, perquè crea maneres alternatives de fer música tot recorrent a nous llenguatges, expressions, ritmes, sons i textos, amb una intenció clara de deconstruir els paradigmes convencionals.

La formació d'una orquestra és el desafiament llançat als participants, a través de sessions que no requereixen coneixements formals de música i que són accessibles a

tothom que vulgui explorar, en grup, processos alternatius d'expressió musical. Aquest col·lectiu reuneix sobre l'escenari nens i joves de la comunitat escolar, gent gran d'entitats d'acció social, persones amb necessitats especials, músics afeccionats i professionals.

Una mirada al territori

Santa Maria da Feira, amb 21 districtes i una població resident de 139.321 habitants, és un municipi dinàmic amb una forta activitat social, associativa i educativa,

portada a terme per prop de 500 associacions culturals, esportives i recreatives, 50 institucions privades de solidaritat social i 9 agrupaments d'escoles, que han apostat per la promoció del desenvolupament social local per tal de potenciar la qualitat de vida de les seves comunitats.

El municipi registra canvis socioeconòmics marcats per l'augment de la taxa d'atur, que arriba actualment a 9.683 persones. En aquest sentit, s'ha produït un increment del nombre de famílies de "classe mitjana-baixa", de les

persones grans en situació de pobresa, de les famílies monoparentals, de les persones que viuen soles, dels joves en situació d'atur i dels aturats de llarga durada, i dels nens i joves en situació de vulnerabilitat. Tot això fa necessari intervenir localment, formant de manera innovadora les comunitats en la resolució dels seus problemes.

L'Orquestra Creativa avui

L'àmbit d'actuació de l'Orquestra Creativa és tot el terme municipal de Santa Maria da Feira. Com a projecte de base comunitària, ha estès la seva pràctica a diferents districtes del municipi i a persones i organitzacions diverses provinents de les àrees d'educació i d'acció social, que any rere any s'incorporen al projecte.

L'any 2014 són 5 els districtes directament implicats al projecte, amb una participació de 100 persones d'edats diferents i de realitats diverses: 14 joves en risc d'exclusió i 2 adults (13-50 anys), 12 joves i adults amb necessitats especials (24-50 anys), 25 nens de 1r cicle (8-10 anys) i 6 joves de 2n cicle (11-12 anys), 11 persones grans institucionalitzades (65-80 anys), 5 adults i un jove d'un barri d'intervenció social (12-80 anys), 8 persones grans (70-80 anys) i 16 joves percussionistes (13-22 anys). En aquesta iniciativa hi col·laboren 14 professionals (professors, animadors, assistents socials i psicòlegs) i el director artístic del projecte que es trasllada als diferents locals d'assaig: escoles, centres socials, barris i espais culturals.

Enguany integren el col·lectiu un total de vuit grups diferents, amb tres de nous que s'han incorporat a la formació musical inicial.

Cada any es defineix un tema o se selecciona una història i en base a això es dissenyen els tallers d'improvisació musical, dels quals sorgeixen les peces musicals i repertoris originals. Els tallers tenen una periodicitat quinzenal, es duen a terme en diferents indrets i amb cada grup per separat, d'acord amb els horaris que s'adapten millor als participants. Cada mes s'organitza un assaig general. A la preparació d'un espectacle amb públic es conviden grups locals: cors, músics o altres artistes, perquè s'integrin en aquest mosaic viu que quan puja a l'escenari es converteix en una gran festa.

Expansió i transformació social

L'Ajuntament de Santa Maria da Feira, amb una activitat cultural intensa, aposta per la formació d'un públic crític i participatiu. Per això entén que la seva missió és involucrar la comunitat educativa i els sectors de població més desfavorits en experiències de diversa mena. L'Orquestra Creativa és la manifestació d'aquest propòsit, un model d'inclusió social, pel fet que integra a la iniciativa persones que han tingut un accés limitat o inexistent a experiències musicals enriquidores.

Després de sis anys de trajectòria, podem presentar alguns resultats que demostren l'impacte positiu de l'experiència pel que fa al desenvolupament comunitari i a la inclusió social de col·lectius desfavorits:

- augment de l'autoestima i valorització dels participants;
- enfortiment de les relacions intergeneracionals; és a dir: el contacte i l'energia de l'encontre entre generacions són el motor principal de l'orquestra;
- canvi d'actituds i comportaments dels joves, que es tradueixen en una major comprensió i respecte mutus, una millora de la capacitat de concentració, un ús del llenguatge entre iguals més cuidat i una disminució de l'agressivitat en les relacions interpersonals;
- reforç del sentiment de pertinença i d'identitat vers un grup i un territori, ja que en la mesura en que es facilita la trobada de persones de llocs diferents d'un municipi extens, s'estableixen noves relacions d'amistat i es produeixen interaccions de gran valor social;
- millora de l'exercici de ciutadania, en particular entre les dones d'un barri d'intervenció social, a través d'una acció d'acompanyament ("fer amb");
- tria de materials reciclats o de baix cost en la construcció d'instruments musicals, que permet que la tasca sigui accessible a un major nombre de participants.

A partir d'aquests pressupòsits, l'Orquestra Creativa esdevé un nou referent per a la comunitat, una "microtradició" amb valor en si mateixa, en la mesura que fa confiar que projectes puntuals també poden transformar-se en permanents, tot promovent la idea que una experiència amb resultats positius pot esdevenir un mètode amb una clara funció educativa i social. ●

Associació Internacional de Ciutats Educadores (AICE)

C/Avinyó 15, 4a planta
08002 Barcelona

Coordinació:

Xavier Bonal, Professor de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona

Coordinació tècnica:

Mª Ángeles Cabeza Santano, Secretariat de l'AICE

Traduccions:

Xavier Vives

Revisió d'estil i correccions:

Secretariat de l'AICE
(Mª Ángeles Cabeza, Isabel Montmany)

© de l'edició:

AICE

© de les entrevistes i articles:

Els autors;
Copyright de l'article "La ciutat, té veu?" de Saskia Sassen: Duke University Press.

© de les fotografies:

Especificat a cada imatge

Maquetació:

Cristina Vidal, Imatge i Serveis Editorials, Ajuntament de Barcelona

Impressió:

Imatge i Serveis Editorials, Ajuntament de Barcelona

Data de publicació:

Novembre de 2014

Dipòsit legal:

B-22.333-2013

ISSN:

2013-4037

Es prohibeix, llevat d'excepció prevista per la llei, qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública i transformació d'aquesta obra sense l'autorització escrita dels titulars de la propietat intel·lectual. La infracció dels drets esmentats pot constituir un delicte contra la propietat intel·lectual (article 270 i següents del Codi Penal).

Avinyó, 15 - 4ª planta - 08002 Barcelona
Tel: +34 93 342 77 20 - Fax: +34 93 342 77 29
edcities@bcn.cat
www.edcities.org

**Ajuntament
de Barcelona**

“Si volem construir societats inclusives i justes, hem de ser capaços de fer-ho conjuntament, des del diàleg democràtic. I, per aconseguir-ho, cal articular aquesta dimensió democràtica amb els altres dos angles d'un triangle imaginari: l'educació i la ciutadania. *Democràcia, ciutadania i educació* apareixen com les bases sobre les quals construir una forma de vida que, parafrasejant Aristòtil, valgui la pena ser viscuda.”

Quim Brugué